

Tartalom

LYRA MUNDI – Élő világek költészet

DETTRE GÁBOR: Japán halálversek (<i>tanulmány</i>)	5
FITTLER ÁRON: Pergő gyöngyök versengése (<i>tanulmány</i>)	20
KÁROLYI ORSOLYA: A költő, aki átírta a japán irodalmat: Fudzsiwara no Teika élete és versei (<i>tanulmány és fordítások</i>)	33
SOMLÓ ÁGNES: Egy déli karakter (<i>miniesszé</i>)	41
DABNEY STUART: A horgász; Áramszünet; Családi csók; Szerelmes levél; Földi dolgok; Macskaszem: egy mértani probléma (<i>Somló Ágnes fordításai</i>)	43
GYUKICS GÁBOR: Amikor még indián voltam... (<i>miniesszé</i>)	49
MARK TÜRCHOTTE: Az Amikor Még Verseik sorozatból; Látogatás; Gravitáció; Harcmező; Távol; Aratás; Fejlődés; Csavar (<i>Gyukics Gábor fordításai</i>)	51
SIROKAI MÁTYÁS: A világ, mely miénk vagy miénk lehetne (<i>esszé</i>)	57
MARY OLIVER: Nyári nap; Álom az erdőben; Hajnal a fenyőerdőn; Meghívás; Magányos, fehér mezők; Lemegyek a partra; Percy ébreszt (<i>Sirokai Mátyás fordításai</i>)	62
GÖMÖRI GYÖRGY: Néhány szó Paul Durcanról (<i>miniesszé</i>)	67
PAUL DURCAN: Az Arnolfini házaspár; Lecsukják a feleséget, aki szétverte a tévét; Maureen Durcan; Szolzsenyicin hazatérése; A Vörös Nyíl (<i>Gömöri György fordításai</i>)	69
TÓTH BÁLINT PÉTER: A macskaszerrű ökör (<i>esszé</i>)	73
TONY HOAGLAND: A csoda; Gyertyafény; Szélharang; Szókincsbeli gondok; Szépség (<i>Tóth Bálint Péter fordításai</i>)	76
POLGÁR ANIKÓ: Az önmegismerés kapujában (<i>esszé</i>)	82
HELVI JUVONEN: A vak; Állóvíz; Élet; Jólakottan; Pincio; Szelet hoztam; Üldözöttek; Keskeny kapu (<i>Polgár Anikó fordításai</i>)	86
TATÁR SÁNDOR: Michael Krüger europuzzle-ja (<i>esszé</i>)	90
MICHAEL KRÜGER: Odessza; Szarajevó; Berlin, Friedrichstraße; Allmannshausen, október 31.; Nantes; Észak felé elhagyni a várost; Baden-Baden–St. Gallen; Koblenz; Allmannshausen (<i>Tatár Sándor fordításai</i>)	92
CSUDAY CSABA: JMA: a ráolvasás mágiája (<i>jegyzet</i>)	98
JOSÉ MARÍA ALVAREZ: XV; XXV; XXVI; XXIX (<i>Csuday Csaba fordításai</i>)	99
FARKAS JENŐ: Amit tudni lehet Marc Delouze-ról (<i>jegyzet</i>)	105
ZALÁN TIBOR: Amit megtudni lehet Zalán Tibortól Delouze-ról (<i>jegyzet</i>)	106
MARC DELOUZE: Post-it (<i>Farkas Jenő és Zalán Tibor fordításai</i>)	107

ANDRÉ FERENC: Egyfajta vég (<i>jegyzet</i>)	110
NICHITA STĂNESCU: Madarak halála; Egyfajta vég Vizek nevelése; (<i>André Ferenc fordításai</i>)	112
TÓTH LÁSZLÓ: Egy „hétköznapi” költő nem mindennapi útja (<i>esszé</i>)	117
IVAN BLATNÝ: A viadukton túl; Barátaim; Boldogság; A poetizmus kiáltványa; Május; Vasárnap; Benne; Jel; A verandán; Monarchia; Kommunizmus (<i>Tóth László fordításai</i>)	120
VÖRÖS ISTVÁN: Majdnem hallgatni a kimondhatatlanról (<i>miniesszé</i>)	126
EWALD MURRER: Az égbe vezető út; Ne érj hozzám; Talán a hideg miatt; Hol a szívem?; Légvárac (<i>Vörös István fordításai</i>)	128
ZSILLE GÁBOR: A lengyelek rangidőse (<i>jegyzet</i>)	132
URSZULA KOZIOŁ: Találkozás, elválás; Mi kicsi mi nagy; Sebhely; Fehérség; Jégkorszak; Szeretem; Ennyit tudok (<i>Zsille Gábor fordításai</i>)	133
CSEHY ZOLTÁN: Kérvény a kozmikus harmónia ügyében (<i>miniesszé</i>)	137
ADAM BORZIČ: Hogy miről írtam én, Lorenzo de’ Medici; Michelangelo az emberről; Huszameddin leírja, miként jegyezte fel Rómi verseit (<i>Csehy Zoltán fordításai</i>)	139

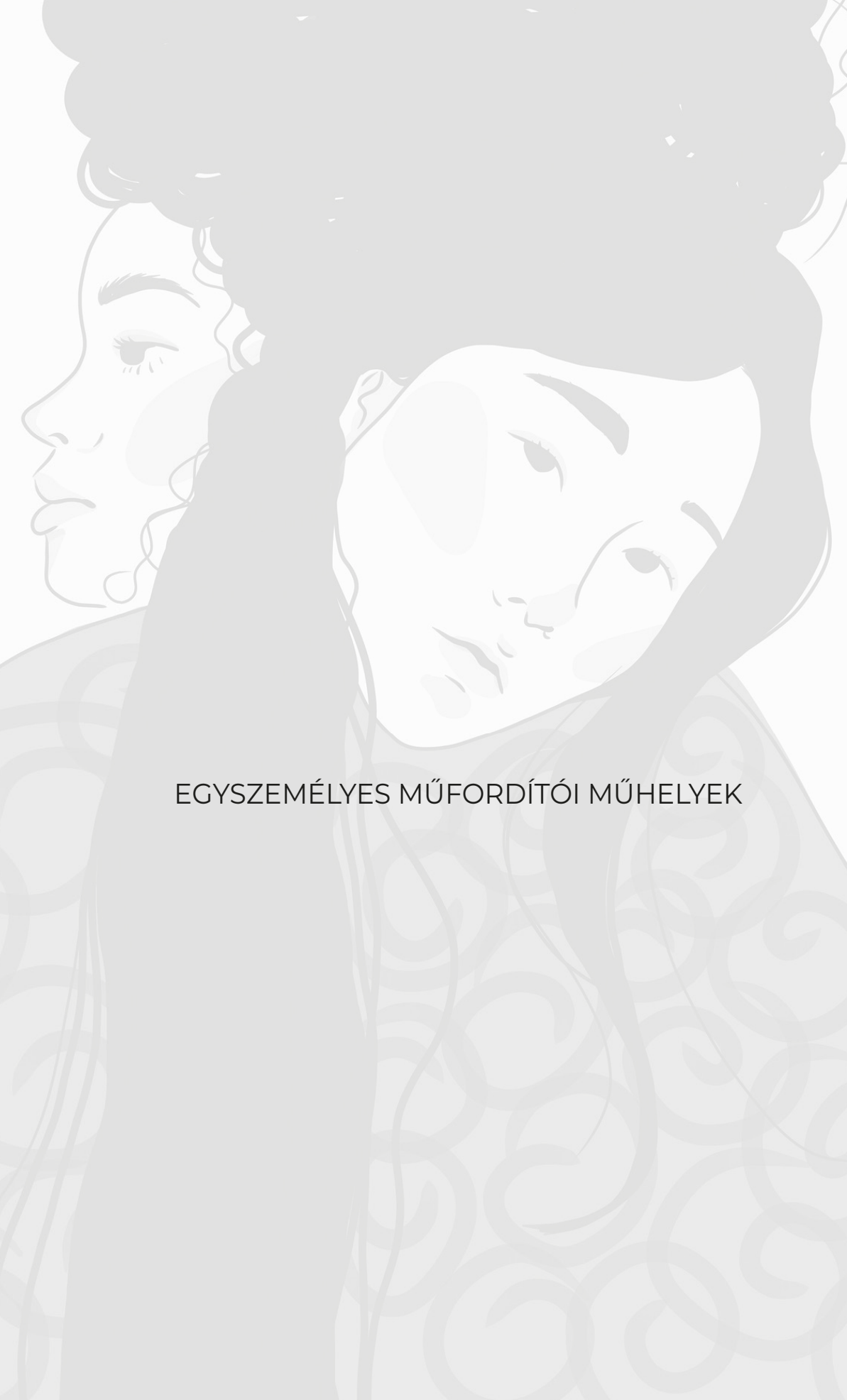
A belső borítókön a 2021-es LÁCACSEKEI MŰVÉSZTELEP alkotásai.
Borító II.: GHYCZY GYÖRGY A vágy hiánya béke című festménye
Borító III.: RÉVÉSZ ÁKOS Hybrid 0208 című festménye

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK:
Centrumban Cselényi Béla

LYRA MUNDI

EGYSZEMÉLYES MŰFORDÍTÓI MŰHELYEK

DETTRE GÁBOR

Japán halálversek

*...bimbót rág a
fagy foga halott lepke
száll tova...*

Az ősi Japánban – ahogy akkortájt a világban általában is – a művészeteket, a művészeket igen nagy becsben tartották. Még tisztában volt a világ a lélek és a szellem egységével. A szellem mint testi, evilági életünk szükségleteinek megértője és gyakorlati irányítója, míg a mindenséghez kötő, ember feletti magasságban eredő lélek, egy életen – minden egyes ember életén – keresztül próbálja megfejteni a testi és az azon túli létezés, a megfogható és a megfoghatatlan kapcsolatát, s egyszersmind magyarázatot találni e kapcsolat eredetére, lényegére és értelmére. A lélek – ami nincs, és mégis van –, nem úgy, mint a megfogható birodalmában kutakodó szellem, a nem létező létezőt, a megfoghatatlan valóságot, az értelmetlen értelmet vizsgálja megfoghatatlan, minden értelmén túli eszközeivel.

Tudomány és művészet kettősége, a létezés megfejtésére tett egybefonódó kísérlet, melyben az előbbi – eszközeinek állandó változása, fejlődése miatt – örökös éberséget, ellenőrzést, javítást igényel, míg az utóbbi – a lélek gyakorlatilag változatlan, örök minősége miatt – halhatatlan és örökérvényű igazságokat hoz felszínre.

Test és lélek, anyagi és anyagon túli, tudomány és művészet – azon belül elsősorban a költészet – nem egyszerűen jelen volt és van az ázsiai emberben – mint mindenki másban –, de tőle ott e harmónia megélését és kifejezését – feltéve, hogy írástudó volt – el is várta a társadalom egészen a legkésőbbi időkig, a nyugati kultúra rontó hatásainak érvényesüléséig. Különösen így volt ez az elmúlt közel két évezredben Koreában, Kínában és így volt ez a japán kultúrában is, melynek különleges tárháza – annak bizonyos marginális vonatkozásai – képezik jelen írásunk tárgyát. Mindhárom kultúrában európai mércével nem is igen mérhető társadalmi méretű és hatású költészeti anyag – s annak nagyszámú antológiája jött létre.

Nyugati kultúránkban a művészetek gyakorlatilag szórakoztatássá szantultak már akkor, mikor a Kelet társadalmi még mindig titkok megfejtoiként néztek művészeikre, költőikre s mikor a lélek rezdüléseire, anyagi világon túli, annak eszközeivel nem mérhető és nem megfejthető megnyilatkozásaira nem csupán a művészek, de a közemberek többsége is odafigyelt.

Alacsony anyag, eszköz és időigénye miatt – akkor is, ha tehetségigénye nem csekélyebb – elsősorban a költészet, de a zene, a festészet és a színház is évszázadokon át volt ideális kifejezési eszköze a csodálatnak, amit a japán ember saját létezése, környezete és természetben, társadalomban betöltött szerepe felett érzett. Császárok és hivatalnokok írtak haikukat (5-7-5 szótagból álló 3 soros verseket), arisztokraták, gésák és köznapi emberek leveleztek próza helyett tankában (ezeknek a 5-7-5-7-7 szótagból álló, 5 soros költeményeknek a régi elnevezése waka volt) zen buddhista szerzetesek és samurájok írtak halálverseket (dzsiszej).

A szamurájok esetében különösen fontos volt annak a belső feszültségnek a feloldása, ami harcos mivoltuk – melyet nem csak becsült, szükségesnek tállt, de el is várt tőlük környezetük – és a kor uralkodó vallásainak emberölést, erőszakot elutasító filozófiája között volt. A szükségesnek tartott társadalmi rend minden áron történő megőrzése, az adott szó betartása, a hűség és a becsület az egyik oldalon, az élet tisztelete a másikon nem könnyen feloldható – ha egyáltalán az – ellentmondás. Költészetük, különösen az elmúlás árnyékában írt halálverseik erre tesznek kísérletet.

A szamuráj harcosok kemény edzéseik mellett már kora fiatalságuktól kezdődően átfogó, a művészetek legkülönbözőbb területeire is kiterjedő oktatásban részesültek. Származásuknak, neveltetésüknek, erkölcsi rendíthetetlenységüknek megfelelően – felismerve különösen ez utóbbinak sokszor minden pragmatikus megfontolással szembehelyezkedő, mélylélektani vonatkozásaikat – komoly művészi érzékenységet várt el tőlük környezetük. Fizikai erő és ügyesség, műveltség, lelki stabilitás, egyensúly és erkölcsi tartás, egyenesség és becsület jellemezte a szamurájokat, vagy ha ennek teljesen beteljesült formája nem is mindig valósult meg köreikben, ezek a minőségek mint elérendő, kívánatos célok évszázadokon át meghatározó elemei voltak osztályuknak.

Társadalomban elfoglalt helyzetük, neveltetésük és egész létük speciális morális dilemmája együttes magyarázatát adják annak, hogy a halálversek műfaját létrehozó zen szerzetesek írásai mellett épp a szamurájok versei (haikuk és tankák) képviselik a műfaj legjelentősebb és legkülönlegesebb csoportját.

A halálvers (dzsiszej) egész Kelet-Ázsiában, de elsősorban Koreában, Kínában és különösen Japánban elterjedt – a mai napig is élő – irodalmi tradíciója ősrégi, feltehetően jóval korábbi, mint azt az első, Japánban fennmaradt 7. századi versek sugallják. A halálvers – az elnevezést nem egyszerűen a téma indokolja, hanem mert az általában az alkotó halál előtti utolsó megnyilatkozása – mindig reflexió vagy az alkotó személyes elmúlására, vagy a lét végére általános értelemben, úgy, hogy ugyanakkor tartalmaz életre vonatkozó tömör és mélyértelmű megállapításokat is. Mindezt néhány sorba sűrítve, ami a műfaj érzékeny gyakorló részéről – éppen a forma korlátozott volta miatt – sokszor eredményez virtuóz megoldásokat.

A dzsiszej tradíciója a zen-buddhizmusban gyökerezik. Költő szerzetesek gyakori témája a mai napig a létezés hármasságának, a mulandóságnak, a mulandóhoz való ragaszkodás miatti szenvedésnek, és a hat érzéktárgy ön-hiánya, „éرتelensége” okozta ürességnek s így az utánuk való vágyakozás teljes értelmetlenségének a verses megfogalmazása. (Buddha az öt érzékszerv tárgyai mellé mint idetartozót felvette a gondolkodás tárgyát is, a tudatot.)

A dzsiszej a földi világtól való békés elköszönés, a hozzá való ragaszkodásról történő végső lemondás, a halál elfogadása, a természet végső győzelmének nemes elismerése.

A halálba készülő ember utolsó gondolatai kifejezésének tradicionális formája, a nyugodt, elfogadó, sokszor ironizáló tónus egyszerre jelenti a Japán kultúra respektusát, a leélt élet elismerését, az érte éرتett hálát és az elmúlással való teljes megbékélést.

A halál természetén, az egyén elkerülhetetlen pusztulásán és ezeknek a több szempontból is jótékony – bár nem sokak által átlátott – minőségén való verses töprengés állandóan változó, de mindig illuzórikus és mulandó világunkban akár lehetne világjelenség is, mégis az szinte kizárólag a buddhista Kelet-Ázsia és azon belül Japán jellemzője.

Elfogadni a halált és folyamatosan e megértés tudatában lenni az egyetlen lelki állapot, – ahogy azt Gautama Buddha őseredeti példája is mutatja –, mely egyrészt felhívja az ember figyelmét az e világi érdekek és örömök hiábavalóságára, másrészt egy olyan morális iránytűt biztosít számára, melyet semmi más nem helyettesíthet.

A halálvers műfaja a zen szerzeteseken keresztül áterjedt a japán társadalom minden rétegére és egy mai napig élő irodalmi tradícióvá vált. A nyugat először a második világháború során, a Kamikaze harcosok (öngyilkos repülő-sök) és a Kaiten torpedókat (egyszemélyes tengeralattjárók) vezető öngyilkos katonák szereteteiknek írt halálverseivel találkozott először.

Kuroki Hiroshi (?-1944) öngyilkos Kaiten harcos.

*E bátor férfi
szeretve hazáját
nehéznek találja halálát
s barátaihoz kiált
a végső pillanatban*

A halálvers az eseményekkel és érzelmekkel teli élet – és kié nem ilyen? – néhány sorra kikristályosodott összegzése, beteljesítése, természeténél fogva legőszintébb megnyilatkoztatása – hisz kinek jutna eszébe az utolsó pillanatban is hazudni? –, melyben az alkotó saját személyiségét minden hamis hangtól mentesen így – már pusztán nyíltsága és egyenessége okán is – megkapó erővel és művészi értékkel tárja az olvasó elé. Mert mi más hozhat létre értéket, mint a különleges forma, a szokatlan tartalom vagy – mint a halálversek esetében – egy megismételhetetlen, egyedülálló és mindennél magányosabb pillanat – mint a halálé – megragadása és átélése a köztudatba és az örökkévalóságba?

Otsu herceg (663–686) költő, Tenmu császár fia. Apja halála után áru-lással vádolták – igazságtalanul, ahogy később kiderült –, és öngyilkosságra kényszerítették. 23 évet élt. Verse az első szó szerinti halálvers.

Az utolsó napon

*Utolsó napom,
hogy síró vadkacsát
látok az Iware-tavon.
Aztán eltűnök
a felhőkben.*

Kakinomoto-no-Hitomaro (kb. 653-655–708) arisztokrata, korának egyik legnevesebb költője. Két császárt is szolgált, mint udvari költő. Halálversét a legenda szerint feleségéhez, a már korábban meghalt Yosami-no-Otoméhez írta, aki szintén költő volt.

*Nem sejti senki sem
Hogy már a Kamo-hegy
Lábát nehezíti testem
Fejem köpárnán nyugszik*

*De még vár engem a
Szerelmem.*

Iwami megyében, halálom előtt

*Mikor szilvafavirágot
gyűjtöttem lányomnak
a fa tetején,
az alattam lévő ágak
harmattal árasztottak el.*

---

*Furcsa öreg
állít meg, kifelé
bámulva tükrömből.*

---

*Ülök otthon
A szobánkban
Ágyadnál
Párnádra bámulva.*

---

*Mikor még élt a feleségem,
sokat sétáltunk kéz a kézben,
nézegetve a szilfákat
a ház előtti töltésen.
Kusza hálóba nőtt ágaik,
tavaszi levéltől sűrű koronáik
olyanok voltak, mint mi ketten.
De a szerelem s a bizalom nem elég,
nem áll meg tőle az élet-halál-kerék.*

*Ő eltűnt, mint sivatag felett a délibáb.
Madárteste egy reggelen
köddé vált egy halálfelhőben.*

*Most, hogy fiunk,
az emlék, mit rám hagyott
sírva hívja őt,
minden, amit tenni tudok, hogy felveszem
s ügyetlen ringatom gyermekem.
De semmit neki nem adhatok.*

*Hálónkban a két párna
még egymás mellett fekszik,
ahogy mi feküdtünk valaha.*

*Sokat ülök ott egyedül
várva, hogy a nap alkonyba forduljon.
Éjjel éberem hánykódom,
sóhajtozok reggelig.
Tudom, bármennyire gyászolom,
őt többé már nem láthatom.*

*Mondják, hogy lelke
a Hagai hegyen kísért
sasszárnyak árnyékában.
Gerinceken küzdöm át magam
míg feljutok a csúcsra,
végig tudva, hogy nem láthatom soha
halvány rezdülését sem a szelíd légben,
s nem segíthet ebben se vágyam
se végtelen szerelmem.*

Arima herceg (640–658) Kotoku császár fia, akit 18 évesen Iwasiróban kivégeztek.

Iwasiróban

*Ha a sors úgy akarja
visszatérek majd
e folyó partjára
s a két fenyőágot is meglelem
miket ma összekötöttem.*

Sami Mansei (8. század) buddhista szerzetes, költő.

*Mihez hasonlíthatnám
világunkat?
A kora hajnalban távolodó hajó
fehér hullámaihoz.*

Minamoto-Yorimasa (1104–1180) Szamuráj harcos és költő, nyolc császárt szolgált mint a „Fegyvertár őrzője”. Miután egy buddhista templom védelmében csatát vesztett, ellenfelei rituális öngyilkosság („sepukku”) elkövetésére kényszerítették.

*Rothadó farönkként
félíg földbe ásva –
sikklik virágtalan létem
a vég szomorúságába.*

Taira-no-Tadanori (1144–1184) Költő és testvérének, a Taira klán vezetőjének, Taira no Kiyomori-nak tábornoka. Harcban halt meg negyvenévesen. Halálversét a tegezésben találták, csata után.

Virágok vendége

*Sötétség által legyőzve
Faágak alá fekszem.
Vajon virágok fognak-e este
vendégül látni engem?*

Saigyō Hōshi (1118–1190) arisztokrata költő.

*Tavasszal vágyom
elmenni, virágzó
cseresznyefa alatt,
telihold idején.*

Goku Kyonen (1216–1272) Zen-buddhista szerzetes, költő. A legenda szerint, mikor érezte a vég közeledtét, felemelte fejét és körötte ülő tanítványaira nézett. Majd botjával koppantott egyet a földön és elmondta az alábbi verset. Aztán ismét koppantott és felkiáltott: „Lássátok! Lássátok!” Majd továbbra is mereven, egyenes háttal ülve meghalt.

*Az igazság, a jövő, a jelen és a múlt
Buddháiban ölt testet.
A tanítást, mit hitünk atyjaitól kaptunk
bottom végében leled.*

Rankei Doryu (1213–1278) híres, kínai származású zen mester, a japán Rinzai iskola egyik ágának alapítója.

*Több, mint harminc éve viaskodok,
hogy létem megszűnjön.
Most, hogy a halálba ugrok.
A föld felsír az ég pörög.*

Shuho Myocho (1282–1337) A Rinzai zen-buddhista iskola jeles mestere, a „Figyelmeztetések végrendelete” című, ma is népszerű tanulmány, valamint egy máig használt nagyszerű „jakugo” gyűjtemény szerzője. (A „jakugo” egy összefoglaló mondata, bizonyítéka a „koan” megfejtésének, de nem maga a megfejtés. A „koan” maga a valóság bizonyos princípiumainak metaforikus megfogalmazása, mely princípium felismerése a zen-buddhista diák vizsgafeladata.)

*Kabócapáncél:
ha tudtam volna, hogy
ez volt életem!*

Eifuku Mon'in (1271–1342) Korának neves költőnöje, Fushimi császár ágyasa, aki 45 éves korában szerzetes lett.

*És leszállt az éj,
ahogy tegnap is
A nap átbukott*

*a hegycsúcson
és a harangok zúgtak.*

Kozan Ichikyo (1283–1360) zen-buddhista szerzetes, költő. Érezve halála közeledtét összehívta tanítványait és megkérte őket, hogy temessék majd el a megfelelő rítussal, de ne tartsanak semmiféle megemlékezést a tiszteletére. Ezután, továbbra is a szokásos zen-buddhista pózban, mereven ülve megírta alábbi versét, majd letette az ecsetet és meghalt. Ez, bármennyire is szokatlannak és ijesztőnek tűnik ma, ekkor – s már a hatodik századtól kezdődően –, egyfajta együttes tradíciója volt a haldoklásnak és a halálvers megírásának, szerzetesi és laikus körökben egyaránt.

*Üres kézzel jöttem
Mezítláb megyek
Érkezésem, búcsúm
Bár összekuszálódtak
Egyszerű események*

Hoshin (13. század) zen-buddhista mester. Sokáig élt Kínában, csak nagyon idősén tért vissza hazájába. Egyszer, érezve, hogy közeledik a vég, elmesélt tanítványainak egy történetet egy Tokufu nevű szerzetesről, aki pontosan megjósolta a halálát. Hozzátette azt is, hogy ezt nem kötelező megtennie, de a mester – a közösség okulására – megteheti, ha akarja. Tanítványai hitetlenkedő kérdéseire azt válaszolta Hoshin, hogy hét nap múlva majd megmutatja, mire gondolt. Az idő elteltével ismét összehívta és megkérdezte a tanítványokat, hogy készen állnak-e. „Igen”-, volt a válasz. Akkor Hoshin megkérte egyik diákját, hogy jegyezze le a verset, amit mondani fog.

*Ragyogásból jöttem,
Ragyogásba kell mennem.
Mi ez az egész?*

És elhallgatott. De, mert a vers nem felelt meg az akkoriban szokásos formák egyikének sem, egyik tanítványa rákérdezett: „Nem rövid ez így, mester?” Akkor Hoshin oroszlánként felüvöltött: „KAA...!” Harsogta, és meghalt.

Shiaku Sho'on (?–1333) zen-buddhista szerzetes, egy vesztett csata végén felfedte, hogy samuráj ősök leszármazottja. Ezért nem vonult vissza a kolostorba, mint szerzetestársai, holott lett volna hozzá joga, hanem a többi samurájjal együtt a halált választotta.

*Meztelen kard, éles pengéje
hasít át az ürességen.
Tomboló tűz közepében
hűvös szél fúj.*

Mumon Gensen (1322–1390) a zen-buddhista Rinzai iskola tagja, Go-daigo császár fia. Hétévesen lett buddhista szerzetes, tizennyolc évesen belépett a Kennin-ji kolostorba, hatvankét évesen megalapította a Rinzai iskola kolostorát Totomiban.

Örökké forgó kerék az élet.
Minden napja egyformán fontos.
Ki halálakor idéz verset
Jeget ad a hóhoz.

Az élet barlangból áradó
ködfehé.
A halál hold,
égi pályán keringő.
Ha ezek értelmén sokat rágódsz
mint kikötött számár
egyhelyben toporogsz.

Részlet a „Heiki Meséjé”-ből (14. századi eposz)

Mondják, ősidőktől fogva,
“Nincs halál, s nem volt hús és vér soha.”
Valóban, az ég felhőtlen
S a folyó vize tiszta.

Toshimoto (14. század) udvari nemes, költő. 1331-ben a „sógun” (az ország katonai vezetője) elleni összeesküvés miatt letartóztatták és halálra ítélték. 555 évvel a kivégzése után rehabilitálták és lelkének imádatára szentélyt létesítettek azon az ösvényen, amit halálversében megénekelt.

Meghalok, mielőtt őszbe fordul
Kuzuharagaoka hegye.
De keserűségem fennmarad örökre.

Ikkyu Sojun (1394–1481) szerzetes és költő. Különleges, lázadó egyéniség, kinek nézetei rendkívüli hatással volt korának irodalmára és művészeire. Ugyanakkor zen-buddhista szerzetesként is elismert mester volt, bár nem ritkán megszegte rendjének kötelező cölibátusát.

S most, halálom
óráján megmozdultak beleim.
Áldozat ez a
világ urának.

Ota Dokan (1432–1486) harcos samuráj-költő, komoly képességű stratégia és buddhista szerzetes. Ő volt az edői (mai nevén Tokió) császári palota tervezője és építője, ami ma is a császári család rezidenciája.

Ha nem tudnám,
hogyan halott vagyok
siratnám életem
mit most elhagyok.

Uesugi Kenshin (1530–1578) Hatalmas vagyonú, korlátlan hatalmú feudális úr volt („daimyo”), aki rendkívüli harci képességeiről és bátorságáról, valamint jelentős adminisztrációs képességeiről volt híres. Az irányítása alatt álló területeken felvirágoztatta a kereskedelmet és a helyi kézművességet.

*A gazdag élet se több, mint egy kupica pálinka.
Negyvenkilenc évig tartó létem hull most álomba.
Nem tudom mi az élet, s mi a halál,
Jöttek s mentek az évek, az egész egy látomás talán.
Mennyet s Poklot magam mögött hagyok
Fojtó felhőktől szabadultan,
Holdfényes hajnalban állok.*

Ouchi Yoshitaka (1507–1551) Magas rangú szamuráj harcos és dörzsölt üzletember. Kínával és Koreával kereskedve nagy vagyonra tett szert. Ugyanakkor menedéket nyújtott menekülő harcosoknak és nemeseknek. Katonái felláztak ellene és öngyilkosság elkövetésére kényszerítették.

*A győztes is, s a vesztes is
csak harmatcsepp,
csak villámlás az égen.
A világot én így értem.*

Toyotomi Hideyoshi (1537–1598) Egyszerű háttérből küzdötte fel magát Japán de facto urává. Korea ellen folytatott sikertelen háborút, végsősoron Kína megszállásának nagystílusú tervével. Hadjárata azonban elbukott, s Japán a kudarc miatt közel 400 évre feladta Kína meghódításának – amúgy is kissé irreális – tervét. Írástudatlan volt, de rendkívüli képességű ember, tehetséges költő és Noh színész.

*Harmatként kaptam életem
harmatként hagy el engem.
Naniwa nem más,
mint álom az álomban.*

(Naniwa Toyotomi Osaka körüli hűbértokainak a neve.)

Tokugawa Ieyasu (1542–1616) A Tokugawa dinasztia alapítója, első „sógun”-ja (a pozíció öröklődő volt), Japán de facto uralkodója.

*Maradsz-e vagy mész, teljesen mindegy.
A különbség csak, hogy veled senki nem megy.
Mily kellemes! Két ébredés és egy alvás.
A tovatűnő élet álma! A kora hajnal rózsás harmata.*

Kumazawa Banzan (1619–1691) Mint apja, ő is hűbérúr nélküli szamuráj, senkihez nem tartozó, szabad „ronin” volt. Konfuciánus gondolkodó, költő.

*Búcsúzó –
Eltűnök, mint minden
harmatcsepp a fűben*

Kosugi Issho (1652–1688)

*Szívem mélyén
gyönyörű hóhullás!
Felhős a nyugat.*

Gesshu Soko (1617–1696) zen-buddhista tanár, költő.

*Belégzés, kilégzés
Oda, vissza,
Élni, halni:
Nyilak, egymásba löve,
Félúton találkoznak
Céltalan repülve,
Belehasítva a semmibe.
Így térek vissza a kezdetbe.*

Matsuo Basho (1644–1694) Egyike az Edo korszak legnagyobb költőinek, a haiku (korábbi nevén „hokku”) mestere, valamint az útleírásoké és a „haikai no renga” közösségi, verselési műfajé. (Ez utóbbi tipikusan japán versforma, melynek írásában többen vesznek részt.)

*Ezen a mezsgyén
senki nem jár,
ez őszi estén.*

---

*A tücsök dala
nem céloz közelgő
halálára*

---

*Elszállt a tavaszi este
míg cseresznyevirágzást*

néztünk

Mivel Basho a legenda szerint közvetlenül a halála előtt nem írt elköszönő verset, utolsó ismert alkotását tartjuk az ő halálversének.

*Úton, betegen:
álmom hervadt mező felett
kalandozik*

Asano Naganori (1667-1701) A legendás 47 „ronin” ura, akit öngyilkosság elkövetésére kényszerítettek, mert, megsértve a hagyományt, a sógun palotájában kihúzta hüvelyéből wakizasiját (a hosszú japán kard), és megtámadott egy öt sértegető harcost.

*A cseresznyevirágoknál is
jobban vágyom, a szélre,
hogy messze vigye őket.
Nem tudom mit tegyek
a tavasz hátralévő napjain.*

Hokushi Tachibana (1665–1718) Igazi neve Genjiro Tachibana, egyike Basho letehetségesebb tanítványainak.

*Írok, törölök,
újra írok, törölök s
a mák virágzik.*

---

*Itt kunyhóm pernyéje
ott a hegyen virágzik
a cseresznye*

Egy futó Pillanatra

*Egy pillanat
a szentjánosbogár halála,
magány, sötét*

Zaishiki (1642–1719)

*Dér a fűvön,
tünékeny csoda,
és nem az.*

Hakuin Ekaku (1685–1768) A japán zen-buddhizmus egyik legnagyobb hatású alakja, a Rinzai iskola szigorú tréningjének és a „koan” gyakorlatoknak a megújítója.

*Oh, fiatalok,
ha félték a haláltól,
haljatok meg ma!
Meghalva már nem
halhattok meg soha.*

Toko (1710–1795) Gyakori jelensége a műfajnak, hogy az alkotó visszaütal – sok esetben ironizálva – a tradícióra magára, jelezve, hogy a halálvers maga sem más, mint illúzió, visszatükrözése egy illuzórikus világnak. A halálvers igazi tanítása talán épp abban áll, hogy egyaránt eltávolítva az alkotót és az olvasót földi világunktól átviszi őket egy másik, egyszerre személytelen és nagyon is személyes szférába.

*A halálvers
csupán ámítás- a
halál az halál*

Yosa Buson (1716–1784) Basho, Issa és Shiki mellett az egyik legnagyobb hatású japán költő, aki ugyanakkor jeles festő is volt.

*Szirmok hullanak
nem tudnak ellenállni
a holdsugárnak*

Kobayashi Issa (1763–1828) buddhista szerzetes, egyike a haiku négy nagy mesterének (Basho, Buson és Shiki mellett), aki költészete mellett naplóíról volt híres. A mai napig Japán egyik legnépszerűbb költője.

*Harmat a világ,
és minden cseppjében
küzdelem van.*

---

*Hallva a kakukk
sírását, Kiotóban
is hiányzik Kiotó*

---

*Mosolyogva
hullik a cseresznyevirág
és szétszóródik*

---

*A fakopács
agyonkopogtatja
az oszlopot.*

---

*Kismacska halál
évfordulójára pillangó
érkezik*

---

*Fúj az őszi szél
a halál évről évre
közelebb ér*

Moriya Sen (?–1838) elsősorban – sok esetben humoros – halálverseiről ismert költő. Életéről nem sokat tudunk.

*Ha meghalok
Boroshordó alá temessetek
Egy kocsmában
Szerencsés esetben
A hordó ereszteni fog.*

Katsushika Hokusai (1760–1849) az Edo korszak, de az egyetemes művészettörténet legnagyobb művészeinek is egyike, első sorban fametszeteiről híres.

*Kísértéként
fogok vándorolni
a nyári mezőkön*

Yoshida Shoin (1830–1859) Szamurájok leszármazottja, aki egész életében a sógun diktatórikus hatalma ellen küzdött. Mint az ország katonai vezetője, a mindenkori sógun volt Japán tényleges uralkodója közel 700 évig. Ezzel szemben Yoshida Shoin meggyőződése az volt, hogy az ország vezetésére egyedül a császár hivatott. Egy magasrangú samuráj elleni összeesküvés tervét felfedték, és ezért halálra ítélték.

Halálversét a császárnak ajánlotta.

*Bár testem Musashi
földjében rohad
lelkem örökre japán
marad*

Masaoka Shiki (1867–1902) az egyik legfontosabb haikuköltő, a műfaj megújítója, irodalmi kritikus.

*Az életem –
Mennyi lehet még vissza?
Rövid az éjszaka*

---

*Gondolj rám úgy
Mint aki szerette a költészetet
És a datolyaszilvát*

---

*Cseresznyevirág.
Most, hogy beteg vagyok,
sok emlékem van róla..*

---

*Aludni tértem,
csendben csapkodjátok a
legyeket, kérem!*

Natsume Soseki (1867–1916) elsősorban mint regényíró, de mint költő is évtizedekig rendkívül népszerű volt. Képmása 20 évig volt az 1000 jenes papírpénzen.

*Jeges szél fúj
kíméletlenül a Nap az
óceánba menekül.*

Sunao Haikui (1887–1926) zen-buddhista szerzetes

*A vérköpés
valóságot s álmat
egyaránt tisztáz*

Deiryu Kutsu (1895–1954) eredeti neve Kanshu Sojun, Zen-buddhista szerzetes, jeles kalligráfus, festő, költő.

*Eltűnt az őszi
hold, de sugara mellemen
maradt.*

Mishima Yukio (1925–1970) nemzetközi híró író, modell és sintoista patrióta, aki mereven és harcosan elutasította a nyugat materializmusát s különösen annak hatását hazájára. Egy sikertelen puccskísérlet végén nyilvános öngyilkosságot (szepukkut) követett el.

*Könnyű esti vihar mesél:
a szirmok lényege a hullás,
magasabb rendű, mint minden
elbizonytalanodás.*

Nakagawa Soen (1907–1984) tajvani születésű zen buddhista szerzetes, a Rinzai iskola egyik külföldön és belföldön egyaránt elismert, nagy hatású képviselője

*Pap ül a
hóviharban mozdulatlan
élet s halál van*

Tadamichi Kuribayashi (1891–1945) tábornok, haiku költő, író. A japán erők főparancsnoka a második világháború Iwo Jima-i csatájában. Miután a sziget már veszni látszott az USA haditengerészeti erőivel folytatott 36 napos

harcban, Tadamichi levelet küldött a Császári Főparancsnokságnak, melyben beszámolt a kilátásokról, őszinte sajnálatát fejezte ki a várható veszteségért és egyszersmind bocsánatért könyörgött. A levelet három vakával fejezte be.

*Képtelenség e súlyos feladatot
hazámért teljesítenem.
A nyilak s a töltények már mind kilőve,
szomorúan elbukunk.*

*De, hacsak nem győzöm mégis
le az ellent
nem fog ezen a földön
elenyészni e test.*

*Igen, hétszer fogok újjászületni
és megragadni kardom
s ha undorító gyom üti fel fejét e szigeten
a Birodalmi Haza lesz minden gondolatom.*

A tábornok levelét elküldte, majd hősieen küzdött tovább az elkerülhetetlen, végső bukásig. Testét, bár napokig keresték a harcmezőn, sosem találták meg.

FITTLER ÁRON

Pergő gyöngyök versengése

Kiváló versek antológiái a klasszikus
japán vakaköltészet történetében

Valamennyi ország irodalmában ismertek olyan költők, illetve versek, amelyek saját korukban vagy később igen nagy elismerésre és népszerűsége tettek szert. Így van ez a Japán irodalomban is, ahol a VII–XIV. század egyik legjelentősebb műfajának számító vaka-költészet¹ képviselőit, költőket és verseket egyaránt, a korai időszakoktól kezdve különböző módokon értékelték, méltattak. Ennek legkézzelfoghatóbb bizonyítékai a mindenkorai kiváló versekből válogatott antológiák (súkaszen, 秀歌撰), amelyek egyben a klasszikus japán költészet jeles alkotásai. Ezen gyűjtemények közül is hosszú idők óta a *Száz költő egy-egy verse* (*Hjakunin issu*, 百人一首) az egyik legnépszerűbb. Az antológiát a XIII. század egyik legjelentősebb költője és vakakritikusa, Fudzsiwara no Teika komponálta, magyar fordítása várhatóan 2021 folyamán jelenik meg. Jelen írásban röviden bemutatjuk a legjelentősebb kiváló vakákból készült antológiákat a kezdetektől Fudzsiwara no Teika koráig, kiemelve, hogyan változott az egyes költők, illetve versek megítélése az évszázadok során, illetve néhány példán keresztül szemléltetjük, milyen költemények kerültek az ilyen jellegű válogatásokba.

A jelentősebb antológiák

A japán nyelvű költészet a VII. század előttre nyúlik vissza, írott irodalomról azonban a VIII. századtól beszélhetünk. Ekkor készült el a *Tízezer levél gyűjteménye* (*Man'jósú*, 万葉集 vagy 萬葉集), az első vakaantológia, amelyben több, mint 4500 vers található, név szerint ismert és ismeretlen szerzőktől. Már ennek tizenhetedik kötetében olvashatunk arról, hogy a jeles VIII. századi költő, Ótomo no Jakamocsi és egy másik költő, Ótomo no Ikenusi kiváló verselőként tekint két korábbi szerzőre. Ez azt mutatja, hogy a japán költészet kezdetétől fogva megvolt az irodalom művelőiben az a szándék, hogy meghatározzák, kik a kiemelkedő verselők.

A vakaköltészet egyik csúcspontjának számító Heian-kortól² kezdve csá-

1 A vaka (和歌) jelentése japán dal, amely a klasszikus japán költészet egyik legrégebbi és meghatározó műfaja. Legnépszerűbb formája a tanka-forma, amely 31 morából (magyar fordításban szótagból) áll, öt egységbe elosztva. Az egységek mora- illetve szótageloszlása: 5-7-5-7-7.

2 A japán irodalom egyik virágkora, 794-től általában 1192-ig számítják. A kulturális és politikai élet központja Heiankjó, a mai Kiotó volt, az irodalmat pedig a császár és az udvari

szári rendeletre összeállított vakaantológiákban (csokuszen vakasú, 勅撰和歌集) gyűjtötték össze az adott kor legjobbnak ítélt költeményeit (esetenként korábbi korok verseiből is válogatva), amelyek ezzel reprezentálják az éppen aktuális irodalmi szépségeszményt és ízlést. Ezek szerkesztői minden esetben az adott korszak legjelesebb költői és verskritikusai, akik tematikus csoportokba rendezik az általuk beválasztásra érdemes műveket. Az első ilyen császári antológia, a *Régi és új dalok gyűjteménye* (*Kokin vakasú*, 古今和歌集) 905-ben készült el. Egyik szerkesztője, a IX–X. század egyik legnevesebb vakaköltője, Ki no Curajuki a gyűjtemény előszavában kiemelt hat IX. századi költőt és rövid kritikát fogalmazott meg róluk. Ők az ún. hat költőóriás (rokkaszen, 六歌仙).

Noha már a császári antológiák is válogatások voltak az adott kor vakaköltészetének terméséből, a következőkben tárgyalt kiváló versekből szemezgető gyűjtemények ezeknél is szigorúbban válogatott, kevesebb költeményt tartalmazó alkotások. Az egyik első ezek között az ugyancsak Ki no Curajuki által összeállított *Újból válogatott dalok* (*Sinszen vaka*, 新撰和歌), amelyben a szerkesztő részben a *Régi és új dalok gyűjteményének* anyagát szűkítette, részben olyan verseket is beválogatott, amelyek abba nem kerültek bele. A gyűjtemény szerkesztése a császári antológiákhoz hasonlóan tematikus. Azt gondolnánk, hogy az egyes válogatásokba bekerülő kiváló versek mind jelentős költők alkotásai, azonban ez nincs mindig így: ahogyan a császári antológiákban is szerepelnek ismeretlen költőktől származó művek, úgy a kiváló versekből válogatott gyűjtemények között is találunk olyanokat, amelyeknek szerkesztője magukat az egyes költeményeket értékeli, függetlenül attól, ki komponálta azokat. Az *Újból válogatott dalok* is egy ilyen gyűjtemény, amelyben ráadásul Curajuki nem is tünteti fel a vakák szerzőit, a Teika-féle *Száz költő egy-egy versének* egyik különlegessége pedig, hogy kevésbé jelentős költők, vagy költői munkássággal szinte nem rendelkező személyek is helyet kaptak a gyűjteményben. Ennek oka a szerkesztő, Fudzsiwara no Teika személyes ízlésében keresendő, illetve azon elvben, miszerint a történelmi vagy kulturális szempontból jelentős személyiségek is képviseltessék magukat egy-egy verssel.

Amint látni fogjuk, a vaka-költészet története során különféle szerkesztési szempontú és formájú antológiák születtek, valamennyiben közös azonban, hogy az annak szerkesztője által jelentősnek tartott költők néhány vakája szerepel benne, világossá téve ezzel a szerkesztő esztétikai felfogását és költői ízlését. Az egyik legtipikusabb ilyen válogatás a harminchat költőóriásként (szandzsúrokkaszen, 三十六歌仙) ismert harminchat költő vakáiból született, amelynek hatása már keletkezésének korától megmutatkozott. Az első ilyen gyűjteményt a Heian-kor derekának egyik legnagyobb költője, Fudzsiwara no Kintó állította össze.

Fudzsiwara no Kintó antológiái

Fudzsiwara no Kintó nevéhez több kiváló vakákból összeállított antológia fűződik, a műfaj elterjesztésében tehát rendkívül nagy szerepe volt. Az egyik legjelentősebb ilyen gyűjteménye a *Korábbi tizenöt forduló költői verseny* (*Szaki no dzsúgoban utaavasze*, 前十五番歌合), amely több szempontból is korszak-

alkotó. Amint a címéből is kiderül, költői verseny formában készült. A költői verseny (utaavasze, 歌合) a közösségi költészet egyik legnépszerűbb eseménye volt. Ezen rendezvények alkalmával a költők előre megadott témában komponáltak vakákat, amelyeket aztán párba (bal és jobb) állítottak és felolvastak, egy szakavatott költő pedig eldöntötte, melyik vers a győztes, azaz a jobban sikerült alkotás az adott forduló két költeménye közül. Az ilyen alkalmak ugyancsak lehetőséget adtak arra, hogy a költők műveit értékeljék. Kintótól kezdve a kiváló versekből válogatott antológiák egyik leggyakoribb formája a költői verseny forma lett. Ezekben az antológiákban a szerkesztő nem versenyzteteti a költeményeket, azaz nincs győztes, igaz, hagyományosan mindig a bal felőlként megjelenített verset tekintették a jobban sikerült alkotásnak. A forma szemléltetésére nézzünk egy példát, a *Korábbi tizenöt fordulós költői verseny* első fordulóját, amelyben Ki no Curajuki és kortársa, Ósikócsi no Micune egy-egy vakáját állította párba Kintó.

Első

Ki no Curajuki

*Cseresznyevirág
hull, fák közt lengő szellő
hideget nem hoz:
egekben nem ismernek
ily havat, mi itt esik!³*

Micune

*Kik most lakomban
virágokat csodálván
meglátogatnak,
oh, de hiányoznak majd,
szirmok ha lehullanak!⁴*

Láthatjuk, hogy mindkét vers hulló virágokról szól, minden bizonnyal ez lehetett párosításuk alapja, míg a két szerző azért kerülhetett egymás mellé, mert mindketten koruk legnagyobb költői közé tartoznak, illetve a *Régi és új dalok gyűjteményének* szerkesztői. A költői verseny formájú antológiák ily módon lehetőséget adnak arra, hogy azok szerkesztői rendszerezzék az egyes verseket, illetve ráirányítsák a befogadó figyelmét az alkotások olyan közös (vagy éppen ellentétes) vonásaira, amelyeket egyébként nem feltétlenül lehetne észrevenni. A vaka-költészetben kimondottan fontos a kontextus, amelyben az adott költemény szerepel. A császári antológiákban a költemények tematikusan szerepelnek, az egyes témákon belül is sorrendben, valamilyen koncepció szerint: például az adott évszak kezdetétől annak vége felé, a szerelmes versek a szerelmi érzés megszületésétől a kapcsolat vége, a szakítás felé. Noha a vakák sok esetben a keletkezési körülmények ismeretének szükségtelenségét jelölő „Téma nélkül” megjegyzéssel szerepelnek, több vers előtt olvasha-

3 *Kimaradt dalok gyűjteménye*, Tavaszi dalok, 64.

4 *Régi és új dalok gyűjteménye*, Tavaszi dalok első kötete, 67.

tunk egy prózai bevezetőt, amely felvilágosítást ad arról, milyen alkalommal komponálta azt szerzője. Több kiváló versekből válogatott antológia is követi ezt a szerkesztésmódot, a költői verseny formájú gyűjteményekben azonban a prózai bevezetők nem szerepelnek, illetve az újonnan egymás mellé kerülő költemények új kontextusba helyeződnek, ez által esetenként máshogy is értelmezhetőek, mint a császári antológiában.

A *Korábbi tizenötfordulós költői verseny*be Kintó harminc VII–X. századi költő egy-egy vakáját válogatta be, az utolsó forduló két költője a VII–VIII. századi Kakinomoto no Hitomaro és a VIII. századi Jamabe no Akahito. Akkoriban, hogy különösen nagyra értékelnek egy verset vagy költőt, úgy fejezték ki a szerkesztők, hogy az adott antológia vagy annak valamelyik kötetének elejére tették. Az tehát, hogy Kintó gyűjteményében Curajuki az első, míg Hitomaro az utolsó fordulóba került, azt jelentette, hogy Kintó Curajukit jobbnak tartotta, mint a VII–VIII. század egyik legnagyobb költőjét. Ezen válogatást később elküldte a vaka-költészetben is jeleskedő sokoldalú tehetségnek, Tomohira hercegnek, aki nem értett egyet azzal, hogy Curajukit nagyobbra értékelte Hitomaronál. Több forrásban is szerepel a történet, miszerint Kintó egyszer azt állította Tomohira herceggel való beszélgetése során, hogy Curajuki költőóriás, ezzel szemben a herceg úgy vélekedett, hogy nem éri el Hitomaro nagyságát. A vita eldöntése érdekében megmérgették a két költő tíz-tíz versét, ennek eredménye pedig az lett, hogy Hitomaronak nyolc, Curajukinak pedig csak egy vakája lett győztes, egy mű esetében pedig döntetlen eredmény született. Kintó bizonyára ezen vetélkedő hatására jött rá, hogy egy-egy vers kiemelésével nem lehet teljes mértékben megítélni egy költő kiválóságát. A Hitomaro-Curajuki páros mellé aztán további huszonnyolc költőt választott, némelyüktől tíz, másoktól három, illetve két vakával. Ez a *Válogatás harminc költő dalaiból* (*Szandzsúninszen*, 三十人撰), amelyet szintén elküldött Tomohira hercegnek, aki némileg változtatott formában visszaküldte azt neki. A herceg 1009-es halála után azonban Kintó a saját válogatását fejlesztette tovább, kiegészítve másik hat költővel, így született meg a harminchat költőóriás és a verseiből készült első gyűjtemény, a *Válogatás harminchat költő dalaiból* (*Szandzsúrokuninszen*, 三十六人撰). Itt már Hitomaron és Curajukin kívül további négy költő szerepel tíz költeménnyel, míg a többi harminc verselő három-három vakával képviselteti magát. Ez is költői verseny formájú gyűjtemény, ám nem egymás mellett, hanem egymás alatt helyezkednek el a párba állított költők és műveik, egyszerre lehetőséget adva az egyes költők kiváló verseinek megismerésére, illetve a párba állított költők és művek összevetésére, együtt olvasására. A versek témái igen különbözők: Kintó valamennyi költőtől választott a négy évszak tájelemeit, illetve az év fontosabb eseményeit megéneklő költeményeket és szerelmes vakákat, de találunk az elmúlással, mulandósággal kapcsolatos vagy más egyéb alkalmakkor született darabokat.

Nézzünk meg most két vakát, amelyek a későbbi korokban is reprezentálták azok szerzőit. Álljon itt elsőként a hat költőóriás egyikeként is számon tartott szerzetes költő, Hendzsó főszerzetes mulandóság-verse (*Hendzsó-kötet*, 15.).

*Levélen harmat,
füvek-fák tövén vízcsepp:
tán a világnak*

*mutatják meg, milyen az,
később vagy előbb múlni?*

Különleges megvilágításban szemlélteti a földi világ mulandóságát a vaka-költészet jellegzetes motívumával, a harmattal, amely az illékonyság egyik szimbóluma a korabeli irodalomban. Igen különös, hogy a IX. századi szerzetes ezen költeményét császári vaka-antológiába csak a XIII. század elején választották be.

A másik mű a IX–X. századi Fudzsiwara no Kaneszuke megható verse.

*Egy szülő szíve,
habár nem éji homály,
gyermeke végett
szeretet útján, bizony,
nyughatatlanul bolyong!*

Ez a vaka igen népszerű volt a X–XI. században, még a korabeli verses regényben,⁵ a *Jamato történeteiben* (*Jamato monogatari*, 大和物語) is szerepel, valamint ez a legtöbbit idézett vaka a kor egyik legkiemelkedőbb prózai alkotásában, a költő dédunokája, Muraszaki Sikibu művében, a *Gendzsi regényében*. A Kaneszuke-versből származó „szív éji homálya” kifejezés pedig a gyermekéért aggódó szülői szívre utaló metaforává nőtte ki magát. A második császári vaka-antológia, a *Dalok későbbi gyűjteményének* (*Goszen vakasú*, 後撰和歌集) prózai bevezetője a következőképpen magyarázza a keletkezési körülményeket (Vegyes témájú dalok első kötete, 1102.).

Amikor a főminiszter a bal felőli palotaőrség felsőrangú parancsnoka volt, egy birkózómérkőzés napján az akkor középrangú parancsnok Kaneszuke is részt vett a győztes tiszteletére rendezett lakomán. Amikor vége volt, és mindenki távozott, a felső rangú parancsnok néhány előkelő vendégét ott marasztalta. Amikor már igen sok rizsbor fogyott, Kaneszuke nyelve megoldódott az ital hatására, és szóba hozta gyermeke jövőjét, majd ezt a verset költötte.

A főminiszter (dadzsódaidzsin, 太政大臣) a X. század első felének egyik politikai vezetője, Fudzsiwara no Tadahira. A *Jamato történeteinek* 45. fejezete másként meséli el a körülményeket. Megtudjuk, hogy Kaneszuke lányára, Szósira gondolt, a verset pedig Daigo császárnak küldte. Szósi később a császár szeretője lett, amely igen nagy kitüntetésnek számított, a történet szerint tehát Kaneszuke vakája meghallgatásra talált. A verses regényben olvasható epizód jellegzetes példája azoknak az anekdotáknak, amelyekben valaki egy vaka segítségével éri el célját.

Kintó a Heian-kornak is abban a korszakában élt, amikor különösen aktív irodalmi élet folyt a császári és császárnéi udvarban. Kortársa volt többek között a Gendzsi regényének szerzője, Muraszaki Sikibu, de sok jelentős költő tevékenykedett környezetében. Talán ezért sem meglepő, hogy ilyen nagy figyelmet fordított a mindenkori vaka-költők és műveik értékelésére.

⁵ Utamonogatari (歌物語). Rövid, egymáshoz lazán vagy egyáltalán nem kapcsolódó fejezetekből áll, amely fejezetek egy (esetleg több) vaka vagy versváltás köré szerveződnek.

A fontosabb XII–XIII. századi gyűjtemények

A XI. században is született néhány antológia kiváló vakákból, most azonban két XII. századi és két XIII. századi gyűjteményt emelnénk ki. Az egyik mintegy a Kintó-féle *Válogatás harminchat költő dalaiból* folytatása, a *Válogatás későbbi hatszor hat költő dalaiból* (*Nocsi no roku-rokuszen*, 後六々撰), Fudzsiwara no Norikane munkája. Ebbe ugyancsak harminchat költő vakáit válogatta be a szerkesztő, és ahogyan a címe is utal rá, a harminchat költőóriás legújabb generációja után élt alkotók közül kerültek ki. Ez elsősorban a X–XI. század fordulóján és a XI. században tevékenykedő verselőket jelenti, a költemények nagy része pedig a negyedik császári vaka-antológiában, a *Kimaradt dalok későbbi gyűjteményében* (*Gosúii vakasú*, 後拾遺和歌集) szerepel. Norikane válogatásába Kintó is bekerült három verssel, nézzük meg ezek közül az egyiket.

*Mert itt a tavasz,
emberek is jönnek a
hegyi lakomba,
de helyettem virágok
lettek házam urai!*

Kintó költészetének egyik jellegzetessége, hogy folytatja a *Régi és új dalok gyűjteményére* jellemző ötletességet és képzeleten alapuló elgondolásokra épülő tájköltészetet, amely gyakran a természet elemeinek különféle módon történő megszemélyesítésében érhető tetten. Jelen verse is egy ilyen mű – és bizonyára saját kiváló vakákból válogatott antológiáiba ezért választott sok ehhez hasonló alkotást – jól reprezentálja tehát Kintó vakáinak stílusát. A *Kimaradt dalok gyűjteménye* (*Súii vakasú*, 拾遺和歌集) című császári antológia prózai bevezetője (Vegyes témájú tavaszi dalok, 1015.) szerint fenti művét Kintó akkor költötte, amikor többen ellátogattak villájába, hogy megcsodálják a virágokat. A költemény második felében azt fejezi ki ironikusan, hogy nem is őt látogatják, csak a virágokra kíváncsiak. Az érzés némileg hasonlít Micune korábban idézett *Kik most lakomban...* kezdetű versére, amelyben a költő elképzelem, hogy a virágok lehullása után talán már nemigen fogja őt meglátogatni senki. Kintó verse a császári antológiában a tavasz első virágainak számító szilvavirágokat megéneklő vakák között szerepel, ott tehát egyértelmű, hogy szilvavirágokról van szó. Kintó már a – feltehetően általa szerkesztett – *Későbbi tizenötfordulós költői versenyben* (*Nocsi no dzsúgoban utaavasze*, 後十五番歌合) is jelen vakával képviselteti magát, azaz maga is jól sikerült darabnak tarthatta.

Még egy költeményt idézünk Norikane antológiájából, a XI. század egyik jelentős udvarhölgyköltőjétől, Isze no Taifutól, aki Muraszaki Sikibu „kolléganője” volt a császárnéi udvarban.

*Eltávozottak
között vagyok, azt hiszed,
ezért nem írsz tán?
Pedig ragyogón várom
hajnali hold világát!*

Isze no Taifutól nyolc vaka szerepel a *Válogatás későbbi hatszor hat költő dalaiból* című gyűjteményben, tavaszi, nyári, téli, szerelmes, illetve vegyes témájú költemények egyaránt. Ez a verse a *Kimaradt dalok későbbi gyűjteményében* a Vegyes témájú dalok harmadik kötetében szerepel (az 1004. számú vaka), ezzel a prózai bevezetővel: *Amikor az egész város jajveszékelt, egy olyan valakinek küldte, aki régóta nem adott hírt magáról. Az egész város jajveszékelt eufemisztikus kifejezés, a korabeli szövegekben általában a járványokra utal, jelen versben tehát a költőnő egyrészt bizonyára ismerőse hogyléte felől érdeklődik, másrészt számonkéri, miért nem írt neki olyan hosszú ideig. Azt, hogy életben van, frappánsan tudatja a vers utolsó két sorában egy többértelmű kifejezéssel (a fordításban ezt a holdra és a lírai énre egyaránt vonatkozó „ragyogón” szóval adtuk vissza). Ez a fajta kifejezésmód jellemző volt a kor vakákon keresztül történő levelezésében és az udvari rögtönzött versváltásokban, különösen a X–XI. századi udvarhölgyek körében.*

A XI. század közepétől egyre több kísérlet történt a vaka-költészet megújítására, ennek következtében újszerű kifejezésmódok és költői eszközök jelentek meg, a verskritikusok pedig a költői versenyek egyes költeményeinek bírálataiban és poétikai munkákban fejtették ki ezekkel kapcsolatos nézeteiket. Az esztétikai felfogás változásával a korábbi költők megítélése is változott, ezt pedig tetten érhetjük a kiváló versekből készült korabeli antológiákban is. A XII. századi poétika egyik meghatározó alakja Fudzsiwara no Sunzei, Teika apja. Neki tulajdonítják a Kintó által kiválasztott harminchat költőóriás verseiből készített újabb válogatást, a *Harminchat régi költő dalainak versenyét* (*Ko-szandzsúrokunin utaavasze*, 古三十六人歌合). Ebben a szerkesztő az elődjének válogatásában szereplő költemények több mint felét más vakákra cserélte, illetve minden költőtől egyenlően három-három művet választott ki. Erről a gyűjteményről a következő fejezetben szólunk, összevetve Kintó válogatásával.

A XII–XIII. század fordulójának irodalmi életét a költészetet kimondottan kedvelő Gotoba visszavonult császár irányította. Fudzsiwara no Teika és költőtársai az ő parancsára állították össze a nyolcadik császári vaka-antológiát, az Új „Régi és új dalok gyűjteménye”-t (*Sinkokin vakasú*, 新古今和歌集), amelynek címében és költeményeiben is megjelenik a kor költészetének egyik jellegzetessége, a klasszicizmus, azaz főként a háromszáz évvel korábbi *Régi és új dalok gyűjteményének* stílusához, valamint a VIII. századi *Tízezer levél gyűjteményéhez* való visszanyúlás. Gotoba visszavonult császár 1221-ben felkelést szervezett a kamakurai sógunátus ellen, ám mivel veszített, száműzetésbe kényszerült: élete utolsó tizenkilenc évét a távoli Oki szigetén töltötte. Tartotta azonban a kapcsolatot valamennyi fővárosban maradt költővel, és továbbra is aktívan tevékenykedett a vaka-költészet területén. Oki szigetén állította össze kiváló versekből válogatott antológiáját, a *Különböző korok dalainak versenye* (*Dzsidai fudó utaavasze*, 時代不同歌合) című különleges gyűjteményt. Ebben a VII. századtól saját koráig összesen száz költőtől három-három verset gyűjtött össze, az antológia pedig ugyancsak költői verseny formájú. Ez volt az első olyan kiváló vakákból válogatott gyűjtemény, amelyben száz költő szerepel. Az egyes fordulók bal felőli költői az első három császári antológia, azaz a IX. századtól a XI. század első felét felölelő korszak, míg a jobb felőliek az azt követő generációk, a XI. század második felétől a XIII. századig tartó időszak szerzői közül kerülnek ki. Ebben az antológiában tehát különböző

korok verselői, és ez által különböző stílusú, kifejezésvilágú vakák kerülnek egymás mellé valamilyen közös pont alapján. Ez – ahogyan Kintónál is láttuk – lehet a költemények témájában vagy szókészletében mutatkozó kapcsolat, de a költők rangja, származása is több esetben szempont volt. A harminchat költőóriás közül is többen bekerültek Gotoba visszavonult császár válogatásába, verseik nagy részét a Sunzei-féle *Harminchat régi költő dalainak versenyéből* emelte át, ez pedig azt mutatja, hogy Gotoba visszavonult császárra igen nagy hatással voltak Sunzei verskritikai nézetei. A császár saját poétikai munkájában, a *Gotoba visszavonult császár őfelsége tanításaiban* (*Gotobain gokuden*, 後鳥羽院御口伝) is különös elismeréssel ír Sunzeiről (szerzetesi neve Sakua), így jellemzi verseit:

Sakua versei fenségesek és fennkölt szépséget árasztanak, mély érzéseket foglalnak magukban, s van bennük valami megindító.

Térjünk most vissza a *Különböző korok dalainak versenyéhez*, és nézzünk meg egy fordulót, két udvarhölgyköltő, Akazome Emon és Inpu anyacsászárné udvarhölgye, Taifu egy-egy alkotását.

147. forduló,
bal [Akazome Emon]

Ne hagyj el színed!
Figyeld csak egy ideig
Sinoda-erdőt!
Visszafordul még talán
szélben a kuzulevél.⁶

jobb [Inpu anyacsászárné udvarhölgye, Taifu]

Egyszer eltűnik
harmatéltű bús testem.
Vajon azután
hova ül? Melyik mező
füvének levelére?⁷

Akazome Emon a X–XI. század fordulójának teljhatalmú ura, a régens és főtanácsadó Fudzsivara no Micsinaga felesége, Minamoto no Rinsi mellett szolgált, de gyakran megfordult lányuk, Sósi császárné udvarában is, ahol többek között Muraszaki Sikibu és a korábban idézett Isze no Taifu is tevékenykedett. Korának egyik legnagyobb költőnője volt az ugyancsak udvarhölgy Izumi Sikibu mellett, akihez fenti vakája szól. Akazome Emon verse szerepel az Új „Régi és új dalok gyűjteményé”-ben, prózai bevezetőjéből pedig kiderül, annak kapcsán küldte Izumi Sikibunak – akivel egyébként meghitt barátnők voltak –, hogy miután annak férje, Tacsibana no Micsiszada elhanyagolta, Acumicsi herceg kezdte látogatni. A költeményben Akazome azt javasolja barátnőjének, várjon még, hátha férje mégsem hagyja el végleg, és

6 Új „Régi és új dalok gyűjteménye”, Vegyes témájú dalok harmadik kötete, 1820.

7 Újabb „Régi és új dalok gyűjteménye”, Bánat dalai, 1422.

visszatér hozzá. Ezt az Izumi tartományban (a mai Ószaka prefektúra déli része) lévő Sinoda-erdő és a japán kora őszi jellegzetes futónövénye, a kuzu nyílgyökér (*Pueraria montana*) motívumának segítségével fejezi ki. Izumi Sikibu férje, Micsiszada ekkor Izumi tartomány kormányzója volt (a költő udvarhölgynevének első tagja is innen ered), így a Sinoda-erdő említésével Akazome rá utal. A levelek őszi színváltozása a vaka-költészetben az emberi szív változásával áll párhuzamban, legtöbbször – jelen vershez hasonlóan – arra utal, hogy az illető másba szeretett bele. Itt tehát Akazome Emon arra céloz, hogy Izumi Sikibu még ne kötelezze el magát Acumicsi herceg felé. A kuzu nyílgyökér nagy, kerek levelei könnyen megfordulnak a szélben, fonákjuk pedig világosabb felszínüknél, így jól megkülönböztethető a két oldaluk. Itt a visszaforduló kuzulevél metaforája Micsiszada esetleges visszatérését jelenti. A császári antológiában megtalálható Izumi Sikibu válaszverse is. Abban azt mondja, bármennyire is szenved Micsiszada hűtlensége miatt, nem haragszik rá, azt azonban nem állítja, hogy visszavárja. Akazome Emon költeménye a metaforarendszeren keresztül történő rejtett kifejezésmódjával jól sikerült alkotás, valószínűleg ez lehet az egyik ok, hogy Gotoba visszavonult császár beválasztotta a *Különböző korok dalainak versenyébe*. Másrészt Izumi Sikibu és Micsiszada házasságának, illetve az udvarhölgyköltő Reizei császár fiával, Acumicsi herceggel való kapcsolatának alakulását különleges figyelem övezte az udvarban, ez a vaka pedig egy szintén az udvarban is tevékenykedő hölgy, Akazome Emon véleményét tükrözi. Ebből a szempontból ugyancsak kiemelkedő fontosságú műről van szó, igaz, megértéséhez elengedhetetlen a keletkezési körülmények ismerete.

A jobb felőli vers szerzője, Taifu a XII–XIII. században élt Rjōsi hercegnő (Gosirakava császár lánya) udvarhölgye volt, azaz foglalkozása megegyezik Akazome Emonéval, valamint költői nagysága is hozzá mérhető. *Egyszer eltűnik...* kezdetű versének nem ismerjük a keletkezési hátterét, világos azonban, hogy a lét mulandóságát énekli meg, és a lírai én teste halála utáni sorsán tündöklik, ezzel pedig megkapó darabja a már akkor is hosszú múltra visszatekintő mulandóság-lírának.

Bár a két költő párba állítása egyértelmű, a két költemény témája, motívumai vagy kifejezésrendszere között már nehezebb világos kapcsolatot találni. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy mindkettőben valamilyen növényvel kapcsolatos motívumon (Sinoda-erdő és kuzu, illetve mező füvei) keresztül fejezi ki mondanivalóját, illetve felfedezhető az erdő-mező ellentétpár, feltehetően ezek a kapcsolódási pontok.

Gotoba visszavonult császárral egy időben élt a XIII. század egyik legnagyobb költője és verskritikusa, Fudzsiwara no Teika, aki ugyancsak több antológiát szerkesztett szerinte kiválónak tartott vakákból. Ezek közül talán a legjelentősebb a *Teika válogatása nyolc császári antológiából* (*Teika hacsidaisó*, 定家八代抄) és a *Száz költő egy-egy verse*. Előbbiben a *Régi és új dalok gyűjteményétől* az *Új „Régi és új dalok gyűjteményé”-ig* terjedő nyolc gyűjteményből válogatott a császári antológiákhoz hasonló tematikus szerkesztésmód szerint, prózai bevezetőt is csatolva a költeményekhez. Utóbbiban a VII. századtól saját koráig terjedő időszak terméséből választ ki száz költeményt úgy, hogy minden egyes vers különböző szerzőtől származik. Ez a formátum újszerűnek számított a korban, később azonban Teika jelen válogatásának hatására rendkívül népszerű forma lett.

Az egyes költők és verseik megítélése a különböző antológiákban

Amint említettük, más-más volt a költők és a versek megítélése a különböző korokban, illetve a különböző verskritikusok antológiáiban. Ennek megfelelően előfordult, hogy egy adott gyűjteménybe beválasztott költő egy későbbi válogatásból kiszorult, illetve az is jellemző, hogy ugyanannak a költőnek más-más verseit értékelték nagyra a szerkesztők. Jelentős változást a XII. században figyelhetünk meg, amikor Fudzsvara no Sunzei a *Harminchat régi költő dalainak versenyében* ugyanannak a harminchat költőnek sok esetben más verseit emelte ki, mint korábban Kintó. Kísérjük végig ezt a változást – helyszűke miatt – egy költő, a IX–X. század fordulójának jelentős költője, Isze példáján keresztül.

Iszét Fudzsvara no Kintó már a *Korábbi tizenöt fordulós költői versenybe* is beválasztotta, valamint beemelte a harminchat költőóriás közé. *Válogatás harminchat költő dalaiból* című gyűjteményében Iszétől tíz vers szerepel, amelyek egyike a következő vaka (*Régi és új dalok gyűjteménye*, Szerelmes dalok ötödik kötete, 780.).

*Miva-hegynél én
miként várjam, hogy látlak?
Hiszen úgy érzem,
telnek-múlnak az évek,
mégsem jön tán senki sem!*

Ezt a verset a költőnő szerelmének, Taira no Nakahirának küldte, amikor a férfi elhagyta őt. A szerelmi csalódás miatt Isze apjához költözött, aki akkor Jamato tartomány (a mai Nara prefektúra) kormányzója volt. Jamato tartományban található a Miva-hegy, amelyet a japán ősvallás, a sintoizmus egyik szent hegyeként tisztelnek. A Miva-hegy istenéhez kapcsolódik egy legenda, amely szerint egy lányhoz ismeretlenül járt egy férfi, majd amikor a lány egyszer egy fonalat fűzött annak ruhájába, hogy megtudja, honnan jött, a fonal a Miva-hegyhez vezette őt. Innen tudta meg, hogy szerelme a hegy istene. A *Régi és új dalok gyűjteményében* található továbbá egy vaka, amelynek lírai énje a Miva-hegy lábánál lévő otthonába invitálja annak címzettjét. Egyes antológiák ezt a Miva-hegy istenének tulajdonítják. Isze verse ez utóbbi költeményen alapul, azaz a Miva-hegyhez kapcsolódó mondakörön keresztül fejezi ki a kedvesét hiába váró hölgy bánatát és bizonytalanságát. A vakából kiérződik a reményvesztettség, a költőnő ugyanakkor utal rá, mégsem törődik bele egészen abba, hogy kedvese elhagyja. Jellegzetes témája ez a korabeli költőnők szerelmes verseinek, egy nő ugyanis a kor szokásainak megfelelően csak fogadhatta kedvese látogatását, ő maga nem mehetett el hozzá. Ez a költemény egyébként Isze személyes verseskötetének első, verses regényszerű részében is megtalálható, sőt annak nyitó darabja, amely szintén azt mutatja, hogy a X. században különös figyelem övezte. A műnek ez a kitüntetett helyzete a későbbi korokban sem változott, ugyanis Sunzei is beválogatta a *Harminchat régi költő dalainak versenyébe*, Gotoba visszavonult császár pedig a *Különböző korok dalainak versenyébe*, sőt még a *Teika válogatása nyolc császári antológiából* című gyűjteményben is helyet kapott. A *Száz költő egy-egy versében* azonban nem ez a vers képviseli Iszét.

Volt rá példa, hogy ily módon egy-egy vers megítélése nem nagyon változott az egyes korszakokban, és a mindenkori kritikusok is egyöntetűen nagyra értékelték. Így volt ez például az I.1. fejezetben idézett Hendzsó-vers esetében is. Az ilyen költeményeknél a *Száz költő egy-egy versében* mutatkozott változás: Teika gyakran nem azt a művet választotta az adott költőtől, amely régóta reprezentálta költészetét.

A *Miva-hegynél én...* kezdetű vakával ellentétben nem minden kritikus értékelte egyformán Isze alábbi, Kintó által ugyancsak méltatott alkotását (*Kimaradt dalok gyűjteménye*, Tavaszi dalok, 49.).

*Hullik? Nem hullik?
Úgy megkérdezném tőlük:
ősi városban
kik virágokat néztek,
s hazafelé tartanak!*

Ezt a művét egy festett paraván képéhez komponálta, amely tavaszi hegyi úton haladó embereket ábrázolt. Szokás volt a korban, hogy egy elismert költőt felkérnek, szerezzen vakát egy magas rangú személy (legtöbbször a császári család valamely tagja) lakosztályát díszítő paraván képéhez, amelyet egy színes papírra írtak rá, majd ráragasztották a képre. Az Uda császár felesége, Fudzsvára no Onsi császárné mellett szolgáló Iszét is több alkalommal kérték fel ilyen paravándalok komponálására, ez pedig jól mutatja, mennyire elismerték költői tehetségét kortársai. Ebben a művében úgy foglalja versbe a paravánon látható életképet, hogy azt feltételezi, az azon szereplő emberek éppen cseresznyevirág-nézésből tartanak hazafelé, azaz szabadjára engedni képzeletét, ezen kívül saját álláspontját is megfogalmazza, kapcsolatot teremtve a képen ábrázolt személyekkel. A XII. században még egy anekdota is szövődött a költemény köré, miszerint Uda császár egyik gyermeke számára egy paravánt készítettek, az egyik képéhez azonban a felkért költők egyike sem tudott vakát komponálni. Ekkor a császár elküldött egy udvari nemest az akkor már visszavonult Isze otthonába, mire a költőnő megkomponálta ezt a költeményt, és gyönyörű kalligrafikus írással írta rá egy lila színű papírra. Amikor pedig a császár elolvasta, elismeréssel méltatta. A *Korábbi tizenöt fordulós költői versenyben* ez a vaka reprezentálja Iszét, de Kintó több más kiváló versekből válogatott antológiájában is megtaláljuk. Sunzeitől kezdve azonban egyetlen ilyen gyűjteményben sem szerepel. Sunzei antológiájában a költőnő három verse közül az egyik a *Miva-hegynél én...* kezdetű alkotás, a másik kettő azonban két olyan szerelmes vakája, amelyek addig nem kerültek be kiváló költeményekből összeállított válogatásokba. Ezek közül az egyik a következő (*Dalok későbbi gyűjteménye*, Szerelmes dalok első kötete, 515.).

*Bánat folyója
zubog csak szüntelenül.
Mint buborékok,
gondolod, úgy eltűnők,
hogyan egy cseppnyit sem látlak?*

A *Dalok későbbi gyűjteményében* a következő prózai bevezető áll előtte:

Amikor Isze egyszer nem hagyta meg, hová megy, egy férfi, akivel bensőséges kapcsolatot ápolt, ezt írta neki: – Napok óta próbállak megtalálni, hiába. Már azt hittem, eltűntél! –, mire Isze ezt a verset költötte.

A költeményben felfokozott érzésekre utaló szavakkal adja a címzett értésére, hogy ő is hiányzik neki, és találkozni szeretne vele.

Sunzei poétikájában, a *Régi korok és napjaink kifejezési formáiban* (Korai fúteisó, 古来風躰抄) a következőképpen ír arról, milyen szerinte egy jól sikerült vaka.

Van, hogy egy dalt csak felolvasnak, de előfordul, hogy recitálják, ilyenkor pedig egy jó vers minden bizonnyal fennköltén szépnek és megindítóan hangzik.

Fontosnak tartotta tehát a vakák hangzását, legideálisabb esztétikai minőségként pedig a fennköltén szépet és a megindítót határozta meg, amelyek – amint korábban Gotoba visszavonult császár értékelésében is olvashattuk – saját költeményeire is jellemzőek voltak. Ha összevetjük Kintó harminchat költőóriás versiből összeállított gyűjteményét Sunzei-ével, megállapíthatjuk, hogy a kicserélt versek témájukban egyrészt ugyanazok maradtak, csak a verset cserélte ki Sunzei (pl. egy tájverset egy másikra, vagy egy szerelmes költeményt egy másik szerelmes műre), másrészt azonban megfigyelhetjük, hogy sok esetben a Kintó-féle válogatáshoz képest megnőtt a szerelmes vakák aránya a tájversekhez képest. Ez kimondottan a Kintónál tíz művel szereplő hat költő esetében szembetűnő, hiszen az ő esetükben eleve hét költeménnyel kevesebb került be az új válogatásba, a kieső alkotások pedig túlnyomórészt a négy évszak valamelyikéről szólnak. Talán a Sunzei által oly nagyra értékelt megindító stílust és kifejezésmódot a szerelmes versek képviselték leghatásosabban?

A *Bánat folyója...* kezdetű vaka – a Sunzei válogatásában szereplő másik két szerelmes verssel együtt – Gotoba visszavonult császár antológiájába is bekerült. Megtaláljuk Teika több gyűjteményében is, a *Száz költő egy-egy versébe* azonban egy olyan költeményt választott Isze reprezentatív vakájaként, amely a XIII. századig semmilyen más válogatásban nem szerepelt. Ez az antológia 19. számú műve.

*Naniva-öböl.
Rövid nádszár egy perce,
víz alatt szunnyad:
hogy még ennyit sem látlak?
Így teljen el életem?*

A vers keletkezési háttere nem ismert, ám feltehetően egy olyan férfinak szól, aki elhanyagolta a lírai ént. A vaka első fele, az ún. bevezető (dzsokotoba, 序詞), amelyben érzékelteti, hogy még egy egészen rövid időt sem tölt vele kedvese, még önmagában nem rendkívüli, mivel gyakran használt költői eszköz. Különleges azonban annak kifejezésrendszere, vagyis a fordításban a 2-3. sor, ez ugyanis korábban jelen költeményen kívül mindössze egy vakában szerepelt, a XIII. században is csak a fenti mű hatására terjedt el. Teika főként idős korában, amikor a hagyomány szerint összeállította a *Száz költő egy-egy versét*, különösen kedvelte az ehhez hasonló, nem szokványos kifejezéseket hasz-

náló költeményeket, ez pedig meghatározta ennek a különleges gyűjteménynek a stílusát. A fenti vakáról egyébként az sem mondható el biztosan, hogy Isze alkotása, a költőnő személyes verseskötetében ugyanis olyan költemények között szerepel, amelyeket más antológiák ismeretlen szerző vagy más költő alkotásaként tüntetnek fel, de valamilyen módon bekerültek az *Isze-kötetbe*. Ezen kívül semmilyen X–XI. századi forrás nem bizonyítja Isze szerzőségét.

Amint láthattuk, a vaka-költészet története során igen sokféle szerkesztési szempontú és formájú antológiák készültek kiváló versekből, amelyek emlékkövei a mindenkori irodalmi ízlésnek és a korabeli emberek érzéseinek, életének, ugyanakkor bemutatják szerzőjüket az utókornak. Miután Fudzsiwara no Kintó megteremtette a költői verseny formájú kiváló dalokból készült antológia műfaját, ez lett az egyik legnépszerűbb módja az egyes gyöngyszemek értékelésének és új megvilágításban történő prezentálásának. Ugyanígy meghatározó a harminchat költőt felvonultató gyűjtemény fogalma, a XII. századtól kezdve ugyanis számos ilyen mű született: az említett munkákon kívül létezik például harminchat szerzetes költő vakáit összegyűjtő antológia és harminchat udvarhölgyköltő verseiből készült válogatás. A Kintó által kiválasztott harminchat verselőről pedig az évszázadok során több portré készült, gazdagítva ezzel a japán festészetet. Ugyanígy népszerű lett a száz költőtől egy-egy vakát felsorakoztató antológia formája, az ilyen művek sorát a Fudzsiwara no Teika-féle *Száz költő egy-egy verse* indította el. Mind a harminchat költőóriás, mind a *Száz költő egy-egy versének* költői és vakái általános műveltség részei lettek, és még kártyajáték (karuta) is kialakult belőlük, a Teika-féle antológiából készült karuta pedig napjainkban is népszerű sport és szórakozás.

Fontosabb felhasznált irodalom

Korai fúteisó (古来風躰抄). In.: Nihon kotenbungaku zensú 50. *Karonsú* (歌論集). Sógakkan, Tokió, 1975

Higucsi Josimaro: *Heian Kamakura dzsidai sükaszén no kenkjú* (平安・鎌倉時代秀歌撰の研究). Hitaku Sobó, Tokió, 1983

Higucsi Josimaro: *Sükaszén no igi to keifu* (秀歌撰の意義と系譜). In.: Wakabungaku ronsú 9. *Hjakunin isszu to sükaszén* (百人一首と秀歌撰). Kazama Sobó, Tokió, 1994, 1–28. o.

Josikai Naoto: *Hjakunin isszu de jomitoku Heian dzsidai* (百人一首で読み解く平安時代). Kadokawa Gakudzsu Suppan, Tokió, 2012

Haszegava Tecuo: *Hjakunin isszu sicsú* (百人一首私注). Kazama Sobó, Tokió, 2015

Óbusi Harumi: *Dzsidai fudó utaavasze no cugai no kenkjú – Soszenbon to szaiszenbon ni cuite* (『時代不同歌合』の番いの研究—初撰本と再撰本について). In.: *Gobun* (語文) 158., Nihon Daigaku, 2017. 06., 16–30. o.

Kubota Dzsun: *Fudzsiwara no Sunzei – Csúszei vaka no szsendósa* (藤原俊成中世和歌の先導者). Josikawa Kóbunkan, Tokió, 2020

KÁROLYI ORSOLYA

A költő, aki átírta a japán irodalmat

Fudzsvara no Teika élete és versei

*Szélről szétsöpört
tarka levelek fölött
felszakad a köd.
Csúcsa kirajzolódik
ó, a Viharos-hegynek.*

Íme, egy vaka Fudzsvara no Teikától⁸. Ez a japán líra egyik legmeghatározóbb műfaja, virágkorát a VII–XIV. század között élte. Fudzsvara no Teikát a japán irodalomtörténet úgy ismeri, mint az egyik legjelentősebb költőt, vakakritikust, kalligráfust. Számtalan verse mellett neki köszönhetjük több nagy klasszikus fennmaradását, az ő keze által készült például a Szarasina napló (Szarasina nikki, 更級日記), a Toszai napló (Tosza nikki, 土佐日記), vagy a Gendzsi regényének (Gendzsi monogatari, 源氏物語) legrégebbi ma ismert másolata. Részt vett császári rendeletre összeállított vakaantológiák szerkesztésében is, ami a kor költője számára tudománya egyik legnagyobb elismerése volt. Óriási hatást gyakorolt a japán irodalom alakulására, amely ma szinte bizonyosan sokkal szegényebb lenne nélküle. Amiről azonban mindenki, még az irodalomban különösebben nem jártas emberek is ismerik, az a *Száz költő egy-egy versének* (Hjakuni Issu, 百人一首) összeállítása. Ebbe az antológiába Teika száz olyan jelentős és kevésbé jelentős költőtől válogatott be fejenként egy-egy vakát – többségében a szerelem és a négy évszak témájában – akik valamilyen szempontból fontos szerepet tölthettek be a japán történelemben, és jelenlétüket szükségesnek tartotta a Heian-kor⁹ irodalomtörténetének elmeséléséhez.

A japán irodalom terén végzett jelentős munkássága mellett maradtak fenn feljegyzések Teika nagyon is emberi oldaláról, többek között a *Fénylő Hold naplójában* (Meigecuki, 明月記). Nehéz természetű volt, hirtelen haragú és könnyen sértődő. Megesett, hogy betegséget színelve nem ment be ellátni teendőit a palotába, helyette Gotoba császár vonulását tekintette meg, majd ezen a császár rajtakapta. Ebben az írásban Teika versekkel kirakott életútját követjük végig, megkísérelve közelebb hozni a hús-vér költőt és az irodalmárt.

8 Teika 1162–1241 között élt, jelen vers személyes gyűjteményében, *A Rendeleti Hivatal alkalmazottjának szerény kézírataiban* (拾遺愚草) az 1487-es számot viseli.

9 794-től általában 1192-ig számítják.

Az irodalmár születése

Teika költő családba született. Apja, Fudzsivara no Sunzei volt az összeállítója az *Ezer év dalainak gyűjteménye* (Szenzai vakasú, 千載和歌集) című császári rendeletre készült vakaantológiának, és csakúgy, mint anyja, jó ismerője volt a Gendzsi regényének, amely máig a japán irodalomra legnagyobb hatást gyakorló mű. Ez a környezet adta meg azt a táptalajt, amelyen Teika tehetsége kiteljesedhetett. Ám már fiatal korától ott kopogtatott a Heian-kor zord valósága. A korban, ha az ember megbetegedett, nagy esély volt arra, hogy halállal végezte, és ha életben is maradt, a szövödmények sok esetben elkísérték élete végéig. Naplója tanúsága szerint gyerek kora óta gyakran betegeskedett. Tizennégy évesen a kanyarót, tizenhat évesen pedig a himlőt kapta el, ezek utóhatásaként élete végéig légúti tünetek és idegrendszeri rendellenességek kínozták. A betegség megkeserítette mindennapjait, például akkor is, amikor abban a megtiszteltetésben részesült, hogy Gotoba (akkor már visszavonult) császárral tarthatott a Kumano szentélybe tett zarándoklatra.

Nem csak az egészségével kapcsolatos problémák nehezítették meg életét. Tizenéves kora vége felé a viszonylagos békében telt Heian-kornak véget vetett az öt évig tartó Taira-Minamoto háború, és megkezdődött a Kamakura-kor¹⁰, melyben a katonai kormányzat, a sógunátus vezette az országot. Teika tehetsége tehát abban az időszakban szökkent szárba, amikor nagy változások zajlottak az országban. Ez a zaklatott hangulat is minden bizonnyal nagy hatással volt személyiségének alakulására.

A kezdődő zavargások és ingatag egészsége ellenére még mai szemmel nézve is hosszú életet élt, irodalmi karrierje pedig már tizenhét évesen elindult. Az első dalverseny, melyen részt vett, a Kamo-szentély dalversenye (Wakeikazucsisa utaavasze. 別雷社歌合) volt, melyen bátyja, Nariie is szerepelt. A többi költő szinte mind elismert tehetségnek számított, némileg kilógott tehát a díszes mezőnyből. A bíráló feladatát apja, Sunzei látta el, minden bizonnyal az ő személye, esetleg közbenjárása is hatással volt arra, hogy Teika megmérettethette magát ezen az eseményen, ahol minden résztvevőnek három verset kellett költenie pára, virágok, illetve panasz témában. Teika a pára témára ezt a művet komponálta:

10 1192-től 1333-ig, a sógunátus bukásáig tartott.

*Isteni-hegyen
tavaszi párafátyol.
Nem tudja senki:
az égi jóakarát
száll rám, tán ezt jelenti.¹¹*

Fudzsvira no Kintoki következő verse állt vele párban:

*Hogy Mifune-hegy
ott magaslik, nem látszik,
pára takarja.
Mélybe hulló vízesés
hangja, mi hallatszik csak.¹²*

Sunzei véleménye szerint Kintoki versében figyelemre méltó volt a szóhasználat, azonban megkérdőjelezte a Mifune-hegy szükségességét. Nem talált olyan okot, ami miatt pont ennek kellett a versben szerepelnie, nem pedig valamely másik hegynek. Érdemes megjegyezni, hogy a VIII. században keletkezett *Tízer levél gyűjteményében* (Man'jósú, 万葉集 vagy 萬葉集) találunk olyan verset, melyben a Mifune-hegyet a Mija-vízeséssel együtt éneklük meg. Itt a vízesés mint látható dolog szerepel, ezzel szemben Kintoki vakájában a pára eltakarja azt, így a hangjára kerül a hangsúly. A pára fontos szerepet játszik a látás- és hallásérzékelés közötti átváltásban, így ha a dalverseny helyszínével nem is áll fönn kapcsolat, a pára megéneklése szemponjából érthető a választás. Teika az Isteni-hegyet énekelte meg. Ez a hegy a Kamo-szentély területén található, emiatt indokolt volt használata. Sunzei ugyanakkor a vers tartalmával kapcsolatban nem volt meggyőzve, tehát különösebben nem kritizálta, de nem is dicsérte. Összességében stílus tekintetében Kintokiét mondta jobbnak, az eredmény azonban döntetlen lett. A három verspárból kettő döntetlen, egy pedig Kintoki győzelme, végső soron tehát fiával szemben ítélte Sunzei. Vajon az apai-mesteri szigor dolgozott Teikával szemben? Esetleg pont ellenkezőleg, az apai kedvesség volt az, ami két verse esetében is döntetlent ítél? Bármelyik lehetőség fennáll, bár az is elképzelhető, hogy Sunzei – bármennyire is szerette volna, ha fia jól teljesít első nagy megmérettetésén – félretette ezen érzéseit, és csak a versek irodalmi értékére koncentrált.

Sunzei sok esetben kiállt fia mellett. Történt például, hogy a Teika rátámadt Minamoto no Maszajukira a császári palotában, amiért az sértegette őt, emiatt eltávolították a posztjáról. Mikor a következő évben sem rehabilitálták, Sunzei levelet írt fia érdekében. Nemcsak politikai, de irodalmi karrierje területén is gyakran támogatta a fiát. Teika rajta keresztül ismerkedett meg többek között a költő-szerzetessel, Szaigjóval. Az ő kérésére készítette el harmadik száz versből álló ciklusát. Emellett egy ennél nagyobb, a fiatal Teika számára nehéz feladatot is rábízott: felkérte, hogy legyen bírálója saját dalversenyének. Ez a dalverseny Szaigjó hetvenkét saját versét tartalmazza párokba állítva, ezekhez kellett Teikának bírálatot írnia, és eldöntenie az egyes párokból melyik mű a jobb. A gyűjteményt Szaigjó az Isze-szentélynek tervezte felajánlani, Teikán tehát nagy volt a nyomás. Szaigjó Sunzeit is felkérte egy másik dalverseny

11 Kamo-szentély dalversenye 42.

12 Kamo-szentély dalversenye 41.

bírálatára. Ezt ugyanúgy Szaigjó saját verseit tartalmazta, és szintén az Iszeszentélynek tervezte felajánlani. Sunzei bírálata hamarosan meg is érkezett az idős költőhöz, Teikáé azonban két évig készült, a bírálatokban pedig kevés olyan található, amely kifejezetten elmarasztalónak mondható. Az utolsó verspár felfogható szerelmes vakának, ugyanakkor a buddhista megvilágosodással kapcsolatos versként is értelmezhető. Teika ezt a fordulót döntetlenre értékelte, mind a kettőt magasztalta, valamint a következő vakát fűzte hozzájuk:

*Ha a bánatos
világunknak álmából
te felébrednél,
tán emlékedben tartasz
jövő tavaszon, őszön.¹³*

Erre Szaigjó a következő verssel felelt.

*Tavaszon, őszön
ha emlékezel reám,
akkor majd magam
virágot, holdat látván
dalaím küldöm hozzád.¹⁴*

Teika versében arra kéri a költő-szerzetest, tartsa meg őt, aki bírálója volt dalversenyének emlékében akkor is, ha elérte a megvilágosodást, avagy eltávozott erről a világról. A buddhista téma ilyen konkrét említése azt is mutatja, hogy Teika értette, a dalverseny két utolsó, első ránézésre szerelmes verse buddhista jelentésű. Az, hogy a tavasz és az ős szerepel, egybecseng Szaigjó két kedvelt motívumával, a cseresznyevirággal és a Holddal. Előbbi a tavaszi, utóbbi pedig az őszi versek gyakori témája. Az akkor már öreg és beteges Szaigjó nem sokkal később eltávozott ebből a világból, így az olvasó óhatatlanul belelátja a búcsú témáját ebbe a versváltásba.

Teika szerelme, családja

A Száz költő egy-egy versében szereplő vakák főként a négy évszak és szerelem témakörében íródtak, azonban ezekből egy téma igencsak túlsúlyban van, ez pedig a szerelem. Ha csak a hivatalos besorolás szerint kategorizáljuk a verseket, negyvenháromat találunk, de értelmezéstől függően egyéb verseket is ebbe a kategóriába sorolhatunk, így azt kell feltételeznünk, Teika valamiért különösen kedvelhette a témát. Talán az Iszei történetek iránti rajongása volt ennek oka. Ebben a verses regényben a hat költőóriás egyikének, Arivara no Narihírának szerelmi történeteit követhetjük végig. Teika ars poeticáját is ez alapján fogalmazta meg:

Ha valaki szerelmes verset akar írni, dobja el hétköznapi énjét, emlékezzen Narihira tetteire, s váljon ő maga is Narihírává.

13 *Mijagava dalverseny* (宮河歌合) 73.

14 *Mijagava dalverseny* 74.

De milyenek is voltak a korabeli Japán szerelmes versei? Vajon a főváros nemesei lángoló, valós szerelmüket vetették papírra? Mivel a korban a vaka egy kommunikációs eszköz is volt egyben, egy olyan mód, ahol az udvariassági nyelvezetet elhagyva fejezhette ki valaki az érzelmeit, természetesen ilyen művekkel is találkozunk. A szerelmes versek nagy hányada azonban megadott témára készült szerepvers, ahol nem feltétlenül a költő által megélt valós érzelmek kifejezése volt a cél, hanem a retorikai eszközök megcsillogtatása, a költő technikai tudásának demonstrálása. Teika esetében kifejezetten sok az ilyen mű. Díszes paravánokhoz írt dalok, dalversenyek vakái – ilyen szerepversek azok, melyek életművének nagy részét kiteszik.

A következőkben nézzünk meg két olyan verset, melyek Teika leghíresebb, az utókor által kreált szerelmi történetének alapját adják! Gosirakava császár lánya, Sokusi hercegnő elküldte véleményezésre egyik versét Teikának. Ez egy versciklus egyik darabja volt, szerepvers, tehát nem feltétlenül valós érzelmeken alapult. Ennek ellenére a későbbi korok felépítették a két fél tiltott szerelméről szóló történeteket, amelyek alapján még egy Nó színdarab is készült. A Teikának véleményezésre küldött vers mellett egy másik verspár is alapot adhatott ennek. A *Száz költő egy-egy versének* 89. darabjaként szerepel Sokusi hercegnő következő műve:

Élet gyöngylánca!
Ha elszakadsz, szakadjál!
Ha még kitartasz,
szerelmemet rejteni,
félek, gyenge lesz szívem.¹⁵
(Fittler Áron fordítása)

Ezen alapul Teika alábbi vakája:

Még hogyha vágyam
meddő álom közepén
meg is szakadna,
kérlek, csak te ne szakadj,
bús életem gyöngylánca!¹⁶

Bár Teika ezt a verset a saját politikai karrierjével kapcsolatban költhette, a Sokusi hercegnő versével való hasonlóság miatt arra adott válaszversnek is tekinthető. Ebben az esetben azonban Teika vakájában a lírai én nő, ugyanis Sokusi hercegnő verse férfi szemszögből íródott, ugyanis a rejtett szerelem a korban férfiak által megénekelte téma volt.

Most nézzük meg, milyenek is voltak Teika tényleges kapcsolatai! Két feleségről tudunk, egyről a húszas évei elején, egyről pedig a harmincas évei elején. Naplója alapján azt feltételezhetjük, hogy sokkal erősebb kötelékek fűzték második feleségéhez és a tőle származó gyermekeihez, mint az elsőhöz. Különösen szembetűnő az a különbség, ahogy első házasságából való elsőszülött fiáról, Micuiéről, valamint második házasságából született fiáról, Tameiéről beszél. Ez talán a két nő iránt táplált érzelmek különbségéből is

15 Új Régi és új dalok gyűjteménye (新古今和歌集), Szerelmes dalok negyedik kötete, 1329.

16 A Rendeleti Hivatal alkalmazottjának szerény kéziratai, 1981.

eredhetett, de az is lehet, hogy talán pont az ellenkezője állt fenn: gyermekei tehetsége alakította Teika érzelmeit. Micuivel kapcsolatban szomorúságát fejezte ki amiatt, hogy nincs tehetsége a költészethez, és nem igen találni olyan feljegyzést, mely szorosabb érzelmi kapcsolatra utalna. Ezzel szemben Tameie betegségekor például a következő verset költötte:

*Szentjánosbogár!
Sötétségben világod
egyre felizzik.
Gyermekeit féltő szülő
könnyeit érted talán?¹⁷*

Ekkor Tameie ötéves volt, Teika pedig gyermekét féltő gondolataival együtt is az *Új Régi és új dalok* gyűjteménye szerkesztésén dolgozott.

Teika császári rendeletre összeállított vakaantológiái

Azt mondhatjuk, Teika pályájának kiteljesedése az *Új Régi és új dalok* gyűjteménye volt. Kevés nagyobb elismerés lehetett a kor költője számára, mint hogy a császár megbízására antológiát állíthatott össze. Apja, Sunzei szerkesztette az *Ezer év dalainak gyűjteményét*, így ez a felkérés megfelelő volt arra, hogy Teika továbbvigye családi örökségét. Az antológia szerkesztésének elrendelője Gotoba visszavonult császár volt, Teika mellett pedig több neves költő is részt vett a munkában. Teikától negyvenhat vers található meg az 1978 művet tartalmazó gyűjteményben. Az alábbi két ikonikus vakája is bekerült az antológiába – ezek voltak ama művei, amelyek felkeltették Gotoba császár figyelmét, és hozzásegítették Teikát ahhoz, hogy az *Új Régi és új dalok* gyűjteménye egyik szerkesztője legyen:

*Tavaszi éjjel
álmoknak úszó hídja
szerteszt szakad.
Hegyormon kettéválnak
nyúló felhők az égen.¹⁸*

A vers a Gendzsi regényét idézi, melynek utolsó fejezete az *Álom úszó hídja* címet viseli. Az úszó híd ingatagsága az álom illékonyságának metaforája. Teika verseinek fontos eleme a Gendzsi regényére való utalás, ezt tulajdonképpen egy örökség apjától és anyjától. Visszanyúl továbbá a *Régi és új dalok gyűjteményének* egyik vakájához is.

A második egy, a *Tízezer levél gyűjteményében* szereplő verset idéz:

*Ruhám leráznám,
lovam megállítanám,
menedék sehol.*

17 A vers mindössze Teika naplójában található meg.

18 *Új Régi és új dalok gyűjteménye, Tavasz dalok* első kötete, 38.

*Szanoi átkelőnél,
hólepte alkonyaton.*¹⁹

A prózai bevezető szerint mindkét vaka egy-egy száz műből álló versciklus részeként született. Mindkettő két fontos elemet hordoz a teikai lírából: az egyik egy jelentős nagyobb terjedelmű mű, jelen esetben a Gendzsi regényének megidézése, a másik pedig egy korábbi vers szófordulatainak használata. Teikának erre szigorú szabályai voltak, melyek elválasztották a plágiumot az idézéstől. Legismertebb alapszabályának tekinthetjük, hogy a régi vers kifejezéseit használva tartalmilag valamilyen újat kell létrehozni, más kontextusba helyezve a kifejezéseket.

Az *Új Régi és új dalok gyűjteménye* készítése közben Teika kapcsolata megromlott Gotoba visszavonult császárral, még mielőtt az antológia hivatalosan elkészült volna. Mindkét félnek kiforrott elképzelése volt arról, milyen a kiváló vers, és ez sok esetben nem egyezett. Végül annyira elmérgesedett viszonyuk, hogy az uralkodó már nemcsak természetét, de költői stílusát is kritizálta. A visszafordíthatatlan törést viszont egy dalverseny jelentette. Ezen minden résztvevőnek két verssel kellett volna szerepelnie, beleértve Teikát is, aki viszont anyja halálának évfordulója miatt nem kívánt részt venni az eseményen. Ennek ellenére Gotoba visszavonult császár mégis berendelte: háromszor is követet küldtek hozzá, így Teika végül engedelmeskedett. Két verse viszont sértő volt a császárra nézve, ez pedig véglegesen szétzilálta a kapcsolatukat.

Közben a sógunátus ellen szervezett puccs miatt Gotobát és fiát, Dzsuntokut is száműzték, Teika karrierje viszont felfelé ívelt, talán annak is köszönhetően, hogy már nem ápolt Gotobával jó kapcsolatot, emellett a sógun fiának, Minamoto no Szanetomonak az oktatója volt. Később a történelemben egyedülálló módon felkérték egy újabb császári antológia összeállítására is. Miután Gotoba és Dzsuntoku száműzetésbe került, szükség volt valakire, aki nem közvetlen Gotoba leszármazottja: ő volt Gohorikava császár, Gotoba testvérének fia. Ő kérte fel Teikát az *Új császári versantológia* (Sincsokuszen vakasú, 新勅撰和歌集) összeállítására. Ám Teika nem örülhetett felhőtlenül a megtisztelő feladatnak: lánya buddhista szerzetesnőnek állt amiatt, hogy a császárné, akit szolgált, fiatalon elhunyt. Ezután Teika maga is úgy döntött, visszavonul a világi élettől. Lánya sorsa felett így kesergett:

*Virág színe is
bús világban elfakul.
Tusszínű csuha
ezután is könnycseppek
fátylán át tükröződik.*²⁰

Itt nem állt meg a költő szerencsétlensége, meghalt Gohorikava császár. Ezt követően Teika másnap elégette az *Új császári versantológia* vázlatait. Kudzsó Micsiie viszont meggyőzte Teikát a munka folytatásáról, és a korábban Gohorikavához eljuttatott kéziratok alapján elkészült az új császári rendeletre összeállított vakagyűjtemény. Teikának ki kellett azonban hagynia Gotobát és Dzsuntokut, valamint a köreikbe tartozók verseit, mintegy száz vakát, ez-

19 *Új Régi és új dalok gyűjteménye, Téli dalok*, 671.

20 *A Rendeleti Hivatal alkalmazottjának szerény kéziratai*, 2889.

zel szemben belekerült több, a sógunátushoz közel álló költő. Az Új császári versantológia 1235-ben készült el, Teika naplója is ezzel az évvel zárul, így a költő élete utolsó hat évről nem rendelkezünk tőle származó adatokkal. Ebből az évből származik az a bejegyzés is, amely a *Száz költő egy-egy verse*, vagy annak egy verziójának befejezéséről szólhat. Teika ebbe Gotoba és Dzsuntoku vakáit helyezte az utolsó két helyre. Bármi is történt, bizonyára bánthatta, hogy oly sok verset kellett tőlük számúzni a császári antológiából.

Teika irodalmi öröksége hatalmas. Korai műveit több kritika érte, vakáit ironikusan a zenbuddhizmus verseihez hasonlították mint nehezen érthető szövegeket. Később azonban ez megváltozott, és Teika lett korának irányadója. Költészetében nagy hangsúlyt fektetett a szavak és a vers lelkületére, tartalmának egyensúlyára, úgy hitte, a vakában kifejezett érzések fontosabbak a formánál. Nézetei formálták a jövő generációkat, másolatai pedig éltették a klasszikus japán irodalmat. Hogy betegségekkel gyengített testében ez az elme hetvenkilenc évig tevékenykedhetett, talán az egyik legmeghatározóbb tényező a japán irodalom számára.

Fontosabb felhasznált irodalom:

Josikai Naoto: Daredemo Siranakatta Hjakunin Issu (だれでも知らなかった百人一首). Csikuma Bunkó, Tokió, 2011

Kubota Dzsun: Fudzsivara no Teika (藤原定家). Csikuma Sobó, Tokió, 1994

Kubota Dzsun, Josino Tomomi: Szaigjó Zenkasú (西行全歌集), Ivanami Bunko, Tokió, 2020

Murai Jaszuhiko: Fudzsivara no Teika Meigecuki no Szekai (藤原定家明月記の世界) Ivanami Sinso, Tokió, 2020

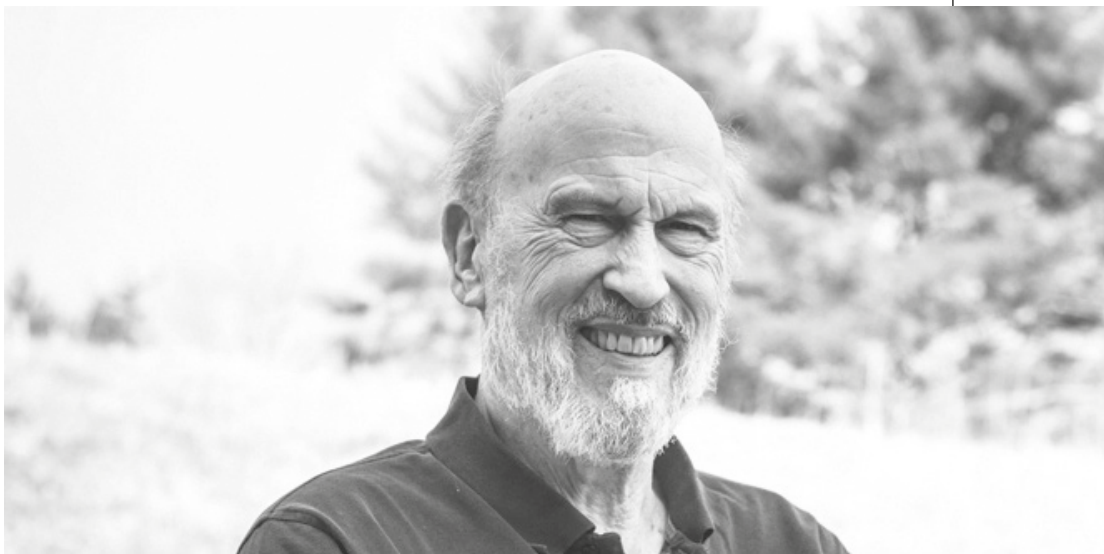
Tabucsi Kumiko: Sinkokinsú Gotobain to Teika no Dzsudai (新古今集 後鳥羽院と定家の時代). Kadokava Szenso, Tokió, 2010

Haszegava Tecuo: Hjakunin Issu Sicsú (百人一首私注). Kaszama Sobó, Tokió, 2015

Takeda Motoharu: Szaigjó no uta ni taiszuru Teika no hihjó – Mijagava utaavasze no hansu nicuite (西行の歌に対する定家の批評 : 『宮河歌合』の判詞について). In.: Ócuma Kokubun (大妻国文) 30., Ócuma Dzsosidaigaku, 1999. 03., 89–107. o.

SOMLÓ ÁGNES

Egy déli karakter

Dabney Stuart 1937-ben született Virginiában. Egyetemi tanulmányait a Davidson College-ban, majd a Harvardon végezte. Ezt követően negyvenkét éven át tanított különböző egyetemeken, és ma a Washington and Lee egyetem professzor emeritusa. Huszonöt kötetnyi írást publikált, zömében verseket, de jelent meg novellás- és esszékötete is, illetve két gyerekkönyve.

Első verseskötete 1966-ban, New Yorkban látott napvilágot *The Diving Bell* (Búvárharang) címmel, amelyben még a lírai költészet jobbára hagyományos formáit használja bravúrosan, majd három évvel később már újabb formák és témák jelennek meg a második kötetben, amelynek címe: *A Particular Place* (Különös hely). Az itt közreadott versek e két kötetből valók, ám megjelennek bennük a korai korszak harmadik kötetének jellegzetességei is.

Stuart ősei tipikus „déli” emberek, az amerikai dél íróinak műveiből is jól ismert különbségekkel és megmerevedett világukkal. Stuart mindezt költészetében ábrázolja, és cseppet sem egysíkúan: szereti és elítéli, ugyanakkor sajnálja is őket. Így van ez az első kötetből való *Családi csók* című versben, amely egyik nagyapjának keserűen kritikus portréja. A bemutatkozó kötetet ez az egy vers képviseli, és már itt látjuk a hagyományos forma megtörését, amely majd a következő kötetet jellemzi, és előrevetíti e csendes lírikus örökös, kötetről kötetre láthatóvá váló, nyughatatlan formakeresését.

Az első kötet után egyre határozottabban kutatja mondanivalójához az újabb és újabb formát. Ebben a nagyjából a hetvenes évek elejéig tartó időszakban tudatosan került minden formai kötöttséget, nem használta a hagyományos versformákat – nincs rím, strófa, sem hagyományos metrum. Ez a változás megjelenik a második kötetben is, de teljes egészében a harmadik, *The Other Hand* (A másik kéz) című, 1974-es kötetet uralja. Ugyanakkor nem pusztán formai változásról van szó, mivel az első versek témái mellett újabb témák is felbukkannak, miközben a régi témák is szikárabb formát öltenek,

és a versek szimbólumrendszere oly világossá válik, hogy a képek keltette asszociációk véletlenül sem tévesztenek célt. Ezeket a verseket lassabban kell olvasni, hogy minden lehetséges értelmezést végigkövetve, valamiképpen mi is az alkotás, a belső világ befogadásának részeseivé váljunk, hogy mindez bennünk is létrejöhessen.

A már említett déli karakter költészeti megjelenítésén túl, Stuart költészete jobbára életrajzi, és folyamatosan erősödik benne a pszichológiai elemzés: mi lesz az egyénnel, a személyes kapcsolatokkal egy széttöredezett világban, a romok között? Ez a vallomásos költészet formailag nagyon tömör, amit időnként az írásjelek teljes hiánya is nehezít (*Szerelmes levél, Áramszünet*), ugyanakkor hétköznapien egyszerű, szinte prózai szerkesztés jellemzi, ami a vers történetét a szavak és sorok lehetséges asszociációinak sokaságával tágitja, miközben az olvasó egy sajátos, különös, belső világba csöppen.

A költő maga tárta fel kérdésemre e formaváltás forrását, az élményt, a képet, amely nem hagyta nyugodni. És ebben az esetben egy tényleges képről, egy fényképről van szó (később a harmadik kötet címlapfotója), amelyet 1955-ben, Aachenben készített. A városban még mindenütt láthatók voltak a második világháború nyomai, a romok. A képen egy hatalmas törmelékhalom mellett halad el egy mindössze négytagú, fúvósokból és egy dobosból álló zenekar. E kötet elsődleges témája az a kérdés lett, vajon hogyan lehet feldolgozni a romokat, a törmeléket, és újraépíteni magunkat. A kötet mottója – a cím is ebből ered –, Franz Kafka 1921. október 19.-i naplóbejegyzésének egy mondata: „Annak, aki nem boldogul elevenen az élettal, az egyik keze arra kell, hogy elhárítsa valamelyest sorsa fölül a kétségbeesést – ez nagyon tökéletesen történik –, a másikkal viszont betakaríthatja, amit a romok alatt lát, mert mást lát és többet, mint a többiek...”²¹

Noha mindez elsősorban a harmadik kötetre vonatkozik, a kötetek között bőven van átfedés, hiszen a versek születése és a megjelenés között eltelt időben íródott versek közül néhány már bekerült a második kötetbe. „Ezek a versek arra tesznek kísérletet – írja Dabney Stuart minap küldött üzenetében –, hogy a hangnak, amely töredékek és romok közt mozog, vizuális analógiát teremtsenek, vagy legalább lehetőséget a befogadásra, hogy nyugalmat leljen, vagy úgy hangozzék, mintha nyugalmat lelt volna.”

A következő kötetekben visszatér a kötöttebb formákhoz, hiszen újabb témáihoz minduntalan meg kell teremtenie az újabb, csak az arra a témára jellemző formát. Majd a nyolcvanas, kilencvenes években az önéletrajzi témát felváltja a másokkal találkozás. 1987-es és 1990-es kötetei egy-egy Pulitzer-díjat eredményeztek. Az egyre sorjázó verseskötetek közé bekerült egy-egy gyűjteményes kötet, amelyekben az újabb versek mellett a régiak is megújulnak. Legújabb kötete, az ismertető szerint Dabney Stuart huszadik verseskötete, az *Only The One Sky* (Csak az az egyetlen ég) 2016-ban jelent meg. Alcíme szerint *Az öreg költő és te meg én*, amelyben a versek megújult formája a szereplők közti dialógus, bár ennek is van előzménye a korábbi kötetekben, mi több, még a korai versek között is találunk rá néhány példát. Ezek egyike az itt megjelenő *Szerelmes levél*.

Dabney Stuart számtalan fontos irodalmi ösztöndíj, illetve díj nyertese, többek között: National Foundation for the Arts, National Foundation for Humanities, a Guggenheim Alapítvány díja, valamint Library of Virginia Poetry Award. Rezidens íróként dolgozott az olaszországi Rockefeller Központban, Bellagióban.

21 Gyöffy Miklós fordítása. <https://mek.oszk.hu/00400/00417/html/>

DABNEY STUART
A horgász

*Alkmaion, Püthagorasz tanítványa, úgy gondolta,
az emberek azért pusztulnak el, mert nem képesek a
kezdetet a véghez kapcsolni.
(William Butler Yeats)*

Szennyes víz mossa át,
Amint apad a dagály, a gát falát,
S otthagyja bélyegét
A lejtős, szürke kövön.
Úttalan nyomon mászik sok rák
A zátony túloldalán

Taszít gyenge árt az ólom.
Fölötte két kampós horgom,
Algaként a sodrásban lebeg.
Én iparkodom a zsinór innenső végén,
Hogy higgye néhány hal, ki elég balek,
Kell e játszma, amin mind veszünk, tudom.

A kőfalon naphosszat
S mindhiába. Az apró garnélák,
Túl a zátonyon, törik még magukat
Céltalan. Múlt görcsök dermednek
Tarkómban, s a süllyedő alkony fényei
Kifognak. Horgon ember tud-e küzdeni?

Félálomban a sűrű sötét megárad:
Zöld út, trágyát csipked a verébhad.
Fenn sirályok úsznak, s lopják, mi hulladék,
A tatról. Keselyűk, jussukként e részt,
A tetem szemét kitépik. Holt matróznak
Lepke szétbomlik, s hagyja, nézi tétlenül.
Felébredek. Bár félek mélyvakon,
E nagy víz tán megengedi
A gazdag, furcsa fogást, mellyel nem lesz mit
Kezdenem, mint álmaimmal, hát várom,
Mely faj ikrái, nemzedékei
Kapnak majd csalimon.

Áramszünet

Dan Hofmannek

Valahol a vezeték hibás
Úgy képzelte az áram így elszivárog
Az elszabadult szélbe
A sötét meg felderül

Lába egy gyertyához vezette
Fénye megmozdult
Száraz levegőt lélegzett

A biztosítékot mondta
Azért megnézem
Azzal lement a hosszú lépcsőn
A kő-mélybe

Az évszakok alá
S odalent hideg volt
Nem emlékezett a nedvességre
Sem a falakon vibráló
Durva rajzolatokra

Mikor ujjai válaszoltak
Elejtette a gyertyát

Tapogatózott

Minden ujj saját nyomára lelt

Irányérzékét elvesztette
Követett egy eret a sziklában

És nem tudta
Mikor ért át a hasadékon
Mely lélegzetének szűk

És megtalálta önmagát
Egy reggel a csuklóját csókolta
Kábultan csontjának fényétől

Családi csók

Nagyapám, a szivarok
Csöpögős szeretetet rejtettek,
Mit továbbadtál szájról szájra,
S hozzá bőséggel tested szagát,
Mikor rokonok léptek a házba.
Az ajtóban vártál reánk,
És a szádban már ott csüngött
A parázsló ötvencentes csutka,
Mintha tisztelni a családi szokást,
S magadba szívni az élvezetet
Ugyanaz lenne.
Bár nem ismerte el közülünk
Senki, és nem is értette meg,
Mégis sértésnek vettük,
S mert tudtuk, mire számíthatunk,
Csak azt reméltük, hogy legalább
A fogsorod beteszed.

Jól emlékszem erre
A bosszantó szertartásra,
Mert más, mire emlékezhetek,
Nem hagytál rám. Néha úgy éreztem,
Házadba lépve, mintha
Valaki épp engem hordozna,
Mikor más születik, hogy szemedben
Mi eldugult hengerek vagyunk,
Karunk, lábunk nyomban leválik,
Ha adnak vagy vesznek minket.
Ahogy apámat kiárulták,
Akaratod szerint, mert hitted,
Ő is kialszik majd, mint egy szivar,
Tüzed nélkül lánggra nem lobban,
Helyesebben te ezt hitted
Róla, amikor hittél magadban.
Hát így esett, a régi dal,
S ez bizony nem apró dolog,
Míg te minket csókoltál,
Holt füstté s hamuvá
Sodortad a saját életed.

Szerelmes levél

Találta
Madártoll a rugós csapdában

Hazavitte
És ezzel
Írt nejének

*Tollam rész abból mi megmenekült
Ismerős stílus*

*Oly sokszor képzeltem el
Egy lapjait visszaszerző naptárt*

*Egy kőházat forrással
Egy vésett rúnát pincéje falán
Egy tűzhelyet*

*Itt a fény vibrál
Mintha benne volna a szél*

Tollam rész abból mi szabaddá vált

És mikor átadta neki
El sem olvasta csak azt mondta

*Mutatnom kell neked valamit
Gyere az ablakhoz*

Földi dolgok

Megcsókollak: így ni.
 Ha azt mondom ajkad szirom,
 Csak azt jelenti, virágot csókolok:
 Így ni,
 Sáfrányt,
 Mely közel nyílik a földhöz,
 És el kell nyúlnom a földön,
 Hogy megcsókoljam:
 Így ni.

Ha csók közben azt mondom,
 Ajkad oly lágy, mint a szellő,
 Csak azt jelenti, levegőt csókolok:
 Így ni,
 Levegőt,
 Egymás szájába lélegezzük így azt
 A levegőt, mit Isten
 Tudja, mely szájak lélegeztek,
 S virágok csókoltak,
 És szájak virágoztak:
 Így ni.

Mikor megcsókollak, ahogy
 Ez a virág lélegzik,
 És testem elnyúlik itt a földön,
 Mely virágzó szájak
 Csókolják levegőnket,
 Ha azt mondom, megcsókollak, azt jelenti:
 Így ni.

Macskaszem: egy mértani probléma

Átnézel rajtam, amikor rám nézel,
Mintha látnál valamit a fejem mögött,
Amit én nem – amikor a tükörbe nézek,
Hogy lássam, mi van mögöttem, ami neked szemet szúrt,
Nekem útban van a fejem;

Önnönmagadba nézel, amikor rám nézel –
Mikor így próbálok követni tekinteted,
Szemedhez közel húzódom,
És látom, hogy én tükröződöm;

Benned a sóvárgás fókuszából
Szerteszét, messze ágazik
Mindaddig, míg áttör szemedben,
És újból összefut, egyesül
Előtted az elkeseredés fókuszában;

Időnként, amikor rád nézek,
Eszembe jut egy régmúlt, hosszú éjszaka, mikor
Hazafelé hajtottam,
S kóbor macska tűnt elő a semmiből, megállt
Dermedten reflektorom fényében, vakon:

Megálltam, és visszamentem,
Láttam, hogy szemében reszketve tart össze két egyenes
szakasz,
Mígnem mozdulatlan, fénytelen ponttá egyesül.

SOMLÓ ÁGNES fordításai

GYUKICS GÁBOR

Amikor még indián voltam...

Mark Turcotte költészetének terjedelmes része a költő személyes tapasztalatain alapul és teljesedik ki, az őslakosok és a fehérek kultúrája közötti határvonal áthidalásával. Verseivel feltárja a masszív előítéleteket, és hangsúlyozza az egyéni és a törzsi társadalmi kulturális örökség megismerésének fontosságát.

Mark Turcotte a költészet segítségével gyűjti össze az öröm és a bánat, a béke és a kétely, az erő és a kísértés kérdéseinek és válaszainak szilánkjait, miközben próbálja meghatározni és újra felfedezni, mi tűnik el, amikor a mindennapi élet robbanásszerűvé

válík. Úgy tűnik, maga a költő is az öt körülvevő emberek, mitológiák, emlékek kísérteteit és az esetleges jövő álmainak a töredékeit próbálja felszínre hozni.

Az *Amikor még indián voltam* ciklus betekintést nyújt Mark Turcotte költői világába, kiemelve a félig indián, félig fehér származású indiánok küzdelmeit a körülöttük uralkodó világ szellemével. Mark Turcotte álmokkal elárasztott versei tükrében azt mutatja meg, hogy a rasszizmus milyen hatással volt az életére, s hogy mennyiben tekintheti magát amerikai őslakosnak, miközben az édesanyja fehér.

Ezekben a versekben nincsenek erőltetett bocsánatkérések és álvallomások, nincs kétségbeesett és nosztalgikus visszanezés a múltba. A költő nagyon is jelen van ezekben a játékos és erőteljes szövegekben. Abban a korban, amikor a hamis őszinteséget részesítik előnyben a művészettel szemben, Mark Turcotte költészete helyükre teszi a dolgokat. A költő úgy mond igazat, hogy nem lesz melodramatikus; versei döfnek anélkül, hogy érzelműsek lennének: harapósak, de az igazságot vetítik őszintén elénk. Ezeket a verseket nem a harag hajtja, hanem életöröm és gyengédség, ami megragadja a szívet, és nem engedi el. Az egyik legmélyebb és az indiánokra egyik legjellemzőbb tendenciát példázzák úgy, hogy a nehézségekkel való találkozást kesernyésen vigyorogva, humorral mutatja be még a legkétségbeesettebb helyzetekben is. Jellemzően indián költészet.

S annak ellenére, hogy a költő állítása szerint „anno” indián volt, ezek a művek kitörölhetetlenül és tagadhatatlanul az indián szívből és törzsi gyöke-
rekből származnak. Nem egyszerű dolog azzal az elkerülhetetlen meggyőző-
déssel élni, hogy valaki egyszerre két világban, egyik életét a másik fölé he-
lyezve létezik. Két világban élni, és közben egyikben sem, az összes kisebbség
dilemmája, a kevert vérűek számára még bonyolultabb. Ezt a dilemmát tovább
fokozza a jogfosztottság és a konfliktusok, amelyek beépültek a 21. századi
indiánok valóságába. Turcotte versei nagyban hozzájárulnak e konfliktusok és
küzdelmek kivizsgálásához, sőt némi megoldást is nyújthatnak.

Mark Turcotte (1958) költészete megerősíti és visszhangozza az életet.
Észak-Dakotában, a Turtle Mountain Chippewa rezervátumban nevelke-
dett. Az első Gwendolyn Brooks Open-mike költészeti díj nyertese. Részesült
Lannan Foundation, Wisconsin Arts Board és Josephine Gates Kelly Memorial
ösztöndíjban. Négy verseskötet szerzője, a chicagói DePaul Egyetem docense.

MARK TURCOTTE

Az Amikor Még Versek sorozatból

1. indián: A sebhely a szám szélén? Ó, azt még kisrác koromban szereztem a rezervátumban. A legtöbb sebemet akkor szereztem. Legalábbis, amelyeket látni lehet.

2. indián: Aha, a rezervátumban, amikor még indián voltál.

(Mindkét indián felnevet)

Látogatás

Amikor még indián voltam...
Hat-hét éves lehetek,
hánykolódom, tettetem az alvást
az öntöttvas kályha száraz
izzásában. Melegít nővérem
hátamnak vetett háta.
A szalmapokróc dörzsöli a lábam
Valahol a sötétben
anyám és apám
tenyérrel szájukon
morognak, sziszegnek.
Pislantok.
A szoba túloldalán egy bölény horkol,
orrával sárga Tonka játék teherautót
bökdös

Gravitáció

Amikor még indián voltam...
 a csillagokat számolom
 anyám szemének éjjelében.
 Öt, négy, három.
 Férje a sarokban kuporog,
 láncok csörögnek torkában.
 Anyám nyögve feltápáskodik
 földről. Egy csont robban szét
 nyakában. Pörögni kezd.
 Kettő, egy.
 Magába ránt a sötétség.
 Újabb szikra hullik
 alá az égből.

Harcmező

Jackie-nek

Amikor még indián voltam...
 A biliárdszalon előtt
 állunk nővéremmel.
 Eperszőke hajú. Poshadt izzadtság
 és sörszag érződik
 a nyitott ajtón át.
 Egy harcos dákójára támaszkodik,
 ujjhegye krétakék
 Egy másik lökéshez készül.
 Fonott haja a zenegép ütemére
 a zöld filcen táncol.
 Arrébb megyünk.
 Hank Williams²² megint a
 Cadillac hátsóülésre zuhan.
 Visszanézek.
 Távoli hegyek szele
 lebbenti meg ingem,
 és sebzett lovak
 illatát hozza.

Távol

Amikor még indián voltam...
Új ágyam furcsa bukéjában
figyelem a fehérek világát.
A városon túl a Lansing Vasmű
ropogtatja az éjszakát. Hatalmasakat
harap a holdfénybe. Haldokló varjak
hangjaként szólnak a szirénák, a távolban
kutyák csaholnak, vonyítanak. Huzat
kapargatja a szúnyoghálót. A pokrócot
szorosan a nyakamba húzom, hajam
susog a párnán. Borzong a szív.
Bezárulok.
Nem a szél kapargatja szőrös, sötét hátát
a ház falán, hosszú árnyakat vetve,
morogva, szipogva az ajtó alatt.
A Rugaru²³ környékezi meg álmom,
szellemeket hordoz lélegzetében,
hazahívogat.

---

23 A Rougarou egy legendás teremtmény, amiről Európában a vérfarkasokhoz hasonló számos történet kering. Többféle elnevezése van, Roux-Ga-Roux, Rugaroo, és Rugaru, és a frankofón kultúrából ered. Francia elnevezése Loup-Garou. A Loup farkas, míg a Garou (a frank garulf) rokona az angol vérfarkasnak. Olyan ember, aki állattá alakul. Több generáción keresztül terjedő legendája a francia telepesektől (Louisiana) származik. A cajun legendák szerint az Acadiana és New Orleans mocsaraiban él, és a legtöbb leírás szerint emberi teste és kutya- vagy farkasfeje van.

Aratás

Amikor még indián voltam...
A nap felé hunyorítok,
hatalmas madár tűnik el benne.
A szántás barázdái a sötétedő
látóhatárig nyúlnak. Az Emberek,
a barna minden árnyalata,
görnyedve ássák ki a krumplit
a földből.
Armando széttett lábakkal ül a
köpködő traktoron, hosszú,
fekete ujjai egy narancs-
üdítős palackot fognak.
Vigyorog, szája foghíjjal és
arannyal van tele.
Iszom egy kortyot.
Az égbolt felköhög, és
szabadjára ereszt egy vihart.
Csorba fog csusszan le a torkomon.
Hulló esőcseppek között
lángoló tollak.

Fejlődés

Amikor még indián voltam...
Levakarom az egészet, toll,
papírkarmok, mint egy lázas madár.
Minden szárny és szó.
Fényes magok hullanak hajamból,
átbukdácsolnak a kártyaasztal
kopott szélein. Napfény ferdül
a poron át. Apró vércsepp
gyöngyözik ki szememből,
és csillaggá loccsan a földön.
Szörnyek és angyalok ugranak
ki a linóleumból, és a levegőben
felemelkedve kék szirmokon és
rozsdás tüskéken gubbasztanak.
Kúszónövények tekeregnek
sóhajtozva lábamon.
Eltűnők.
A konyhában anyám lábasokat,
serpenyőket súrol, letörli az
izzadságot homlokáról, hív,
hogy vigyem ki a szemetet.
Egy kert él a nappalijában,
szél borzolja fel haját.

Csavar

Amikor még indián voltam...
Tizenhat, tizenhét éves lehetek,
bedrogozva, fehér kölykökkel
kocsikázom hátsó köves utakon,
a csomagtartó sörrel tele. A századik
kör után leparkolunk egy zúzmarás
mező szélén, a fénylő traktorkerék-
nyomon. Kemény mennydörgés
árad a kazettás magnóból. Kevin
bevágja a fejét, motyog. Párát
képez lehelete a kocsiablakon.
Steve felsorolja a megbaszandó
csajok nevét. Ajtócsapódás.
Felébredek.
Johnny algebrával, futballal és
báلكirálynőkkel hányja le kezét.
Vállára teszem a dzsekim, és
visszaviszem a kocsihoz.
Egy őz pattan a fényszóró elé,
nyílvessző szúrta át nyakát.
Késem a zsebemben csípőmnek táncol,
belemar, suttogva szólítja meg
kevert véretem.

GYUKICS GÁBOR fordításai

SIROKAI MÁTYÁS

A világ, amely a miénk, vagy a miénk lehetne

Amikor Mary Oliver költészetéről kérdeznak, általában röviden azt felelem: a természetről ír. Olyankor zavar, már-már csalódottság suhan át az arcokon. A természetről? Hiszen arról annyit hallottunk már. Erre persze sietve igyekszem kijavítani magam, hogy a természetről, de nem úgy. Nem úgy, ahogy eddig ismertük.

Mary Oliver amerikai költő 1935-ben született Ohióban. Első kötete 1963-ban jelent meg, ám saját bevallása szerint költői hangját csak az 1978-as *Tizenkét hold* című gyűjtemény megírásának idején találta meg.¹ 1984-ben *Amerikai primitív* című kötetéért elnyerte a Pulitzer-díjat. Ettől kezdve rendszeresen publikált, számos verseskötete jelent meg, továbbá néhány prózai és esszégyűjteménye, illetve a költészet mesterségével foglalkozó írásai. 2019-ben hunyt el Floridában.

Egy boldogtalan házban nőtt fel, apja gyermekként bántalmazta, és a fiatal Mary, hogy máshol legyen, s megmentse magát, egy jegyzetfüzettel a kezében az erdőbe ment.² A természet szépségéből és abból a világból, melyet szavakból épített, erőt meríthetett.³ Sokáig távolságot tartott gyermekkora traumatikusságaitól, csak élete késői szakaszában kezdett tudatosan foglalkozni azok feldolgozásával.⁴ Igyekezett észrevétlen maradni, kifejezetten kerül-

1 Coleman BARKS, *Mary Oliver in Conversation with Coleman Barks*, Readings & Conversations by Lannan Foundation (Santa Fe, Lensic Performing Arts Center, 2001. augusztus 4.).

2 KRISTA TIPPETT, „Listening to the World – An Interview with Mary Oliver”, *On Being*, 2015. február 5., <https://onbeing.org/programs/mary-oliver-listening-to-the-world/#transcript>.

3 MARY OLIVER, „Staying Alive”, in MARY OLIVER, *Wild Geese*, 12–17 (Northumberland: Bloodaxe Books, 2004), 12.

4 MARIA SHRIVER, „Maria Shriver Interviews the Famously Private Poet Mary Oliver”, *Oprah*, 2011. szeptember 3., <https://www.oprah.com/entertainment/maria-shriver-interviews-poet-mary-oliver>.

te a nyilvánosságot, miközben Amerika egyik legkedveltebb költőjévé vált.⁵ Költészetére sem jellemző a vallomásosság, ritkán érint személyes témákat, ám annál szívesebben osztja meg velünk a természetben szerzett élményeit. A személyesség és az alkotás kapcsolatának lehetőségeiről az *A Poetry Handbook* (A költészet kézikönyve) című művében ír: „A vers a tapasztalattal kezdődik, de a vers nem maga a tapasztalat, és nem is feltétlenül annak pontos közvetítése, hanem olyan a képzelet alkotta konstrukció, mely nem azért létezik, hogy a költőről vagy a költő valós tapasztalatáról mondjon el valamit – azért létezik, hogy vers legyen.”⁶ A költő feladata pedig az alkotás során az, hogy megtegye, amit a vers követel. Tisztelte és elismerte a másféle törekvéseket, ugyanakkor ő a dicséret hangja szeretett volna lenni a világban, és olvasóinak kellemes élményt kínálni. Úgy vélte, ha felhívja a figyelmet a világ szépségeire, az annak is a legalkalmasabb eszköze, hogy az embereket a környezet megóvására ösztönözze.⁷ Érdekes szempontot vet fel, mikor arról ír, hogy a nagymértékben természeti képekre épülő irodalmi hagyománnyal alapvetően változik meg a befogadói viszonyunk, ha eltávolodunk a természettől.⁸

Mary Oliver és társa, a fotográfus Molly Malone Cook az 1960-as években költöztek Provincetownba, az Új-Anglia térségében, a Cape Cod félszigeten fekvő, művészek által kedvelt kisvárosba, amely több mint negyven éven át volt otthonuk, egészen Cook 2005-ben bekövetkezett haláláig. Provincetown természeti környezete állandó inspiráció volt Mary Oliver számára. Újra és újra bejárta a tájat, és figyelte mi az, ami abban a pillanatban felfedi magát előtte.⁹ Érdekelte a misztikum, a megválaszolhatatlan, kereste az extázis megélésének lehetőségét, mely cselekvésre készíteti az embert, szemben az ürességgel, és úgy vélte, az extázis forrása sok minden lehet. Más kérdés, mondja, hogy a világ, melyben él, prózai-e vagy sem, de fontosnak tartotta, hogy ne prózaián fogadja be.¹⁰ Verseiben nagylelkűen osztja meg velünk, hogy ha igazán figyelmet szentelünk a prózainak, abból költészet lesz. A városkában, ahol a költő megbecsült munkásembernek számított, azt tartották, hogy ha Mary az erdőben sétál, egyre lassabban, meg-megáll, majd elkezd jegyzetelni a füzetébe, akkor ott vers születik.¹¹ Egyszerű életre törekedett, hogy idejét és energiáját az írásnak szentelhesse. Elmondása szerint nem vállalt olyan munkát, amely annyira érdekelte volna, hogy elvonja róla figyelmét, bár több egyetemen is tanított. Reggelente ötkor kelt, kiment a természetbe, írt, és mire elkezdődött a nap, ő már elvégezte a leglényegesebbet, majd másodrangú energiája legjavát adta munkáltatóinak.¹² Ami a tanítást illeti, úgy vélte, hogy verset írni nem lehet megtanítani senkit, verset átírni azonban annál inkább. A *költészet kézikönyvében* mutat rá arra, hogy míg más művészeti ágakban, mint például a képzőművészet vagy zene, a lépésről lépésre haladó tanulási folyamat szükségessége általánosan elfogadott, a költészet esetében ez mintha máshogy

5 Uo.

6 MARY OLIVER, *A Poetry Handbook* (San Diego: Harcourt Brace & Company, 1994), 109–110.

7 SHRIVER, *Maria Shriver Interviews...*

8 OLIVER, *A Poetry Handbook...*, 105–107.

9 MARY OLIVER, „Home”, in MARY OLIVER, *Long Life*, 89–91 (Cambridge, MA: Da Capo Press, 2004), 91.

10 BARKS, *Mary Oliver in Conversation...*

11 Uo.

12 SHRIVER, *Maria Shriver Interviews...*

alakult volna.¹³ A könyvben eszközöket kíván adni, melyek a rossz berögződésekkel szemben választási lehetőséget kínálnak, segíthetnek felfedezni, hogy az alkotásnak nem egy, hanem végtelen formája van.¹⁴ Azt is hangsúlyozza azonban, hogy senki nem mondhatja meg, mitől működik az írás valakinek, mert ez olyan rejtelmes tudás, amiért mindenkinek egyénileg kell megoldoznia.¹⁵ Mary Oliver maga is szenvedélyesen kereste, hogyan írhat egyre jobban, melyet többre értékelt, mint a formális sikereket.¹⁶ Két idézetet említ, mely művészi gyakorlata számára irányadó volt. Flaubert ide vonatkozó gondolata így szól: „A tehetség nem más, mint hosszas türelem, az eredetiség pedig akaratérő és alapos figyelem.”¹⁷ Mary Oliver nem csak azt élvezte, amikor a természetben sétálva megszületett benne egy vers, hanem a szellemi munkát is íróasztalánál.¹⁸ Az önfegyelemről egy szemléletes hasonlattal ír. Ha Rómeó és Júlia találkákat beszéltek volna meg, de az egyik elmaradozik, késik, nem figyel, nem ugyanaz a szerelmi történet lett volna belőle. Ugyanígy tudatos, dolgozó énünknek is rendre meg kell jelennie a megbeszélte találkákon, és akkor számíthatunk rá, hogy vad és bársonyos részünk, így nevezi Mary Oliver, legyen az bármi is, mely a verset írja, szintén felbukkan, elkezd bízni bennünk, és ott lesz, amikor várjuk.¹⁹ A másik idézet, amely fontos volt számára alkotóként, Emersontól származik: „A vers hitvallás.”²⁰ Nemcsak nyelvi játék tehát, hanem önmagán túlmutató célja van. Mary Oliver így fogalmaz: „Az irodalom nemcsak a szavakat jelenti, és nem is csak a mögöttük rejlő gondolatokat, hanem egy olyan konstrukció, mely az élet egészét tükrözi, közvetíti, kérdőjelezi meg.”²¹ Emellett a vers alkotójának érzékenysége, nézőpontja tükröződik benne, nem vallomásos értelemben. Ezért is mondja Mary Oliver, hogy miként a sportolók karban tartják testüket, ugyanúgy szükséges, hogy az író karban tartsa ezt az érzékenységet, ahol a vers létrejöttének lehetősége lakik.²²

Mary Oliver költészetének egyik legszembevetőbb vonása az a figyelmi állapot, amellyel verseiben találkozunk. Ez a figyelem nem célirányos, nem válaszokat keres, hanem nyitott, egyfajta sodróság jellemzi, ugyanakkor nagyon alapos. Több műben is szemben áll az ambíció fogalmával. Szintén gyakran hangsúlyozza, hogy türelem kell hozzá, és csak akkor jöhet létre, ha megadjuk neki az időt, ha kivárjuk. A figyelem itt nem csupán kognitív folyamat, hanem elválaszthatatlanul összekapcsolódik az empátiával,²³ melyben gyakran hangsúlyt kap a test szerepe is. Nem az történik, hogy megfigyel valamit, majd arról eszébe jut valami más, és annak kapcsán filozofál, hanem a figyelmen keresztül azonosul vele, és ebben az új létállapotban jut el különféle megtapasztalásokhoz. Ezt a feloldódást kellemesnek, biztonságosnak írja le, mintha a törődés megélésének egy formája lenne. A versek nagy része egyes szám első személyben íródott, fontos tehát, hogy a kiindulópont a jelenlét. Ez a megfi-

13 OLIVER, *A Poetry Handbook...*, 2.

14 Uo., 114–116.

15 Uo., 1, 119.

16 Uo., 8–9.

17 Uo., 121.

18 SHRIVER, *Maria Shriver Interviews...*

19 OLIVER, *A Poetry Handbook...*, 7–8.

20 Uo., 122.

21 Uo., 107.

22 Uo., 122.

23 TIPPETT, *Listening to the World...*

gyelői szerep nagyon intim, de nem személyes. Meginvitálja az olvasót abba az élménybe, mely akár a sajátja is lehetne.²⁴

A megfigyelő és a figyelem tárgya közti határ elmosódása azért lehetséges, mert Mary Oliver költészetében alapvetés, hogy minden él, és minden egy. A természetről úgy ír, hogy nem egyszerűen megszemélyesít dolgokat a költői kép kedvéért, mintha élnének, hanem úgy szemléli a világ képeit, hogy valóban felfedezi a bennük rejlő életet. Nem a hagyományos értelemben véve metaforikusak, vagy épp ellenkezőleg, igazán komolyan vett metaforák ezek, mivel a dolgok fizikai valóságukban lényegesek, nem kell megtennünk az asszociáció lépését, minden, amit látunk, önmagában jelenti azt, amire asszociálnánk róla. Érdeemes itt kiemelni a kutya-verseket, amelyek ugyanezt a bölcsességet humorral elkeverve beszélnek nagyon kedvesen a társas kapcsolatról.

A dolgok egységének lényege Mary Oliver verseiben, hogy míg Isten megfoghatatlan, a szentség megnyilvánul, s minden ennek a szentségnek a része. A világ, mely a figyelem előtt felfedi magát, a lírai ént (s potenciálisan az olvasót is) elragadtatással és hálával tölti el, sőt, önértékét is abban éli meg, hogy ennek a világnak a része. A világ szépségének élvezete mellett többször megjelenik emberi mivoltunk is, mely a megválaszolhatatlant, e szépség miértjét kívánja megfejteni. Mary Oliver azt mondja, hogy az ima maga a figyelem és az így létrejövő kapcsolatunk a világmindenséggel. A halál ebben a rendszerben nem a véget jelenti, hanem hasonló átalakulást, mint amit a szemlélő megél a versekben, néha egészen szó szerint, fizikai értelemben, ahogy egyik élőlény anyaga átalakul egy másik élőlényé. Ez az egység az alkotással kapcsolatban is kérdéseket vet fel, amelyről Mary Oliver úgy nyilatkozik Franz Marc *Kék lovak* című festményéről szóló versében, hogy „Talán a vágy, hogy valami szépet alkossunk, Isten egy darabkája, mely ott van mindnyájunkban.” Rilke *Archaikus Apolló-torzójának* záró sorát („Változtasd meg éted!”) is több versében megidézi, ahol a természet, a világmindenség az az alkotás, amely erre szólítja fel a szemlélőt. Tehát az alkotás forrása is mintha mindig egy és ugyanaz lenne.

Szintén jellemző, hogy Mary Olivernél nemcsak természeti terekben járunk, hanem az idő múlását is természeti ciklusok határozzák meg, gyakran utal az évszakra, napszakra, és ezt többször szembe állítja a mesterségesen mért idő koncepciójával.

Mary Oliver érett alkotói korszakában kizárólag szabad formájú verset írt, illetve fluid vagy organikus verset, mely kifejezéseket valamelyest pontosabbnak vélte.²⁵ Nyelvilag egyszerűsége törekedett, a szó pozitív értelmében, melyet a fordítások során igyekeztem követni. Úgy fogalmaz, hogy a vers közösségi rítus, bárkinek és mindenkinek szól.²⁶

Mary Oliver soha ki nem fogy a világ dicséretéből, s ezzel újra és újra gyönyörködteti a befogadót. Az alábbiakban olvasható versösszeállítás célja azonban szükségszerűen arra korlátozódik, hogy felvillantsa az életmű jellegzetes vonásait, a világképet, melyet élénk tár, és esszenciáját kínálja e költészet élményének.

24 Uo.

25 OLIVER, *A Poetry Handbook...*, 67.

26 TIPPETT, *Listening to the World...*

Források:

Coleman Barks. *Mary Oliver in Conversation with Coleman Barks*. Readings & Conversations by Lannan Foundation. Santa Fe, Lensic Performing Arts Center, 2001. augusztus 4.

Mary Oliver. *A Poetry Handbook*. San Diego: Harcourt Brace & Comany, 1994

Mary Oliver. *Home*. In Mary Oliver, *Long Life*, 89–91. Cambridge, MA: Da Capo Press, 2004

Mary Oliver. *Staying Alive*. In Mary Oliver, *Wild Geese*, 12–17. Northumberland: Bloodaxe Books, 2004

Maria Shriver. *Maria Shriver Interviews the Famously Private Poet Mary Oliver*. *Oprah*. 2011. szeptember 3., <https://www.oprah.com/entertainment/maria-shriver-interviews-poet-mary-oliver>.

Krista Tippett. *Listening to the World – An Interview with Mary Oliver*. *On Being*. 2015. február 5., <https://onbeing.org/programs/mary-oliver-listening-to-the-world/#transcript>.

MARY OLIVER
Nyári nap

Ki teremtette a világot?
Ki teremtette a hattyút és a fekete medvét?
Ki teremtette a szöcskét?
Ezt a szöcskét, itt ni –
amelyik épp előugrott a fű közül,
s most cukrot majszol a tenyeremből,
ki száját előre-hátra és nem föl-le mozgatja –
ki hatalmas, bonyolult szemével körültekint.
Most fakó lábát arcához emeli, és alaposan megtörli vele.
Majd megrebbenti szárnyát, s elillan.
Nem tudom pontosan, mi az az ima.
De tudom, hogyan kell figyelni, földre
hullni, letérdelni a fűbe,
hogyan legyen tétlen s áldott, és hogyan járjam a mezőt,
ezzel töltöttem a mai napot is.
Mondd, mit kellett volna még tennem?
Nem hal meg végül minden, s mind túl korán?
Mondd, te mihez akarsz kezdeni
egyetlen vad és becses életeddél?

Álom az erdőben

Érzetem, a föld
emlékszik rám, gyengéden
fogadott vissza, ahogy
elrendezte körülöttem sötét szoknyáját, zsebe
tele zuzmókkal és magokkal. Úgy aludtam,
mint még soha, kő
a folyómederben, semmi nem volt,
mi engem s a csillagok fehér lobogását elválasszon,
csupán gondolataim, de azok is oly könnyeden
libegtek, mint az éjjeli lepkék a fák
pompás ágai körül. Egész éjjel
hallottam az apró birodalmak lélegzését
körös körül, rovarokét, madarakét,
kik a sötétség leple alatt végzik munkájukat. Egész éjjel
emelkedtem és süllyedtem, miként a vízben, egy ragyogó
végzettel viaskodva. Reggelre
vagy tucatszor veszttem bele
valami remekebbe.

Hajnal a fenyőerdőn

Láttam
patáik nyomát a lehullott
tűlevelek közt, és tudtam,
a hosszú éjtől
a fenyők alatt búcsúztak, mint
két hangtalan,
gyönyörű nő sétáltak
egyre beljebb az erdőbe, így
felkeltem a sötétben, és
odamentem. Lassan
ereszkedtek alá a domboldalon,
s rám néztek, ahogy a kék fák alatt
üldögéltem, félénken
közelebb léptek,
rám meredtek
sűrű szempilláik alól, míg
egy fűszál nyirkos bojtjait
rágcsálták. Ez
a vers nem egy álomról szól,
bár lehetne az.
Ez a vers a világról szól,
mely miénk vagy miénk lehetne.
Végül
egyikük – esküszöm! –
elindult volna karjaim közé.
Ám a másik
éleset dobantott a
tűlevelek közt, akár
a józanság szava,
s együtt elsétáltak
a fák között. Mikor felébredtem,
egyedül voltam.
Arra gondoltam:
hát így úszhatsz befelé,
hát így áramolhatsz kifelé,
hát ilyen egy ima.

Meghívás

Oh, van időd
     megállni
         csak egy kicsit
             annyi fontos
 teendőd közepette?
     Nézd, a tengelicék
         hangversenyre
             gyűltek
 a bogáncsos mezőn,
     hogyan összemérjék,
         ki énekel a legmagasabban,
             vagy legmélyebben,
 kinek a dala a legsziporkázóbb,
     vagy leglátványosabb.
         Erős, ívelt csőrük
             csak úgy nyeli a levegőt,
 amint trillázva
     versengnek,
         nem a te kedvedért,
             s nem is az enyémért,
 nem azért, hogy győzzenek,
     hanem pusztán elragadtatásból és hálából –
         higgy nekünk, dalolják,
             fontos,
 hogy élj
     ez üde reggelen
         a törött világban.
             Könyörgők,
 ne sétálj el
     mellettük anélkül,
         hogyan meghallgatnád
             e képtelen előadást.
 Jelenthet valamit.
     Jelenthet mindent.
         Jelentheti, mire Rilke gondolt, amikor azt írta:
             Változtasd meg életed.

Magányos, fehér mezők

Éjjelente
a bagoly,
a vad, majomarcú,
felhuhog a fekete lombok közt,
s az egerek megdermednek,
a nyulakat reszketés fogja el
a fehér mezőkön –
aztán a hosszú, mély vályú, a csönd,
ahogy elhallgat, s
szárnyra kel.
Nem tudom,
mi a halál végső
célja, de azt hiszem,
aki arról álmodik, hogy kezében
tartja életét
évről évre, akár száz évekig,
soha nem gondolt még a bagollyal –
hogyan jó kimerülten
a hóesésen át,
a deres lombokon át,
csonka fák és indák közt, keringve jó
pajtákából s templomtornyokból,
fordul erre, arra,
minden akadály hálóján át –
rendíthetetlenül –
újra és újra töltekezve
a vörös és tápláló örömmel,
mit elragad a magányos, fehér mezőkről –
s ahogy hajnalhasadtával,
mintha elvégzett volna mindent,
mit el kellett végezni, a mezőn
szétáradnak a rózsás sugarak,
a bagoly eltűnik
a lombok között,
s hull tovább a hó,
egyik tökéletes pehely a másik után.

Lemegyek a partra

Lemegyek a partra reggel,
s attól függően, hány óra van, a hullámok
kiáradnak vagy visszahúzódnak,
és szólok, oh, szenvedek,
mit tegyek –
mit is tehetnék? S a tenger
kedves hangján felel:
Elnézést, dolgom van.

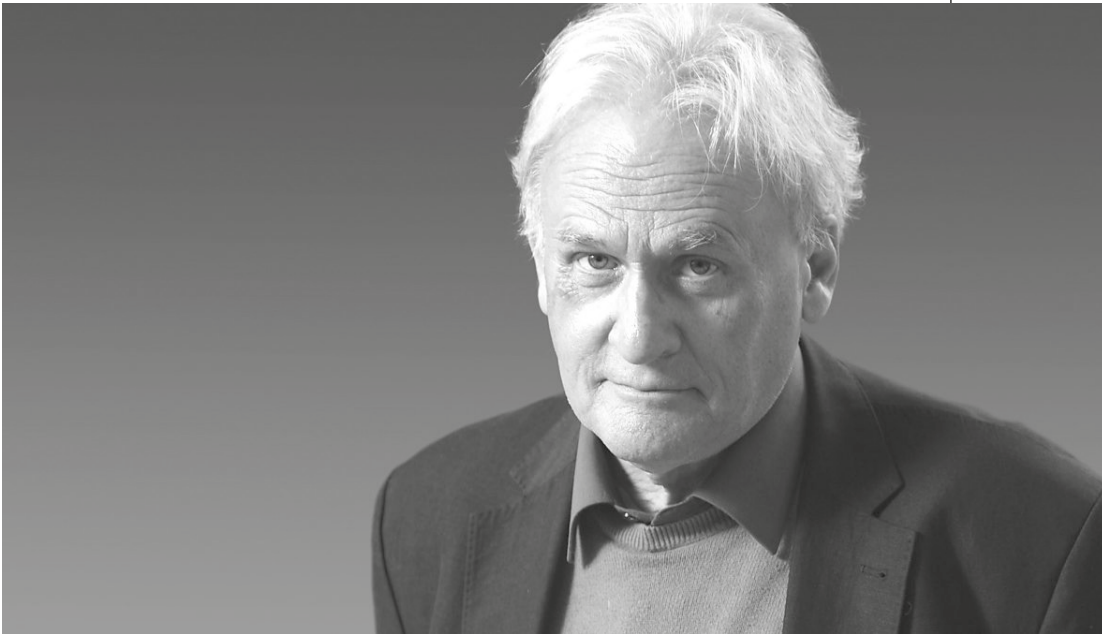
Percy ébreszt

Percy ébreszt, s én még nem állok készen.
Átaludta az éjszakát a takaró alatt.
Most pedig buzog benne a tettvágy: séta, azután reggeli.
Így én is összekapom magam. A konyhapulton ül,
ahol nem lenne neki szabad.
Milyen csodálatos vagy, mondom. Milyen okos, hogy ha
szükséged van rám,
felébresztesz.
Azt hitte, jól megdorgálom majd, s most
felcsillan a szeme.
Átbukfencezik a kanapéra még több dicséretért.
Fészkelődik és nyüszít; megtette,
amit kellett,
s most azt mondják neki, rendben van.
Mégvakarom a füle tövét, ölembe veszem,
és alaposan megdögönyözöm. Vad
öröm tör fel belőle, hogy tette ily rendjén való volt. Majd
sétálunk,
azután megreggelizik, s ő boldog.
Ez a vers Percyről szól.
Ez a vers nem csak Percyről szól.
Gondolj csak bele.

SIROKAI MÁTYÁS fordításai

GÖMÖRI GYÖRGY

Néhány szó Paul Durcanról

1991-ben az a megtiszteltetés ért, hogy meghívtak a cheltenhami irodalmi fesztiválra. Ott két kitűnő hazai költővel, Ferencz Győzővel és Rakovszky Zsuzsával együtt képviseltem a magyar színeket. Azt hiszem, mindhármunknak (mérsékelt) sikere volt, főleg George Szirtes és Clive Wilmer fordításainak köszönhetően – ami pedig a többi meghívott költőt illeti, közülük kiemelkedett az ír Paul Durcan, pontosabban nekem ő tűnt a legérdekesebbnek. A fesztiválon meg is vettem, és dedikáltattam vele 1987-ben kiadott verseskötetét, amelynek már a címe is provokatív volt: *Hazatérés Oroszországba* – ebből Durcan a második ottani látogatása idején írt verseket olvasott fel, nagy sikerrel. Utána néhány versét le is fordítottam magyarra, és egy magyarországi képzőművész barátommal, aki szintén fölfedezte magának Durcant, hosszan dicsértük egymásnak az ír költő különleges humorát és politikai függetlenségét, amelyet versek sorában bizonyított. Egyébként Durcan az én könyvembe egy „szovjet” idézetet írt be, két sort a Goriban, a Sztálin-múzeumban tett eseménydús látogatásáról, ebből egyet idézek: „Lehet bárki a világon, akinek ne lennének vegyes érzelmek?”. Nem ítélem el az olvasót, ha vegyes érzelmekkel fogadja e költő egyes verseit.

Paul Durcan 1944-ben született, a corki egyetemen archeológiát és középkori történelmet, majd Dublinban angol irodalmat tanult. Rengeteget utazott, és különböző dolgokkal foglalkozott, egy ideig például Londonban dolgozott (szelőként?) egy gázszolgáltatónál – kalandos, gazdag, egyáltalán nem „polgári” életet élt. Húsznál több verseskötete jelent meg Írországbán és angol kiadóknál.

Durcannek fölöttébb vegyes érzelmei voltak-vannak a hazájában uralkodó huszadik századi viszonyokról. Különösen az írországi katolikus egyház dogmatizmusát és a modernséghez való ellentmondásos viszonyát támadja szatirikus verseiben, de nem kíméli a gyakran képmutató igazságszolgáltatást, illetve a társadalmi konvenciókat sem, a hajdani szovjet egypártrendszer kigúnyolásáról nem is beszélve. Az olyan verscímek, mint *Az ír egyház bejön a Melegre* (ami annyit jelent, hogy igazodik a közmegegyezéshez), amelyben elmondja, hogy egy limericki katolikus kápolnában óvszerautomatát állítottak a gyertyák mellé, a papot pedig azzal vádolják, hogy nem viselt óvszert, és teherbe ejtette barátjánőjét, illetve az alább közölt *Lecsukják a Feleséget, aki szétverte a Tévét*, magukért beszélnek. Néha a vers már-már az abszurd határát súrolja, például a *Szerzői est tegnap este a Royal Hibernian hotelben*, amelynek harmadik sorából megtudjuk, hogy ez a szálloda már tavaly óta nem létezik, de attól még a szerző fontos megállapításokat tesz a szerzői estekről általában, mondván többek közt: „Ez a kollektív tudathasadás rituáléja.” Vagyis a tipikus Durcan-vers a közbeszéddel elmondott és az aktuális hírekhez kapcsolódó szatirikus szöveg – viszont a politikai felszín alatt gyakran személyes drámák lappanganak. A legsikeresebb Durcan-kötet címe például *A berlini fal kávézója* (The Berlin Wall Café), magának a kötetnek legtöbb verse viszont arról szól, hogyan ment tönkre Paul Durcan házassága. Igaz, hogy egyik kötetének címe is utal erre az állandónak tetsző Durcan-problémára: *Crazy About Women*, vagyis „Megőrülök a nőkért”, jóllehet a cím főként az ír Nemzeti Galéria képeire vonatkozik.

Ebből is látni, hogy Durcan meglepően sokoldalú. Már 1994-ben teljes kötetet szentelt a londoni National Gallery, vagyis a brit Nemzeti Képtár képeinek, kezdve a késő középkoron egészen a legmodernebbekig; ezekben érdekes módon szövődik össze mindaz, amit a festmény üzen s ahogy azt Durcan értelmezi, illetve a huszadik századvégi London élete. A kötet címe *Add a kezed!*, és azt a Macmillan Kiadóval együtt gondozta a Nemzeti Galéria, más szóval, valószínűleg a Galéria előcsarnokában árusítják. Ebből a reprodukciókkal dúszított kötetből csak egyet fordítottam le, az Arnolfini házaspárról, de ez az egyetlen vers is jelzi, hányféleképpen tud Durcan verset írni, milyen könnyedén tér vissza a már-már fecsegés szintjén írt egyes „ír” verseitől a szinte klasszikus tömörségű „angol” hagyományhoz.

Végül megemlítem, hogyan kapcsolja össze Durcan egy panteisztikus rövid versben természetélményét a legemberibb félelemmel, a halállal. Nem tudjuk, mennyire állt közel Maureen néni Paulhoz, de ez a vers arról vall, hogyan lehet életünk legnagyobb eseményét derűsen felfogni, majdnem örömmel üdvözölni: mi elmegyünk, de az élet tovább tart, a rét továbbra is virágzik, és csodaszép színű pillangók szállnak virágról virágra.

PAUL DURCAN

Az Arnolfini házaspár

Mi vagyunk az Arnolfinik.
Ne hidd, hogy betörsz
Magánéletünkbe, mert ez lehetetlen.

Ez egy állókép rólunk.
Soha még ilyen erotikus kép nem készült,
Mivel mi bízunk a művészen,

Hogy jól ábrázolja pluralitásunkat,
Termékeny, házias mezítlábasságunkat,
Ahogy férfiként és nőként mondjuk azt, hogy: „mi”.

Hogy jól visszaadja ágyunkat,
Legszükségesebb bútordarabunkat,
Életünket, amit itt visszatükröz.

Agyunk kifolyik a padlóra,
És lábunknál a kutya szagolja
Nagyszerűségünk kicsiny részleteit.

Szótárunk legmegnyugtatóbb szava ez a „mi”,
Képzeld el, milyen ezt kimondani –
A legtöbb ember nem képes erre.

Mondjuk te? Aki egyedül eszel és alszol?
Aki hajnaltájt munkába jársz biciklin
Egy kormányhoz kötött elzászi juhászkutyával?

Most egy percre megállunk, angelusra.
Tessék, ezek vagyunk:
Egy kókuszdió két összeillő fele.

Lecsukják a feleséget, aki szétverte a tévét

– Hazajött, igen tisztelt bíró úr, és szétverte a tévét.
 Én és a gyerekek békésen néztük Kojakot,
 Amikor bemasírozott a nappaliba, és közölte,
 Ha nem kapcsolom ki azonnal a televíziót,
 Csizmájával szétrúgja a képernyőt;
 Nem kapcsoltam ki, így helyettem ő zárta el –
 Pontosan emlékszem erre a percre, mivel Kojak
 Éppen lelőtt egy hölgyet, akit ugyanúgy hívtak, mint nejemet,
 És ráfordult a tetemre: Jó éjt, Maeve Királynő –
 Akkor ő levette csizmáit, és beverte velük a tévét;
 És a srácokat akkor el kellett vinni anyámékhoz,
 de mire odaértünk, már majdnem vége volt a Kojaknak
 (Anyám, tisztelt bíró úr, kedveli a Kojakot):
 Mire hazaértem, a feleségem már bedobta,
 Ami a tévéből maradt, a kukába,
 Mondván: – Én nem a tévéhez mentem hozzá,
 És nem látom be, mért kellene, hogy a gyerekeimnek
 És mások gyerekeinek a tévé legyen az apjuk vagy az anyjuk,
 Sokkal jobban éreznék magunkat a kocsmában, dumálva,
 Vagy biliárdozva a bárban –
 Azzal eltűnt, visszament a kocsmába.”
 O’Brádaigh bíró szerint a feleségek,
 Akik a biliárdot többre becsülik a családi televíziónál,
 Veszélyeztetik a családot, ami a társadalom alapeleme,
 És magáról a tévéről elmondhatjuk, hogy
 Az maga a család alapja, tehát
 Ha mint egy ilyen esetben, amikor a feleség
 Erőszakos formában fejezte ki, mi az, ami neki
 Előbbre való,
 Börtönben a helye, nem másutt.
 Fellebbezés kizárva.

Maureen Durcan

Egy homokszemcse vagyok, amit a szél
Ráfújt egy hangacsomóra, és látom,
Hogyan kel fölöttem szárnyra egy nagy pillangó
Fekete és narancsszín feltjaival –
Ez Maureen néni, aki 94 évesen
Fentről rám mosolyog,
És így szól:
„Miközben aludtál, Paul, én meghaltam.
Mit szólsz, milyen gyönyörű ez a reggel?”

Szolzsényicin hazatérése

Alekszander Iszajevics, meddig kell még
Várnunk rád, hogy végre hazatérj?
Tizenkét éve már, hogy utoljára összecsaptad
Szörmekesztyűidet a Gorkij utcában, és megcsodáltad
Leheletedet, ahogy az forgott az orosz levegőben.
Tizenkét éve várunk rád –
Nem gondolod, hogy ideje, azokra gondolj,
Akik azt kívánják, és nagyon kérik, térj már haza?
Te vagy a tékozló fiú, akit tisztelünk és szeretünk,
Nem olyan párttag, mint én,
Aki csak egy apparatcsik volt 22 évesen,
Amikor Brezsnyev Anyakirálynő téged kiebrudalt.
Alekszander Iszajevics, leülted büntetésedet,
Könyörülj rajtunk, és légy szíves, térj már haza.

A Vörös Nyíl

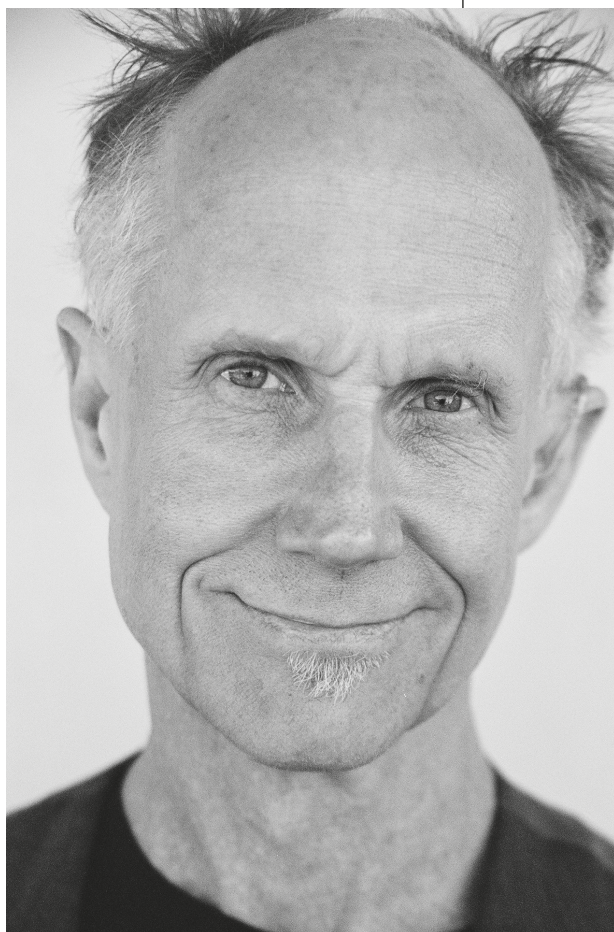
A közlekedés történetében – van más történelem?
 A Vörös Nyíl a közlekedés legjobb formája.
 Az éjjeli vonat Leningrádtól Moszkváig.
 Kivel fogom megosztani hálófülkémet ma éjjel?
 Úgy tűnik, az Élő Dzsessz Újság szerkesztőjével.
 Aki barátságos, udvarias, de hogyan hasonlíthatom őt
 Szvetkához, akivel megosztottam fülkémet 1981-ben?
 Fél éjszakát fenn töltöttünk, dumcsizva, csevegve,
 És amikor ügyetlenül elkezdtem vetkőzni, ő így szólt:
 „Igen, ez oké – van hozzá kedved?”
 Hát persze, hogy volt.
 És a vonat valahol félúton lehetett Leningrád és Moszkva közt,
 Amikor kiestem fekhelyéről a padlóra,
 És a felvigyázó hölgy bedugta fejét az ajtón,
 Hogy megnézzze, mi történt,
 És Szvetka azt mondta oroszul: „Ezek a külföldiek...
 Nem képesek arra, hogy ne essenek ki az ágyból –
 Úgy kell őket mindig kezelni, mint a bábiket.”
 A felvigyázó hölgy morgott egyet, és behúzta az ajtót,
 És én visszamásztam Szvetka fekhelyére.
 Minden alkalommal, ahogy szeretkeztünk, felnyögött:
 „A kicsi lovacska-d vagyok a hóban.”
 És ahogy felengedtem a redőnyt, és megint szeretkeztünk,
 A kocsni ablakát belepte a hófúvás –
 Valahányszor kinyitotta szemét, ezt mormogta:
 „A hátsómra havazol, kedvesem.”
 És amikor a Vörös Nyíl beviharzott Moszkvába, Szvetka így szólt:
 „Holnap találkozunk kell, kedvesem.
 Mondd azt nekik, hogy valamilyen problémád van.
 Gyere a Kalinyin utcába, a Melódia zeneboltba.
 A klasszikus orosz zenei részlegben leszek.
 Keress meg a Rahmanyinov alatt.”
 Ólomszürke délután volt ez Moszkvában – semmi napfény –,
 De mi fel-alá jártunk az Arbaton és a hetedik mennyszámban.
 „Kedves, kedves emberem” – mindig ezt suttogta nekem,
 És bár ez hét évvel ezelőtt történt –
 Ő volt az, aki átlötte szívemen a Vörös Nyilat.

GÖMÖRI GYÖRGY fordításai

TÓTH BÁLINT PÉTER

A macskaszerű ökör

A költészet által nyújtott élvezetek egyike a versen keresztül megszólaló hanggal kapcsolódás lehetősége. A versben ugyanis – különösen a manapság népszerű első személyben íródott költeményekben – olyan, mintha a költő egyenesen az olvasóhoz szólna. Ha igazán megérint egy vers, úgy érezzük, nem egyszerűen érvekkkel vagy véleményekkel szembesülünk, hanem valaki mással létesítünk kapcsolatot, aki látszólag ott bujkál a sorok mögött. A hozzánk szóló hang nyilván kreált, ha azonban elég jól lett megalkotva, a világról vallott sajátos látásmód tárul elénk, méghozzá olyasvalakié, akinek szívesen időzünk a társaságában. Az, hogy milyen közel áll hozzánk ez a bizonyos beszélő, költőnként eltérő. Egyesek nagyobb távolságot tartanak, mások sokkal közelebb férkőznek. Az is megeshet, hogy ugyanazon költő bizonyos verseiből közelség, másokból viszont távolságtartás érződik. A kortárs költészetben, amelynek javarésze sokkal inkább egyfajta őszinte és bizalmas viszonyulás jellemző, mintsem egy közvetett és kimért alapállás, az egyedi, személyes hangok gazdagságával találkozunk. Az elmúlt évtizedek

amerikai költészetének egyik legélénkebb és leginkább bensőséges hangja Tony Hoaglandé volt, amely az irónia és az őszinteség, a szellemesség és a nyers érzelmek, az emberi esendőséggel szembeni frusztráltság és megértés különös együttese révén képes egészen közel kerülni a befogadóhoz.

Tony Hoagland 1953-ban született egy katonai támaszponton, mivel édesapja az amerikai hadseregnél szolgált orvosként. Ennek megfelelően gyermekkorát különféle bázisokon töltötte. Annak ellenére, hogy több felsőoktatási intézménybe is beiratkozott, hivatalos végzettséget meglehetősen későn szerzett, mivel inkább vándorkommunákban élve almát szüretelt idénymunkásként, vagy épp buddhizmust tanult. Mindamellett elkezdett a költészettel is foglalkozni, és végül egyetemi tanárként kreatív írást oktatott. Számos önálló kötet igazolja termékenységét, miközben pályafutása során számos ösztöndíjban és kitüntetésben részesült. 2018-ban hunyt el hasnyálmirigyrák következtében.

Természetesen már az iskolában megtanultuk, hogy a versbéli „én” nem azonos a költővel, ha azonban őszintén magunkba tekintünk, aligha van olyan, aki még egyszer sem érezte úgy, mintha közvetlenül a hús-vér alkotó

szólna hozzá a sorokon keresztül. Bármennyire is igyekszünk elhessegetni magunktól ezt az érzést, egyszerűen vannak olyan költők, akik képesek olyan hangon megszólalni, amelyről óhatatlanul is azt feltételezzük, ugyanígy köszön a pékhez belépve, méltatlankodik a dugóban ülve, vagy duruzsol valami huncutságot a kedvese fülébe. Ezek közé tartozik Tony Hoagland is.

Nyilvánvaló, hogy kisebbségben vannak az olyan született géniuszok, akiknek az első megszólalása tökéletesen kiforrott és egyéni, és a lírikusok többségének bizony időre van szüksége, hogy felfedezze a saját hangját. Ennek kapcsán nyilatkozta egyszer Tony Hoagland, hogy ő egy olyan ökörköltő, aki macskaköltő szeretne lenni, utalva Zbigniew Herbert hasonlatára. A modern lengyel költészet talán legnagyobb hatású alkotója szerint ugyanis kétfajta költőalkat létezik: a farkát lustán csóváló „macskaköltő”, aki látszólagos közömbösséggel csak várja, hogy a vers rátaláljon, illetve a szorgos, úgymond egész nap a földeken dolgozó „ökörköltő”.

Bár az eredeti különbségtétel leginkább a versírás sebességére és gyakoriságára vonatkozott, Hoagland továbbfűzi az analógiát. „A macskaköltő az érzékelés arisztokratája, az ökörköltő azonban, mint amilyen én is vagyok, arról beszél, milyen nehéz a járom, illetve hogyan lesz a szerelem, a megértés, az együttérzés, a közösségi lét, a kivételesség, egyszóval az emberi létezés kudarca egy általános tapasztalás része. Márpedig utóbbi tanúságtételek fontos részét képezik a költői hagyománynak. (...) A macska áriázik, az ökör inkább bluest énekel.”²⁷

Felmerül a kérdés, mi az „ökörszerű” Hoagland költészetében. Egyfelől semmiféle fellengzősség vagy kiváltságosság-tudat nem jellemzi, hanem sokkal inkább egyfajta eltökélt összeszedettség és a versíráshoz való pragmatikus viszonyulás érződik rajta. Hoagland bevallottan egy meglévő hagyomány örököséként tekint magára. A *Sweet Ruin* (Édes rom) című első kötetéért odaítélt Zacharis-díj átvételekor „elképesztő tehetségtelenségről árulkodónak” minősítette a saját korai verseit, majd úgy folytatta: „Bizony nagyon sokáig tartott, mire egyáltalán kompetensnek éreztem magam. Ugyanakkor a tanulás során talán jobb is, ha az emberben csak akkor tudatosodik, mennyire ügyetlen és tudatlan, amikor már kicsit jobban megy neki. Máskülönben abbahagyná a versírást.”²⁸ Ilyen értelemben Hoagland veleszületett tehetséggel bíró alkotókként tekintett a „macskaköltőkre”, pedig saját verseiben is bőven felfedezhető a macskaszerű összpontosítás, a „ruganyos” mondatfűzés és az érzéki gyönyörök élvezete.

Amikor elkezdett behatóan foglalkozni a költészettel, úgy érezte, mintha a kortárs líra amolyan rejtjeles nyelven, „versül” íródott volna, ezért úgy döntött, ő inkább a közérthetőséget, a szórakoztatást és a játékosságot választja, és az olvasó egyfajta társaként értelmezi a költő szerepét. Ez a szemlélet a leggyakrabban Billy Collins nevével fémjelzett, az egyszerűség kedvéért szerethetőnek titulált költők sorába illeszti Hoaglandot. Ugyanakkor fontos leszögezni, hogy Hoagland költészete nem kizárólag az „én” (saját maga) körül forog. Amikor egyszer arról faggatták, kik hatottak a lírájára, úgy felelt: „Ha el kellene helyeznem magam valamiféle esztétikai koordinátarendszerben, egyenlő távolságra lennék Sharon Oldstól és Frank O’Harától, félúton a vallomásos (ahonnan indultam) és a közéleti költészet (ahová tartok) között.”²⁹

27 <https://www.pshares.org/issues/winter-2009-10/about-tony-hoagland>

28 Uo.

29 <https://miriamswell.wordpress.com/2010/04/18/tony-hoagland-interview/>

Ez a törekvés óhatatlanul azzal jár, hogy Hoagland kényesebbnek vélt témákat is a tollára vesz, ezt azonban rá nagyon is jellemző módon, hol dorgálva, hol pedig empatikusan teszi. Egyszerre gúnyolja ki a popkultúrát, az irodalmat és a vallásosságot, mégis vonzódik ezekhez. Ez a fajta összetett hangütés, illetve az egyre inkább szerteágazó témaválasztás jellemzi talán legjobban Hoagland költészetének egészét. Valamint a humor, amely sok kritikus szerint Hoagland költői világának leginkább szembeötlő eleme. Van, hogy csupán pajkos, előfordul azonban, hogy egyenesen provokatív, sőt időnként incselkedő, mégis képes egyszerre megnevetetni és meglepetést okozni. Hoagland olyan eszközként tekint a humorra, amelynek segítségével nagyobb rálátást biztosíthat az általa felfedezett igazságokra, és jobban megragadja a személyes és a nyilvános, a spirituális és az evilági közötti összefonódásokat, nem pedig azért, hogy érzelmileg eltávolítsa magától a témát.

A verseiben feldolgozott témák gazdagsága kapcsán eszembe jut Herman Melville, akiről egyszer megjegyezték, hogy olyan csillapíthatatlan étvágyal viszonyul az angol nyelvhez, mintha addig nem nyugodna, amíg legalább egyszer nem használja a szótárban fellelhető összes szót. Hoagland esetében olyan érzése támad az embernek, mintha csak akkor elégedne meg, ha a világ valamennyi témájáról írna legalább egy verset. Ezt a felismerést tükrözi a 2007-ben neki ítelt Jackson-díj zsűrijének indoklása is: „Nehéz lenne a jelenkori Amerika olyan aspektusára gondolni, amely ne találna magának helyet Tony Hoagland írásaiban, vagy egy olyan szófordulatra, legyen az akár hétköznapi, akár hivatalos, amelynek használatától ódzkodna.”³⁰

Annak ellenére, hogy talán kevésbé hangsúlyos vetülete Hoagland költészetének, mégis a kezdetektől tetten érhető a természet iránti odaadása, bár gyakran inkább utalásszerűen. Egyáltalán nem tekinthető amolyan romantikus, a vadont járó és dicsőítő alkotónak, sokkal inkább nevezhető „kertvárosi” költőnek, aki akár egyetlen hasonlatban képes a teremtett és az ember alkotta világot párhuzamba állítani, vagy egy szókapcsolatban egymás mellé rendelni.

Röviden összefoglalva elmondható, hogy Tony Hoagland az irodalom azon kevés szereplői közé tartozik, aki egyszerre részesült kritikai elismerésben és akart közérthetően szólni minél több emberhez. Költészete áttetsző és közvetlen, hogy mindenkire eljuthasson, nem csak az irodalmi kánonban jártasabbakhoz – mégsem gyerekes vagy sekélyes. Versei felváltva vidámak és szomorkásak, hol csipkelődők, hol pedig szívbe markolók. Gyakran megesisik, hogy a könnyed felütést egy váratlan hangulatváltás követi, és a vers egy egészen másik irányban folytatódik, mint amire az olvasó számított.

Saját felelősségét is vállalva így vélekedett: „Úgy érzem, a költészet képes azonosítani és megnevezni azt, ami értékes, valamint azt, ami ragályos és beteges. Azáltal pedig, hogy rámutat arra, mi az értékes és mi nem, talán kijuthatunk a labirintusból.”³¹ Meggyőződésem, hogy Tony Hoagland verseit olvasva kiderül, mi a hamis, felsejlik a körülöttünk lévő temérdek érték, és lehetőségünk nyílik a helyes irányba fordulni az élet útvesztőjében.

30 https://www.pw.org/about-us/news_releases/tony_hoagland_awarded_jackson_poetry_prize

31 <https://poets.org/text/transcript-tony-hoagland-conversation>

TONY HOAGLAND

A csoda

Időnként előfordul, hogy a pecabot
villámhárító lesz,
a bérelt csónakot pedig a tó
aprópénz-fényes felszínéhez hegeszti a kisülés.

Magának akarta, mondja majd valamelyik gyökér
a csaliboltban egy hónappal később,
amikor az eset már elveszítette tragikus jellegét,
akár az elektromos töltés.

És lehet, hogy tényleg – a hangod ebben a percben
olyan vékony, mint a korcsolya éle,
amely megtartja az egész világot súlyát
irtózatossá erővel,

a korcsolyázó mégis szeret
egyre vékonyabb és távolibb jégen körözni.
Aki meg hegyeket másznak meg,
bár lassan haladnak, kötelek segítségével, felfelé,

bár még inkább hátralépnek,
nem a zuhanást keresik?
Nem az izgatja őket, hogy valami
sokkal többen lesz részük, mint hitték?

A szeretők nem azt a pillanatot keresik
csókról csókra,
amelytől kihagy a szívük,
és a kacérkodás teljesen átformálja őket?

A halál a leghírhedtebb
csoda,
amelynek emlékét mégis keressük,
ösztönösen kutatva, hol is vagyunk,

miközben megtapasztaljuk azt, hol nem.
Képzeld csak el az eszmélés pillanatát,
amikor a hegymászó, aki épp elkezd
zuhanni,

hagyja magát, hadd repüljön.
Vagy amikor a fickó, aki naphalra vagy sügérré számított,
mégis valami nagyobbban reménykedett,
felemelte a kezét, mintegy imára.

Gyertyafény

Ahogy alkonyatkor átvágsz a tornácon
imádni a sötétlő látóhatár előtt
benzinkútlámpa-sárgán
fénylő felkelő Holdat,

érzed a hangyák halvány neszezését
a cipőd talpa alatt,
mégsem állsz meg,
ezen a világon ugyanis

muszáj dönteni,
mit vagy hajlandó megölni.
Azért, hogy megmentsd a házasságod,
elmentek kettesben egy

gyertyafényes vacsorára,
ahol a marha olyan legelőn hízott,
amelyet az esőerdőből hasítottak ki,
ami azt eredményezi majd,

hogy ötven év múlva
a légkör olyan vékony lesz,
hogy a nyaraló unokád
kopasz feje tetején

a sejteket valósággal megsüti
a napsugárzás,
és úgy törnek meg, mint
gyanúsítottak kihallgatáskor.

Mégis apró falatokra
vágod a rostélyost,
és egymást etetitek
ezüst villával,

miközben rátok szegezi helyeslő
tekintetét a pincér,
kinek megváltott figyelme
és franciás neve

önmagában egyfajta gyertyafény,
miközben a háttérben
a zongorista ujjai
gondtalanul siklanak

a levágott elefánt
agyara fölött,
míntha az állat
beleegyezését adta volna.

Szélharang

Kimegy, hogy felakassza a szélharangot,
hálóingben és bakancsban.
Reggel fél hét van,
és a műanyag hűtőládán áll lábujjhegyen,
hogy elérje a keresztgerendát a tornácon,

a szélharanggal a bal kezében,
kalapáccsal a jobban, a szög
pedig szorosan a fogai között,
de nem történik semmi, mert
próbál rájönni, hogyan
cserélje ki az 1.-t a 3.-kal.

Biztos a konyhában állt,
kávéval a kezében, félálomban,
amikor meghallotta – a hangot,
amelyet a szél nem keltett
a szélharangon,
mivel nem is volt ott.

Senki, köztük én sem hiszek többé
a míg-a-halál-el-nem-választban,
de látom, mi hiányozna, ha eltűnnék –
ahogy a lábára húzza a bakancsot,
és a hűtőládára áll;
ahogy a gond kiül a homlokára;
az apró, csókolni való száj,
benne a szöggel.

Szókincsbeli gondok

Nincs egyetlen főnév sem arra,
ahogy egy barátság elkezd
nyúlni, majd elvékonyodik,
végül egy nap elpattan.

Megfelelő ige sincs arra,
amikor véletlenül tönkreteszünk valamit,
miközben próbálunk hozzáférni –
egy házasságot, például.

Nincs alkalmas kifejezés egy
könyv elvesztésére, miközben épp olvassuk,
melynek következtében
sosem derül ki a vége.

Arra sincs szófordulat – legalábbis angolul –,
amikor megpróbáljuk elkerülni
a testünk látványát a tükörben,
amikor egyáltalán nem esik jól

a délutáni napfény érintése,
amikor sétálni mész a végtelen síkságon,
amely elnyúlik előtted,
miután vége minden kalandnak.

Nincs jelző arra, amikor egyre kevesebbet beszélsz,
mivel immár képtelen vagy
kimondani azt az egy dolgot, amely
kiszakíthatná az életed a szorításából.

Mint ahogy el sem tudjuk képzelni,
hogy hívhatnánk a kinti nyárfát,
amelynek ásó alakú levelei

a szárukon pörögve
fakózöld, növényi
forrataggá változnak.

Nincs rá szó, amikor reggel
felkelsz, és körbenézel,
az a bizonyos lelkület ugyanis,

amely mindeneket mozgat,
mintha visszatért volna,
és újra melléd állt.

Szépség

Amikor az orvosságtól, amelyet szedett,
szétpattantak az apró erek az arcán,
alig látható, mégis maradandó kék csíkokat rajzolva,
a húgom közölte, már
sosem lesz újra szép.

Annyi év után,
miközben a tükörképét vizsgálta,
behúzta a hasát, és kihúzta magát,
azt mondta, megkönnyebbülés,
hogy végre nem kell vele foglalkoznia,

én azonban észrevettem, hogy egy pillanatra megtorpan,
ahogy a felismerés kiült az arcára,
amolyan halvány aggódásként, amely kiszívja
a színt csókos szájából,
a cuki kis orra pedig, életében először,
tömpének tűnt.

Valószínűleg én vagyok az egyetlen a világon,
aki pontosan emlékszik arra a gimnáziumi évre,
amikor tökélyre fejlesztette,
hogyan is legyen hülye szőke,

a szünetekben pedig a fizikalabor melletti árkádok alatt
dobálta a haját, és kanári-mód nevetgélt,
amit csak ő tudott,

miközben egy Johnny nevű focista
sóvárgó tekintettel
újra és újra húsos ujjai közé fogta
a rugószerű, szőke fürtöket.

Vagy arra, hogyan töltötte az élete következő évtizedét
azzal,
hogy próbára tegyen egy sor nyurga fickót,
hátha akad közöttük egy, aki
képes elég hosszan figyelni rá.

Aztán egy nap a szépséggel töltött időnek
vége lett, kész, annyi,
és az összes többi szép nő
a magazinokban meg az utcán
továbbra is szép maradt,
bármerre is nézett,

elegáns, közömbös révületben lépdelve,
amitől az az érzése támad az embernek, mintha
az egyik kezüket mindig rajta tartanák
azon a titkos helyen, amelytől szépek,
ki-belélegezve annak az illatát...

Tavasza volt. Amikor a zsenge
boglárkák és százszorszépek
előbújnak elbomlott őseik alól,
hogy lobogtassák zászlóikat a felvonulásban.

A hűgom csak állt mozdulatlanul fél percig,
döbenten, hogy mi történik vele,
aztán megvonta a vállát, és hátradobta kócos haját,
mintha csak kirázna belőle valamit,

amit hosszú ideje cipelt,
de már nincs rá szüksége,
most, hogy nem tud vele mit kezdeni.
Ez is szép volt.

TÓTH BÁLINT PÉTER fordításai

POLGÁR ANIKÓ

Az önmegismerés kapujában

Kővé tud változni, vagy állóvízzé. Egy vak belső szemével is tud látni. Tudja, milyen ott állni az anyagtalan, fekete körök hullámázásának középpontjában, és süllyedni, mint egy vízbe dobott kavics. Helvi Juvonen (1919–1959), a tragikus sorsú finn költőnő versei levezetnek minket a katakombákba, de közelebb hozzák a csillagokat is. Egyszerre van bennük az élet zöldje és a halál pírja: mesés varázslat, gyermeki naivitás, filozofikus mélységek, fennkölt magaslatok, tragikus zuhanás.

Rövid élete során (nem élte meg negyvenedik születésnapját) hat verskötetete jelent meg, amelyek egyedi színeket vittek a háború utáni finn költészetbe. „Különösen korai költészete *törpefa* jellegű; van benne valami torzulás, beszűkölés, szorongatottság; lírai tájait magok, gyökerek, állóvizek, korhadó fák, baglyok, vakondok népesítik be. Ezek a lények a költő belső valóságának pontos

megfelelői” – írja Juvonenről Kai Laitinen irodalomtörténész (*A finn irodalom története*, ford. Jávorszky Béla, Budapest, Gondolat, 1981, 415.). Gombár Endre szerint Juvonen „a magányosságot, valamint az emberi-társadalmi fejlődés lehetőségei és az objektív valóság közötti riasztó ellentmondásokból fakadó szkepticizmust fogalmazta meg verseiben” (*Világirodalmi Lexikon*, 5. kötet, Budapest, Akadémiai, 1977, 831.). Jávorszky Béla tömör összefoglalójában kiemeli, hogy „Juvonen szorongásában, végletesen pesszimista szemléletében nyilvánvalóan nagy szerepe volt betegségének, amely depresszióba, majd vallásos élményekbe sodorta: vallásos hasonlatai és képei a középkori misztikusok látomásaira emlékeztetnek” (Jávorszky Béla: *A mai finn líra*, Új Írás, 1977/2, 90.).

Magyarul viszonylag kevés verse olvasható, olykor azonban egy-egy ismert versének két magyarítása is készült, izgalmas lehetőséget kínálva az összehasonlításra. *A Finn költők antológiájában* (Kozmosz Könyvek, 1973) egy határozott költői portré rajzolódik ki, néhány jellegzetes költemény révén, Károlyi Amy és Fábrián László fordításában. Képes Géza *A Kalevala és a magyar irodalom* című tanulmányába (Helikon 1961/1, 67–80.) illesztette be két Juvonen-vers magával ragadó zeneiségű magyarítását, s később a Nagyvilágban még kétszer közölt ihletett Juvonen-fordításokat (Nagyvilág 1963/10, 1448., 1967/3, 348.).

Képes különösen érzékeny Juvonen formai újításai iránt. Megfigyeli, ahogy a költő „ízekre szedi, atomizálja a szabályos kalevalai sorokat”, majd „az atomjaira szétbontott ősi formát Helvi Juvonen újra összerakja”, például az *Északi jég* (Pohjajäättä) és *A csodálatos tapír* (Merkillinen tapiiri) című versében.

Az *Északi jég* című vers fordítását Jávorszky Béla is elkészítette (Utunk 1971/15, 9.). Az el nem olvadó északi jég, a múlhatatlan, ugyanakkor nehezen elérhető öröm metaforikus megtestesítője két vízréteg között van, mélyen alatta kiapadhatatlan vízer ered, fölötte pedig áttetsző forrás csillog. Látni lehet ugyan, de megérintésétől a jéghideg forrásvíz elriaszt. Míg Jávorszky fordítása nyelvtanilag szorosabban kötődik az eredetihez, Képes Géza inkább a verstani és retorikai szerkezetek felépítésére ügyel, néha túl is hangsúlyozva a kalevalai kötődést. Az első sorba az alliteráció miatt iktatja be az örök jelzőt („Örömem örök északi jég”), Jávorszkyknál ez a sor bővítmény nélkül jelenik meg: „Örömöm: északi jég” („Iloni on pohjajäättä”). Képes Géza fordításában a szabad versben itt-ott egy-egy kötött versforma töredékét észleljük, mintha a költészeti hagyomány lenne az a vízréteg alatti, megérinthetetlen jég, melyben a modern vers, mint egy tükörben, saját arcát nézegeti.

A *csodálatos tapírban* (Merkillinen tapiiri) a szabályos kalevalai sorok folyását rövidebb, szabálytalan sorok törik meg, egyrészt modernizálva, másrészt humorossá téve a megszokott formát. Képes Géza lendületes fordítása egyszerre mágikus és vidám, egyszerre ősi és modern. A műben a szavaknak varázserőjük van, mint a *Kalevalában*. A titkos, mitikus tartalmakat egy fa gyökerei alá rejtett piros kő jelképezi, melynek csak a Borneóban élő, a fát kerülgető csodálatos tapír tudja a lelőhelyét. Pókos Edit megfigyelése szerint a versben a szigetmotívum „az éneklés, a költői teremtés problematikájának szimbólumaként él tovább abszurd humorba olvasztva” (*A boldogok szigete szimbólum a Tulenkantajat nemzedék értelmezésében*, Filológiai Közöny 1972/3–4, 431.). A „Borneóban, Borneóban, / barna erdő belsejében” elrejtett, csak varázslással előhozható, inkább csak sejthető, mint érzékelhető kő is a szunnyadó, megtalált, de meg mégsem élt boldogságot jelképezheti, mint az el nem olvadó, de meg nem tapintható északi jég. Az áttetsző, színtelen hideggel szemben *A csodálatos tapírban* a színek uralkodnak, s ezek jelenlétét Képes Géza fordítása még fel is erősíti. Nála nemcsak a kő piros („kivi punainen” – „egy szép piros kő”), hanem az alliteráció kedvéért színt kap az erdő is: a „barna erdő belsejében” a finn „sademetsän sydämessä” (az esőerdő szívében) megfelelője. Az alliteráció kedvéért lesz az ág jelzője a „gyér” – a vers adott pontján az eredetiben paralel szerkezet található, jelzők nélkül: „oksan alla, juuren alla” (ág alatt, gyökér alatt). Képesnek ahhoz, hogy a paralelizmust, a ritmust is megőrizze, be kell iktatnia egy-egy szótagú jelzőt: „gyér ág alatt, gyökér alatt”, így egy felettébb lendületes sort kaptunk, bár ha magunk elé képzeljük a burjánzó borneói erdőt, ebben a kontextusban a „gyér” jelzőt jelentését tekintve kicsit furcsállhatjuk.

A mesemotívumok, a természeti elemek, a finom humor, a groteszk látásmód jelen van Juvonen több más versében és kisprózáiban is. Olykor a költő verseiből is egy-egy mesefigura lép elénk, például a híres *Aranykabát király* (Kuningas Kultatakki), akinek alakja egyszerre gyermeki és tragikus. Az *Aranykabát királyt* Fábián László fordításában olvashatjuk, Képes Géza – aki ezt a verset sajnos nem fordította le – az *Aranyekés király* címet javasolta. A meseszerűséggel egyedi módon szövődik össze a biblikusság. A versben Krisztus keresztire feszítésének története kerül a játszótér kulisszái közé:

„Leikkikentällä, keinulaudalla seisoo kuningas Kultatakki.” (A játszótéren a laphintán áll Aranykabát király.) Fábián László kissé felületes fordításában: „A játszótéren a hintán / ül a Kabát király.” (*Finn költők antológiája*, Budapest, Kosmosz Könyvek, 1973, 390.). A laphintán állva egyensúlyozó Aranykabát király ég és föld között van, mindkettőhöz egyformán közel. Ő a hinta győztese: „keinulaudan voittaja, / sillä paenneet ovat kentältä toiset lapset, / yksinäisyden voittaja, / sillä toiset ovat paenneet” (a hinta győztese, / mert a többi gyerek elmenekült a térről, / a magány győztese, / mert a többiek elmenekültek). Fábián László fordításából ezen a ponton sajnos két sor kimaradt, nála csak ennyi szerepel: „...a hinta győztese. / Mert hogy mások elmenekültek.”

Egyrészt megsajnáljuk a magára maradt Aranykabát királyt, hiszen mintha a magányos Krisztust látnánk az Olajfák hegyén, akit elhagytak a tanítványok, másrészt van ebben, a játszótér kisajátításában valami visszatetsző, valami riasztó. „Oikealla ja vasemalla keinuu tyhjä / rautaisten ketjujen varassa.” (Jobbra és balra hintázik a semmi / vasláncokba kapaszkodva.) Fábián Lászlónál ezeknek a soroknak a költőisége elveszik: „Jobbján és balján üres a hinta, / vaslánc óvja őt.”

Mirkka Rekola 1982-ben íródott esszéjében az Aranykabát király egy sárga esőkabátos kisgyerekké lényegül át, aki megszerzi a középső hintát, aki ingamozgásban van ég és föld között, még a két lator sincs a láthatáron, jobbján és balján üres a hinta. Most már övé a világ. (Mirkka Rekola: *Muistinaaruus*, Helsinki, WSOY, 2000, 44.). De ahogy a vers mottójaként megadott bibliai idézet kérdezi (a *Finn költők antológiájából*, feltehetőleg ideológiai okokból, ez a mottó elmaradt): „Mert mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkében pedig kárt vall? Vagy mit adhat az ember váltságdíjúl a lelkéért?” (Máté 16,26).

Juvonen 1951 kora tavaszán Rómába és Firenzébe utazott: egyik meséjében ebből az élményből táplálkozva a Scandinavia–Helvetia Express az Alpokban fűrt alagúton átszáguldó táltos lóvá változik. Itáliai útja során feljegyzéseket, jegyzeteket, rövid prózaverseket írt, ezek közé tartozik az itt közölt Pincio című vers. Juvonen prózaverseit meséinek és lírai hangú úti feljegyzéseinek gyűjteményében olvashatjuk, melyet Mirkka Rekola költőnő szerkesztett egy posztumusz kötetbe *Pikku karhun talviunet (A kis bocsk téli álma)*, 1974) címmel.

A költőnő összegyűjtött műveit, verseit, prózáit, esszéit, műfordításait és az életmű legfontosabb méltatásait a WSOY Kiadó *Aukea ei koskaan metsään ovi* (Kapu az erdőbe nem nyílik soha) címmel rendezte egy kötetbe s jelentette meg 2009-ben. A kötet címe a *Medve (Karhu)* című vers egy jellegzetes sora, arra a rab medvére célozva, aki az emberek közé kerülve, övétől elzárva szorongva tapasztalja, hogy számára nem nyílik többé az erdőbe, régi életébe visszavezető kapu. A medvéről szóló verset magyarul a *Finn költők antológiájában*, Károlyi Amy ihletett fordításában olvashatjuk.

A bezártság és kinyitódás ellentéte Juvonen költészetének egyik alapmotívuma. A maga világába van zárva az itt közölt *Vak (Sokea)* című vers főszereplője is, aki egy felülről irányító erő hatására kerül ebbe a földi létbe, akár a vízbe az eldobott kő. A kő eltűnik ugyan, de láthatóvá lesznek s egyre nagyobbra nőnek a kifelé hullámzó koncentrikus körök, melyekben a végletes zártság helyett a világra nyitódás van. Magába van zárva az állóvíz is (Seisova vesi), a folyton mozgásban lévő folyóval ellentétben mindig egy helyben marad, s a sok lerakódástól egyre zavarosabb, egyre mocsarasabb lesz. A tóparti fák, a madarak jelenléte ellenére idillről szó sincs: az elzártság nem a külvilág tel-

jes kirekesztése, a kommunikáció csatornáit nyitva állnak, a levegő szállítja a hangokat, ám a magány fájalmát ezek sem oldják, hiszen a póling rikoltása gyötrő, szívbemarkoló.

Véglegesen bezártnak tűnik a katakombákba úzó világ is (Üldözöttek – Vainotut című vers), ám a képzelet lámpája bevilágíthat a katakombák mélyére, s a sötétből, a mélyből is származhat ragyogás. Az ember vándorol, valamit keres (*Keskeny kapu – Ahdas portti* című vers), s végül fáradtan abban sem lehet biztos, hogy elért valahová: az élettér egyre szűkül, de ha eljutunk az önmegismerés, az én kapujáig, meg kell próbálnunk bejutni rajta, bármilyen szűk is a hely, bármennyi is az akadály.

HELVI JUVONEN

A vak

Úgy van ő itt, a földre vetetten, mint a vízbe
dobott kő,
s egyre hullámszerűen kifelé a sötét,
koncentrikus körök.
Üresek a szemek, árnyék lakik bennük,
árnyéka mindennek,
ami formává lesz, ami alakot ölt.
Középről egyre távolabb vezetnek a léptek,
már messziről érződik a jelenléte
annak, aki jön.
Élővé születik a tárgy, az anyag,
s a valóság, az ujjhegyekkel látott,
átváltozik. Az árnyék legmélye
nyitva áll.
A sötétben virulnak, megnőnek a dolgok,
burjánzó színekavalkád,
fény gyúl,
a napnál ragyogóbb.

A kifelé hullámszerű sötét, koncentrikus
körök: befelé mélyülnek el.
Egy fekete fa jön szembe.
A kéregek a kézzel érintett felülete, az ág, a levél
lélekben a fa lelkévé lesznek.
Újdonatújak lények lépnek be a körbe.
Így törekszik valamennyi gyűrű
az utolsó ív felé.
Az anyagtalán kör mindent egybeolvaszt.
A pontjaiban ott a dolgok kezdete,
a sugarai csatornák a vágyakozás felé.
A körgyűrűn a fának, az állatnak a magva,
az emberről alkotott idea.

Állóvíz

Állóvíz vagyok,
nincs folyómeder, mely magamtól elterel.
Egyre zavarosabb:
a nedves zombék, a gőzölgő mocsár benyel.

Meredek partjaim
törpenyírfákat, csak törpefát nevelnek.
Szegényes ágakon
ezüstszejú, dalos madarak nem ülnek.

Pici, rozsdasárga
baglyok zihálnak erre egyre.
Hosszúcsőrű póling
rikoltó hangja mar szívembe.

Élet

Eljön egyszer
az az ünnepi pillanat,
mikor tovább már
nem osztódhat
a késlekedő, hűvös kékség,
megemelkedik az ég,
mint egy serleg pereme,
valamennyi ablaktáblában
cserélődnek az arcok.

Jóllakottan

Hallgasd csak: múlt éjjel,
mikor nem tudtam elaludni,
ki tudja, talán kissé éhes is voltam
s egy picit magányos,
teljesen meggondolatlanul
megnyaltam az éjszakai eget,
s befaltam néhány csillagot.
Sokáig aludtam aztán.

S még most is így vagyok
elcsendesedve, álommal lakottan.

Pincio

Novemberben az ember lelke összezsugorodik, télen alszik, rémálmai vannak, olyankor az örömtelen test megteszi, amit tud ezeken a rövid, szürke napokon. De gondolj arra, hogy április elején valaki megtalálja majd az első tavaszi májvirágot. Hát nem csodálatos? Megtalálni egy májvirágot egy ilyen tél után. Neked is hihetetlennek tűnik? S a tengerről leolvad a jég. Hamarosan eljön az idő, amikor csokornyit lesz a virág. Vadvirágok, melyeket a tavasz jeleként vihetünk el valakinek, ha van kinek.

Szelet hoztam

Szelet hoztam és őszt,
érlelődést és nyugalmat.
Az élet zöldjét hoztam és a halál pírját
ugyanarról a fáról,
egy dalt, melyet nem aggaszt, hogy a fagy közel.

Üldözöttek

A katakombákba űzöttek
talán egyszer feljönnek a fényre.
A föld alá zavartak
talán a föld alatt maradnak,
csontokként alszanak és ragyognak.

Talán eljönnek egyszer,
emberekké növekedve,
és fényt hoznak, még több ragyogást.

S így szólnak egymáshoz:
Ezt készítették ők
évszázadokon keresztül.

A kezemben katakombalámpa.
Fényt ad.
Még több ragyogást.

Keskeny kapu

Én, elfáradt vándor,
elértem-e valahová, vagy nem értem el
itt, ahol a szem nélküli fák
életterükért harcolnak,
koronájukban a gyűlölet szeleinek dala.

Elértem-e valahová, vagy nem értem el?
Csak az én keskeny kapuja elé.

POLGÁR ANIKÓ fordításai

TATÁR SÁNDOR

Michael Krüger europuzzle-ja

Mikor (hol) láttunk utoljára jó, békebeli disznóbőr-koffert hotelmatricákkal teleragasztgatva? Bizonyára jó régen – hacsak nem örzünk a pincében, gardróbban, spájzban ilyen családi ereklyét. (Mostanában látott hűtőmagnes-gyűjteményre még valamivel több esély van.) Hát versnek megírt világjáró „útirajz”-miniatűröket (mármint viszonylag frisseket, kortársaktól valókat) mikor olvastunk utoljára? Nagyon sok alkalmunk erre sem lehetett. – Amilyen magától értetődő, hogy gépkocsival, fapados vagy charter járatokkal, vasúton bejárjuk a Földet (természetesen: aki megengedheti magának, és természetesen nem világjárvány idején), és elárasztjuk szelfikkel az ún. közösségi oldalakat, annyira nem divatos formája az útinapló, legalábbis a

verses útinapló az élmények rögzítésének, magunkban rezonáltatásának illetve megosztásának. Michael Krüger, az 1943-ban született (jó ideje müncheni illetőségű) német költő, nyugalmazott kiadói- és folyóirat-szerkesztő viszont 2018-ban egy konkrét utazói jelenlétekből kibomló benyomás-, ill. élménygyűjtemény, amolyan „ál-útinapló” vagy több-is-kevesebb-is-mint-útinapló megírását-összeállítását határozta el. Kötetegésszé komponált *Mein Europa* című versgyűjteménye 2019-ben jelent meg (*Mein Europa*. HAYMON Verlag, Innsbruck–Wien).

A kötet rövid, „lírai” (tényleg szép) utószavában a költő korunk Európájának egyik leghíresebb „krónikás” doctus utazóját, Claudio Magrist idézi: „Ha úton vagyunk, idegenként az idegenek között, ilyenkor tanulunk meg igazán senkik lenni, ilyenkor fogjuk fel konkrétan, hogy senkik vagyunk.” – Ámde a *líra* – amit (tudván vagy nem tudván szóhasználatunk pontatlanságáról) sokan-sokszor használunk a *költészet*, sőt a *versek* rokon értelmű szavaként – hagyományosan mégiscsak ich-bezogen (mondjuk így: én-központú avagy én-forrású) műnem; ha ismerjük is a tárgyias líra fogalmát és gyakorlatát, mégis hogyan tolmácsolhatja, közvetítheti egy senki (transzparens instancia?) a tájat (légyen az természeti vagy urbánus környezet) egy adott évszakban, napon, pillanatban? A kérdés – ezt Krüger könyvében tallózva hamar beláthatjuk – mesterkéltné-erőltetett: a költő nem szelfiket készít (akkor sem, ha már a vers első sorában előfordul valamely egyes szám első személyre utaló nyelvtani elem), sosem pusztá díszlet körülötte-mögötte a táj, ám olyan célkitűzése

sincs, hogy énjét kivonja, kitakarja a képből: nagyon határozott benyomásunk, hogy verseiben a tér-idő, a „szcéna” eredendően mindig konkrét és egyszeri (a térképen és a naptárban megjelölhető), ám ez szinte soha nem marad az egyetlen dimenziója a versnek – ugyan rendre tetten érhető, ám egyszerismind a legtermészetesebb átmenetet is képezi az a pont, amikor a konkrét tájélmény (leírása) a versbeszélő emlékeiből odarántódó képekben, netán alakokban, illetőleg a képzeletében folytatódik.

*...a Saint-Nicolas előtt ülök,
és hallgatom a galambokat,
akik a Koránt
érthetetlen nyelvekre fordítják.
Mellettem Jób ül,
mufti-módra keresztezett lábakkal;
meghódított egy asszonyt,
aki nem hisz a panaszainak.*

„Aki utazik” – folytatja a költő a Magris-idézetet –, „az mindig bolyongó, idegen, vendég. Olyan szobákban alszik, ahol előtte és utána idegenek laktak-laknak, sem a párna nem az övé, amelyre a fejét lehajtja, sem a tető, amely védelmet nyújt neki. S így megéri, hogy egy, az Univerzum végtelenjéből kikanarított teret, egy házat igazában soha nem birtokolhatunk, csupán tisztelettel és hálával megpihenhetünk benne, egy éjszakára vagy egy életre.”

Tovább él tehát, mint látjuk, a romantika és a szimbolizmus utazás- illetve utazó-toposza kortárs táj-, tájegység- illetve város-krónikásainknál is, ugyanakkor az is meglehetősen világosan érződik-sugalltatik, hogy az ott-hontalanság érzetében illetőleg tapasztalatában a kétségbeesésnek, a számkivettség-érzésnek nagyon is megvan az ellensúlya: a szabadság, illetőleg magának az énnel mint vándorló origónak a maga-köré-otthont-teremtő potenciálja (Kosztolányi, Márai vagy Kertész Imre sok-sok sora és bekezdése sugallja ugyanezt).

Ebben a bizonyos utószóban (2019 tavaszán) Krüger keserű mondatokat szentel a kortárs Európával mint a széthúzással, az obstrukcióval, a nemzeti szeparatizmussal, sőt az antihumánnummal (menekültkérdés a gyakorlatban) szemben tehetetlen transznacionális politikai alakulattal szembeni csalódásának. Struccpolitikus gesztus, menekülés („afféle kudarcbeismerés”) volna tehát a költő saját belső térképén igenis összetart(oz)ó, hírműsortalan, nyakkendőtlen, transzparenstelen, politikai lózungokon túli (vagy inneni), városok, utcák, folyók, magaslatok, erdők alkotta Európához fordulás? Aligha. Egyrészt a költészetnek eleve nem kötelező feladata *politikai értelemben* bármit is szembeszegezni a csüggesztő vagy belső lázongást keltő valóságtapasztalattal, másrészt a helyváltoztatás, az „idegen” tájba való önbeillesztés természetessége önmagában opponálja az országhatárokat (mint vélelmezett védvonalak és identitásbiztosítékok) bálványozó tiszteletét, harmadrészt: a mohos kövek, a folyók, hidak, a kövek fugáiban vagy a beton réseiben megeredő, csenevész is diadalmas növények, a lódarazsak és a molylepkék bizonyosan ősbibb és maradandóbb dimenziójából valók a létnek-világnak, mint az, hogy egy adott pillanatban éppen mekkora s miképpen manipulált tömegek özönlenek-trappolnak milyen zászlók után.

MICHAEL KRÜGER

Odessza

A zsebilágtérképemről
nem hiányozhat a kis olajmécses
a parkban álló Madonna előtt.
Ahogyan közeledtem,
sercegve fellobogott,
és elutasította a Teremtést.
A Madonna, még kézzel,
nem elmével festették,
fölemelte a kezét:
Nem halhatsz meg,
amíg nem vészett el az élet ellen
vívott háború.

Szarajevó

A háború ott hagyta a faszénfüstöt,
mozdulatlanul, a város fölött;
nyitott tenyérrel fogadjuk.
Meglátogatom Izet Sarajlicot, a költőt,
az ateisták temetőjében.
Ne beszéljünk az igazságosságról,
mondja, az igazságosság kicsi, mint egy mogyoró,
és üres. Szomszédjából
csak a bal keze van eltemetve,
a többi nem találták meg a háborúban.
A boszniai halottaskönyvet
ezer beszédes könny alkotja,
meg akarják porhanyítani a földet,
mielőtt a müezzín imára szólít.
Éjfél után cirill eső,
zabliszt- és mentaíze van,
és az ördög szolgálja fel.

Berlin, Friedrichstraße

Nézem a távolodó hajót,
amely áttolja a hideget a híd alatt
a Hohes Haus irányába,
ahol a szegénység démonának van fellépése.
A fodrozódó nyom pedig úgy olvasható,
mint egy hosszú kommentár
az ősz első szemrebbenéseihez.
A világról úgy kell beszélünk,
hogy ő magyarázza meg önmagát, de mindig hiányzik
egy szó,
az az egy, amelyhez nem vezet többé út.
A sas a karmaiban tartja a hidat,
el van rozsdállva acélszeme.

Allmannshausen, október 31.

A harkály még mindig
az együgyűeknek szóló kézikönyve
utolsó fejezetét írja. Én voltam és maradok
a leghűbb olvasója.
A völgyben emberek járnak,
fáradtan, mint a téli legyek.
Csak a fű zöld és életerős még,
mintha valami ünnepeknivalója lenne.

Nantes

A pincérek műszakvégfáradtan
láncolják le a virágládákat
a Cigale előtt,
és a Loire, szintén műszakvégfáradtan,
összetartja a várost,
nehogy elússzon,
le a folyón, a tengerig,
én pedig, elhasználva szavaimat
ételre és italra,
a Saint-Nicolas előtt ülök,
és hallgatom a galambokat,
akik a Koránt
érthetetlen nyelvekre fordítják.
Mellettem Jób ül,
mufti-módra keresztezett lábakkal;
meghódított egy asszonyt,
aki nem hisz a panaszainak.

Észak felé elhagyni a várost

Bátorság és kitartás kell ahhoz,
hogy manapság gyalogszerrel hagyjunk el egy várost,
átverekedjük magunkat a bútor-raktáruházaikon és
autókereskedéseken,
amelyek fojtogatóan körülgyűrűznek minden települést,
és azt a szemetet termelik, amely száz méterrel
odább az égre bűzlik. Tehát egyre csak tovább
az öregedő ég alatt, odáig,
ahol lemállik a kéreg a penészes nyírfákról,
mert nem tudják beépíteni a dízelgőzt
a fotoszintézis ősi törvényeibe.
De ha egészen biztos vagy benne, hogy nincs már
több ötlet, amely útját állná a pillantásnak a ványadt csillagokig,
elérsz egy helyre, ahonnan teljes áttatlanságában,
tisztán látszik a Hold, kicsinyke, istenek letisztogatta folt,
tapintása, akár a libabőr. Őszintén szólva, egy árva centet sem
tennék fel már erre a civilizációra, de ez a kis négyszög
a város pereme és a mocsár között, ez meg fog minket menteni.

Baden-Baden–St. Gallen

Soha senki nem fogja tudni,
hogyan élhettünk volna,
mondta valaki, akivel a pályaudvaron találkoztam
a pultnál, sárga ujjával
regényt írt a levegőbe,
ahogyan mások a vízre írnak,
hogy megmentsek a világot,
amely nem akarja, hogy megmentsek,
és nem is lehet megmenteni.
„Az erény: hinni a megtévesztésnek.
A szenvedés iskolája”, ez volt a cím.
„Még mindig jobb, mint „A jóság iskolája”,
mondtam, amikor udvariasan megkért,
hogy egyenlítsem ki a számlát,
amely már nem akart ráférti a söralátétjére.
„Nincs megváltás”, harsogta,
miközben begombolta a kabátját,
aki hisz benne, az elveszett.
Mit felelhettem volna?
A hitem ugyanolyan elnyűtt,
mint a hitetlenségem, csak ennyi biztos.
Nézem a férfit, amint villám módjára
elvágtat, át a csarnokon,
távol maradva a világ útjaitól,
és tudom, ez a villám
az egyetlen jutalom,
amelyet még várhatok
a St. Gallen-i vonat befutása előtt.

Koblenz

Ott, ahol a Mosel és a Rajna
tajtékot prüszkölve ölre mennek,
és a Lahn a katolikus vizével
a Sorsot akarja játszani,
a parti védmű
szürke kövéből
egy csenevész növény hajt ki,
mintha ez gyerekjáték lenne.
Két levél egy kopasz száron,
az egyik neve *tűlsok*, a másiké *túlkevés*,
mintha egy életre kötelező parancs
rótta volna rájuk e tavaszi itt-és-mostot,
két krikszkraksz a hajnali derengésben.
Egy hajó tart fölfelé a Rajnán,
lassan, mint egy monoton dal,
az orrban egy férfi áll,
aki ismeri valamennyi el nem mesélt történetet;
konténerekben viszi őket a tengerhez.
Úgy fest a férfi, mint akiben tanyát vert egy dal,
amelyet más, az emlékezetéből
már kihullott partokon énekeltek.
Kis szélroham, a két levél
rezegni kezd, fodrozódik a víz,
mintha a nedves testet pihenőre,
megtorpanásra ösztökélné.
De a folyó csak egy célt ismer,
a feloldódást a tengerben,
akárha valamilyen büntetést kellene kiérdemelnie,
amelyre nem következhet feloldozás.

Allmannshausen

Este, amikor kint ülök a teraszon
a kis lámpával, hogy végre, nyugalomban,
a hitetlenek imáit mormoljam,
és Málagára gondoljak, a terralra,
ahogyan, épp most, szanaszét szaggatja a lisztes eget,
amikor, a legkülső fénykörben, látom
a fűben heverő diókat, amelyek mint apró halálfejek
merednek rám, csenevészén és sápadtan,
jönnek a lódarazsak. Először puhán ütődnek neki
a gombaformájú világítótestnek,
amely buddhai nyugalommal hárítja támadásaikat,
azután feldühödnek, mert nincs gyakorlatuk
a vereségelviselésben, végül,
éjfél után, vezeklésre készen
másznak az asztalon, és a magasságot átengedik
a molyoknak, akik sosem merték remélni,
hogy eljuthatnak a fény centrumáig.
Aki hisz, mondta Málaga egyik bölcse,
az nem kell, hogy hitét megindokolja,
ez nekünk van fenntartva, nekünk, hitetleneknek,
akik éjszakánként üres faasztaloknál ülünk,
és nézzük, ahogyan nemes lódarazsak
vesztik életüket a fény elleni harcban.
Leoltom a lámpát, átengedem a teret
a sötétnek, és a repülőgépet hallgatom,
amely elhúz fölöttem és a lódarazsak fölött,
Málaga felé, a kasztíliai partra.

TATÁR SÁNDOR fordításai

CSUDAY CSABA

JMA: a ráolvasás mágiája

Mintha a Művészet, a Történelem búvszavainak, a legnagyobbak nevének kimondásával, a Kultúra, a Szépség, a Szerelem, az Örömök, a Természet örökérvényű fogalmainak megnevezésével elűzhető lenne a viszonyainkat, emberi minőségünket eluraló Rossz, JMA, fél évszázadnál régebben kezdve, mindmáig csak mondja, mondja őket, mondja a magát, mániákusan ugyanazt, újra és újra. Áradó, hol hosszabb, hol rövidebb szabadversei, (à la T. S. Eliot) minduntalan megjelenő idézetgírlandokkal az élükön – változatok egy témagyűttesre, az intertextus mintapéldányaiként – voltaképpen egyetlen költeményt alkotnak, egyetlen kötetbe rendeződnek. Jórészt valóságosan is, hiszen gyűjteményes kötete, a *Museo de Cera* (Panoptikum) folyvást gyarapodik-hízik; míg első kiadása (1974) kétszáznegyven oldalt számlált,

legutóbbi kiadása már ezernél is többet. Gyönyörűséges honlapján harmincnégy könyvének borítóképe látható, közöttük a versesköteteké mellett esszéké, fordításoké, monográfiáké: az irodalomnak, az alkotásnak és az utazásoknak szentelt, lassan nyolcadik évtizedébe lépő szerző lenyűgözően termékeny életének meggyőző dokumentuma mind.

Az itt olvasható versek részletek a *Zene a Szabadság temetéséhez* című, önálló kötetben még kiadatlan kötetének verseiből.

JOSÉ MARÍA ÁLVAREZ

XV

*Ahogyan Kundera mondja:
„Jobb lenne, ha elmennénk innen”
– „Igen, de nincs hová”*

*„A tágas sírkert virágai:
sorscsapásokból és könnyekből született
gyászfüzérék!”
(Eulogio Florentino Sanz)*

*„Semmi sem valódi; a világ elveszítette arcát.”
(Louis Untermeyer)*

„Rémült szemmel várjuk a terror idejét.” (Sidney Keyes)

Egyszer, Európában, meséli a Történelem,
a nácik elhatározták,
létrehoznak egy várost,
amely otthont ad a zsidóknak.
Hogy aztán onnan kerüljenek
a táborok gázkamráiba és krematóriumaiba. De
ez
csak a higiéniát szolgálta. A lényeg
a külsőségekben rejlett.
A színjátékká tett életben.
Minden normálisnak látszott
abban a városban.
Volt színház, koncert, könyvtár,
kiállítások festményekkel, nyitva tartó boltok,
melyekben szinte semmi sem érződött a háborúból.
Az utcákon és az iskolákban vidám gyerekek,
a játszótereken boldog anyák játszottak velük,
és dolgos apák, és látszatra ők is jókedvűek voltak.
És a város életét maguk a zsidók irányították.

Amikor
a Vöröskereszt vagy bármely nemzetközi
szervezet ellenőrei a városba látogattak,
hogy szemrevételezzék a „jóléti állapotokat”,
– Theresienstadtnak hívták a várost –, szemük-szájuk
elállt a csodálkozástól, hogy milyen remekül
élnek a zsidók a nácik felügyelete alatt.
Amikor a teherautók éjjelente elindultak
a vágóhídra a betegekkel,
a Vöröskereszt ellenőrei

már sehol sem voltak.
 A nácik eljövendő világunk
 mintavárosát (Mustersiedlung) készítették el ott.
 De tudjátok, mi az érdekes?
 Abban a tragikus szélhámosságban
 voltak, akik továbbra is
 méltósággal, büszkén dolgoztak.
 Tudták, milyen sors várja őket,
 de tudták azt is, hogy az volna a legszörnyűbb,
 ha hagynák megalázni a világról és az életről vallott
 eszméiket, ha odadobnák őket prédául a gyalázatnak.
 És az iskolákban a gyerekeket
 a Művészet és a Történelem igazságaira tanították,
 és a színházukban igazi darabok születtek,
 és koncertjeik Bach vagy Mozart, Chopin, Schubert
 dicsőségét zengték, és festőik
 tovább festettek, mintha egy civilizált világban tennék,
 és betöltötte őket az alkotás büszkesége,
 és a költők legjobb versük megírására törekedtek,
 a szerelemről, amely ott parázslott azokban az éjjelekben is,
 kívül a teherautók fénypásmáin,
 és éltek a mesék is, melyeket a gyerekeknek meséltek,
 és azoknak a halálra szántaknak minden cselekedete,
 igazságával, eltörölte azt a mérhetetlen,
 koncentraciónált
 mérsárlást.
 Mert azok a tettek szabad emberek tettei voltak,
 akiknek öntudatát nem lehetett térdre kényszeríteni.
 Csak élni akartak még,
 ha csak pár napot is,
 méltósággal.
 De, mondhatjátok,
 hogy jön ez most ide?
 Miért, mai világunk
 talán nem az a büzös leheletű beteg,
 nem az a borzalmas, karkai haláltábor?
 Ha nem kellene is hozzá katonák,
 akik felügyelnek, szemmel tartanak minket?
 A mi demokráciánk
 a legjobb börtönőr.

*Miféle élet lehet arany Aphrodité nélkül?
Kolophóni Mimnermusnak igaza van.*

I.
Szirének

*„Ugyan mit lát, aki téged nem lát?
Ugyan mi marad neki, Úrnőm,
ha nem nézhet reád?”
(Juan Boscán)*

Tündéri ligheák márpedig léteznek. Esküszöm.
Mintha némely fiatal testeket olykor
megszállna a vénséges szellem,
az ódon ragyogás.
Gondoljatok, amit akartok.
De közöttünk vannak.
Világunkat járják,
mint akik a tengerből
jöttek,
aranyló sugarak,
amiket Kosztolányi látott a moifiumtól, és
az egyetlen,
ami megadatik nekünk,
mint azoknak az ókori tengerészeknek,
hogy az éjszaka csendjében hallgassuk
éneküket.³²

Közjáték

A rajongó műértők szerint az arany ragyogása
a ligheák verítéke.

Swedenborg azt mondta – vagy mondja –, az emberi lélekről szóló elemzésében (*Menny és pokol*, II. 227), a „legtisztább fluidumra” utalva, hogy emez lehet az anatómia terméke, de a társtudományok segítségével nélkül lehetetlen megközelíteni. Akár a másik fluidumot, az arany kipárolgását. Ám ha az anatómiai próba nem támaszt is nehézségeket, a többi társtudományt a modern (vagy jelenlegi) társadalom elítéli. Annyi bizonyos, hogy aki megnyalja azt a verítéket, halhatatlanná lesz.

³² Az éneket. Mert a csendjük, amint azt oly jól tudta Rilke, Kafka... A Csendjüket nem élte túl még senki.

és II.

„Megőrzöm emlékeimet – amíg élek!
(Nuñez de Arce)”

„Egy nő kibontva hosszú éjhaját
E húrokon hegedült halk zenéket”
(T. S. Eliot – Vas István fordítása)

„Nem hiszem, hogy élő ember
láthatna valaha is ily szépséges alakú dámát.”
(Amanieu de Sescars)

Én láttam.
Úgy kélt ki a vizekből,
mint a nekivadult Nap
a márvány kikeletből.
Áttetsző, ifjonti
ópiumhab.
Fullasztó rózsá-, gyanta-, alga- és jázminillatot árasztott,
jelenlététől perzselt a levegő.
Az ég hirtelen
olyan kék lett, amilyen kéket nem láttam soha.
A teste aranylott,
bőrén a vízcseppek gyémántként ragyogtak,
a haja állati
szél volt, halálos, a mellén harapásnyomok,
s lázas szeme zöldje
a Léthé vizét idézte...
Mondhatjátok, mindezt csak képzelem.
De nem. Én tényleg láttam őt.

XXVI

A költészet misztériuma

„A Kétségbeesés és a Lehetetlen szülte.”
(Andrew Marvel)

„Megmondaná, kit temetnek?
Valami Lime nevű fickót.”
(Graham Greene)

A Költészetben nincs Idő
Sem nyelvek sem távolságok
A költőknek még csak ismerniük sem kell egymást
olvasniuk sem kellett a másikat
Mindannyian ugyanazt a Holdat
csodáltuk amint átvonul az égen
ugyanazon a folyón hajóztunk
mely ugyanabba a tengerbe siet
a meghalásba
Li Paj azt írja ebben a pillanatban
„ne hagyj más nyomot
mint amit a madár hagy a felhőkön”
és Nabokov Adával álmodik Kínában
tizenhárom évszázada
Manrique holnap hal meg
büszkén bátorsággal
Garci-Muñoz falainál
és Shakespeare amint ezt írom
épp hallja amint MACBETH dörömböl ajtaján
ma éjjel boldogan cseveghetnénk Rimbaud-val
Catullus és én
mint életre szólóan barátok
Csak a fehér lap létezik
a kétségbeesés az elérhetetlen szépség miatt
A
Költészet
miként Hamlet mondta a Halálról
A fölfedezetlen földek
melyek határáról
egyetlen utazó sem tért vissza még

XXXIX

Ahogy Charles Dickens meséli, Sam akkor azt mondta: Uraim, valójában nem szoktam kíséret nélkül énekelni, de legyen meg minden a nyugalmas életért.

*„Miféle játékra lelhetünk e kertben,
 hogy elhessentsük kínzó gondolatainkat?”
 (William Shakespeare)*

Giorgone VIHARA sem képes
 túlszárnyalni titkos szépségedet.
 Mohó ajkad ajándéka
 a gyönyör, melytől megistenülünk.
 Tested halálos tüze.
 E rengés melyből vagyunk,
 amikor már nem vagyunk egyebek, csak időtlen testek.
 A bőröd földrengése.
 A tarkód, a soha
 meg nem elégülő szirmaid.
 Füled, melyen egy haldokló
 nyalintásaivá változnak a csókok.
 Zuhatagos hajad, amint az aranyra néz,
 „mélységes megvetéssel”, és illata,
 akár az ámbráé is lehetne.
 Szemed, Istennő, mint a tenger.
 Ajkadon csókolhatni a Holdat.
 Lábaid, melyek előtt
 megsemmisül az értelem,
 és simogatni hívó térdeid:
 mintha emlékeim simogatnám.
 Hátrad gyöngyházzsín vonala,
 fenségesen vezet alá
 fenekedig, mely a Halál tagadása.
 A hasad, azok a selymes,
 lány hajlatok. Combod és csípőd:
 gyengédek, mint az őszi alkony.
 Kinyíló szeméremajkaid
 közt a rózsásujjú hajnal,
 a póre illat, a szentséges,
 perzselő nedű,
 az életadó.
 Mocskos szavaid,
 melyekből a bujaság lelke szól,
 kérlelhetetlen istennői tekinteted,
 mint az egeké, vihar előtt, mely fülledt
 levegőjű ágyunkhoz közelít.
 Tiéd a szám, az ujjaim, a bőröm, szerelmi ékem,
 és mindenem, amim van,
 az időknek kezdetétől.

FARKAS JENŐ

Amit tudni lehet Marc Delouze-ról

Francia költő író, irodalomszervező, a magyarok barátja. 1945-ben született Párizsban. A normandiai Fécamp és Párizs között ingázik. Első kötete *Emlékek a szavak házából* (*Souvenirs de la Maison des Mots*) 1971-ben jelent meg, a kötethez Louis Aragon írt előszót, amelyben nem kevesebbet állít, mint: „Meg kell tanulnunk Marc Delouze nevét, ugyanúgy, mint Nerválét vagy Rimbaud-ét.” Ezt követően két évtizeden át hallgatott. Budapesten 1975–1976-ban egy éven át fontos magyar költészeti antológiát állított össze és fordított, amely 1978-ban jelent meg – *Poésie hongroise. Anthologie* (*Magyar költészet. Antológia*) – a párizsi Éditeurs Français Réunis és a budapesti Corvina kiadásában. 1982 megalapította a Parvis poétiques (Költészet köztereken) elnevezésű költői fesztiválsorozatot. Gyakran zenészekkel együtt vesz részt vers-zene előadásokon. Életműve tizenöt verskötetből, öt prózakötetből, színdarabokból és fordításokból áll. Versprodukcióival bejárta szinte az egész világot, de második hazájának Magyarországot tekinti. Több magyar vonatkozású könyvet írt. 2017-ben Zalán Tibor verseit együtt fordítottuk franciára a *Le chien aveuglé par la lune* (*Holdfénytől megvakult kutya*, Palamart Kiadó) című kötetbe.

ZALÁN TIBOR

Amit megtudni lehet Zalán Tibortól Delouze-ról

2019-ben *La main des mots griffant la nuit* (A szavak keze éjjel karcolja jeleit) illetve *Érzékek irodalma * öt nap-pont* (*L'univers des sens * le cinq points du jour*) címmel művészkönyv jelent meg az Editions Signum (Paris–Budapest) kiadásában. A tíz példányban megjelent, nagyméretű könyv négy alkotó közös munkája: Marc Delouze és Zalán Tibor írta bele a verseket – és fordította egymást –, munkáikat Danielle Loisel párizsi és Nagy István budapesti festők gondolták tovább. A könyv bemutatója a párizsi Magyar Intézetben volt, illetve, a francia művészszerzőknek megfelelően, másnap Danielle Loisel műtermében. ZT-nek ez volt az első találkozása élőben Marc Delouze-zal. Igazi showmant, okosan és elegánsan sarmőr művészt ismert meg benne. Olyan volt, amilyennek képzelte verseinek a fordítóját. Most Farkas Jenővel Delouze kötetnyi versének a fordításán dolgozik. Kedvvel és örömmel. De vajon őt milyennek látja a francia költő?

MARC DELOUZE

Post-it

(ál)haikuk

45.
ránk sercint az ég és vakító
fényétől elhamvadunk mind
46.
örökké írhatasz bármit a Napra
de tudd tintád fekete
47.
történelemben
botladozva guberálsz
(ennyi lennék ő?)
48.
az igazságod
nem több bilincsbe verni
őt és magadat
49.
csak akkor lehetsz *önmagad*
ha feladod hogy magaddá válj
50.
nem is az idő
múlik te menekülsz az
öröklét elől
51.
„itt és most” és már
örökkön örökké és
mindig mindenütt
52.
szennyekosárba hányja
álmod rongyait a nappali fény
53.
a láthatárig
szemed nem érhet el de
(mit is keresnél)

54.
 emlékeket töm a világ amnéziás
 kukájába az éj
és hajnalra kelve kiborítja azokat
55.
 pillantásnak a felszikrázó
 csilláma lupé-lobbanás
56.
 a szex szavai
 ahogy ki-be a szájban
 talán megszülnek
57.
 szavak *közt a csend medúza a jelentés*
 ellentmondásos áramlatai között kavar és elkavarog
58.
 szavak kavicsok
 hangját vesztett tengerbe
 köpködik őket
59.
 nem olvashat fel sötétséget
 a láng csak léket vág rajta
60.
 nyelv és szájpadrólás
 közt csönd bogánca vérzik
óvakodj élő
61.
 a lelket az éj
 hullámai szétzúzzák
 kavicszokogás
62.
 nosztalgia a
 szemhéj résein át a
 világ és közted
63.
 az égi lyukból
 kőként a földre zuhan
 egy szó árnyéka
64.
 keresztül-kasul bolyong a világban
 azt hinnéd kísértet de csak Napba
öltözve pillantásodban bujkál

65.
 könnyű csónak a
 Horn-fok vizein testén
 homokszemcsék az
élete folytonos harc
 kusza rajzolat
66.
 majd elbírja-e
 ennyire békés partok
 néma vizei
67.
 a nevetésed fekete cseresznye ki
látja mögötte nyugtalan szörnyek
 nyálas és véres balettjeit
68.
 hogy lehetséges másiknak
 lenni és ez maradni mégis
69.
 szádban születik
 a hajnal éj sötétjét
 cipelő szavak
70.
 mint a Kínából visszatért
 idióta meglátnád magad
 (meddő tudás) inkább
 nézd Holdra mutató ujjad
71.
 azért indul el folyton sehová
 hogy ne érjen el oda
72.
 bár a jövődre
 emlékszel benn a mag nem
 csírázik szunnyad
73.
 a fejed körül szavak zsongnak
 szögesdrót foglalatban hát tépd le
 végre füledről jövőd napsugarait

FARKAS JENŐ és ZALÁN TIBOR fordításai

ANDRÉ FERENC

Egyfajta vég

Nichita Stănescu (1933–1983) költő, író, esszéíró. A román költészet egyik legjelentősebb alakja. Nagyjából akkora fajsúlyú alkotónak számít, mint a magyar irodalomban Pilinszky. Munkásságát számos romániai és nemzetközi irodalmi díjjal tüntették ki, többek között Herder-díjjal, de jelölték őt irodalmi Nobel-díjra is. Számos nyelvre lefordították, magyarul több önálló kötete is megjelent, többek közt olyan fordítók tolmácsolásában, mint Szilágyi Domokos, Zirkuli Péter, Balogh József, Kiss Zsuzsánna, Ráduly János vagy Ferenczy Klára.

Lírája hol látomásos, hol metafizikus, máskor pedig a racionalitás dekonstrukcióját viszi végbe – nem ritkán ezeket mind egyszerre. Rendkívül kísérletező költő: a depoetizált, deskriptív megszólalásmódot; a neoavantgárd expresszionista és szürrealista képalkotást; valamint a kötött formát, a nyelv anyagosságát és a szójátékos, ironikus hangnemet zsákutcáit egyaránt alaposan feltérképezte. Közben pedig következetesen építette magánmitológiáját. Éppen ezért meglehetősen nehéz fordítani, jómagam

is csupán olyan versekre mertem vállalkozni, amelyeket nem oly szervesen itat át a szubjektív mitologikus hálózatrendszere. Bár a jellemző stiláris jegyek itt is érvényesülnek (mágikus képalkotás, szabadversbe rejtett rím és ritmus stb.), az itt olvasható versekben kevésbé artikulálódnak olyan – Stănescu verseiben amúgy gyakran előforduló – nyelvi tobzódások és összetett szópoétikai eljárások, mint ami a magyar lírában például Kovács András Ferenc, Parti Nagy Lajos vagy Szőcs Géza költészetét jellemzi.

Stănescu „[é]ppoly szabadon kezeli a szabadverset, mint amilyen kötötten a kötöttet” – vallja Szilágyi Domokos, aki volt annyira merész, tehetséges és felkészült, hogy megkísérelje a fokozottan zenei, ritmikus és nyelvjátékos Stănescu versek magyarítását is (többek közt az *El se jössz – N-ai să vii* című verset). Ez rengeteg kompromisszummal járt, éppen ezért Szilágyi a *Vízior-gona* című gyűjteményes kötetben sem fordításoknak, hanem átköltéseknek nevezi őket.

Zirkuli Péter meglátása szerint Stănescu „verseiben tekintetek villannak, angyalok röpködnek, csodamadár kering, tétován matat egy kéz valamilyen transzcendens fogódzó után. Az ismerős mozdulatokat Stănescu megismétli,

s aztán nem tudja egészen elhinni őket. Mintha túlságosan léha volna ehhez.” Ám ezt a léhaságot hanyagságnak venni pimasz felszínesség volna. Stănescu mindegyre a mélységeket és magasságokat kutatja, a határokat piszkálgatja a végtelenül nagytól az egyetlen pontba sűrűsödő valóságon át. És ez a sokszínű valóság éppen azért tud működni, mert nem megszállott racionalitással taposja végig a csapást, hanem engedi a humort, a könnyedséget, a félelmet, a szeretetet, az elköteleződést, a varázslatot befurakodni a mondatok közé – azaz mindent, ami emberi.

NICHITA STĂNESCU

Madarak halála

Barackok, cserepek, kosarak fölött
gyül egy madáifelhő.

Az angyal kitárt, szélesre tárt szárnyakkal áll.
Bal szárnyának tollai átfúródznak egy falon,
jobb szárnyát a fa ágaira támasztja,
mintha a csillagok felé vonszolná
a repülés ősi vasgolyóját.

Ahogy ott áll, és egyik cigire
gyújt a másik után,
az angyal
keze mindig a gégéjére téved,
keze mindig a gégéjére téved.

A füstaura
a nyaka köré terül,
akár egy kötél.

„Felakaszt engem
az én kegyelmem, az én dohányfüstös
kegyelmem”,
gondolja az angyal.

„Meghalok, és többé nem lesznek angyalok”,
gondolja az angyal, ahogy ott áll
kitárt, szélesre tárt szárnyakkal,
áll
a bűnein egy ház és egy fa között,
áll
ott, ahol nyomába ér
az állapota.
Madárfellegek gyülnek,
madarak repülnek, röppennek.
Szárnyalás közben elszórják tojásaikat, a
csodás, fehér tojásaikat. Tojások, tojások.

Zuhogó tojások, ázott
madárfellegekből zuhogó tojások,
a bádogvárosra zuhogó tojások,
repülő, röppenő madárfelhőkből, ó, hogy szivárog.

Nem villámlik, nem dörög.
Ez egy tojászivatar.

Csak a reccsenő
héjat hallani,
a csöpögő fehérjét,
a pusztuló sárgáját.

Merev csigaszarv,
nincs már
saját lénye, amibe
habogva húzódhat vissza,
az érintés undorától.

Az angyal cigit
cigi után gyűjt.
Tojások zuhognak, nem hallatszik
más, csak a héj roppanása,
a fehérje szivárgása,
a sárgája pusztulása.

Sűrűsödik a madárfelleg,
ragadó masszába temeti a várost,
tojászivatar pereg le róla
a szekérre és a lóra,
csatornára és motorra.
Az angyal keze a nyakán babrál,
ragacsos cigije lecsorog a torkán.
Elvetélt, meg nem született dög szaga
száll ezen a barbár órán.

Reccs! Ropp! Szutykos tojáshéjak
tömítik el a lefolyókat, a csatornákat.

Az angyal ragacsos szárnya támasztja a fát, a falat.
A fehérje, a sárgája az emberre tapad.

Rá akarja vetni magát
a horzsolásokra, hogy kiköltse őket,
újra- és újracsinálni...
Kikölteni a kibogozott patakokat.

A tojások egymásba csapódnak az égben.
Zivatar. A tébolyult madárfelleg
minden szárnycsapástól erősödik.
Sűrűn zuhog.
Tojás tojásnak csapódik az égben.
Fehérje, sárgája zuhog.

A levegő ráragad a fehérjére, a sárgájára,
a fehérjére, a sárgájára.
És a levegő zuhogni kezd,
amíg lehull az összes levegő,
zuhog, amíg lehull az összes levegő.

Az angyal
 keze mindig a gégéjére téved,
 keze mindig a gégéjére téved.
 Leszáll a levegő, a csatornában csorog el
 az angyal lábszára mellett,
 elcsorog a csatornában,
 együtt a fehérjével
 és a sárgájával.

Az angyal lélegezni próbál,
 belélegezni,
 de előbb a fehérje, majd a sárgája is
 az ajkára égett,
 és keze mindig a gégéjére téved,
 és keze mindig a gégéjére téved...

Egyfajta vég

Soha nem nyújtom az igazi kezem.
 Nem érintek vele mást, csak a szavakat.
 Különben
 a fa, amit megérintek, meglepetten magába húzódna,
 ahogy a csigaszarv húzódik össze,
 és egyetlen pontba zsugorodna.
 Nem érintem meg a széket.
 Magába húzódna össze,
 és egyetlen pontba zsugorodna.
 A barátaimat sem érintem meg.
 Sem a Napot, sem a csillagokat, sem a Holdat.
 Nem érintek meg semmit.
 Pedig gyűlölöm a pontot, Istenem,
 egyetlen pontban lakom.

Vizek nevelése

Felmásztam egész a házig.
Ekkor jött a barátom csuromvizesen.
Lentről érkezett, a tóról.
A tó medréből.

Épp akkor csatolta le a bokájáról
a stopperóráját.
Roppant vidáman épp a bokájáról csatolta le.
Magyarázta:
Úszás közben a bokámra ragadt ez az óra.
Nézd meg te is, milyen kiváló.

Így tartotta a kezében, örült, mint
mindig, az apró, kidolgozott tárgyaknak.

Azt mondta:
A tófenék mindenütt tele van önműködő szerkezetekkel,
éppen ezért,
mondta, és közben a szemembe nézett,
a tó összes élőlénye kijött a partra.
Nem lehet már ott élni az önműködő szerkezetek miatt.
Átvették az uralmat a tófenéken és a felsőbb
rétegeken is.
Minden, ami ott élt, hal, bogár vagy vízinövény,
ki kellett jöjjön a partra.
A legjobbak közülük itt élnek, pont a háznál –
mondta ő, közben a szemembe nézett,
és leplezetlen étvágygal sóvárgott
uszonyaim után, amiket
amilyen szorosan csak bírtam,
a pikkelyeimhez szorítottam.

Kérlek szépen, nem öntenél rám egy vödör vizet?
Hogyne öntenék, mondta, azonnal
ide küldöm hozzád a szépséges menyasszonyom,
hogy eláztasson téged,
öntsön rád egy veder vizet.
Azzal a másik szobába ment.
Jött a nő.
Gyorsan, nem szeretnéd meglesni a húgom, aki épp most
fürdik?
Gyere, nézd csak meg, mondta a nő.
Gyere, lesd meg a fal repedésén át!
Meglásd, milyen szép teste van.

Rám öntött egy veder vizet,
én meg a fal repedéséhez hajoltam.

De itt rendkívül forró volt a kályha.
Leégetett néhány pikkelyt,
és heges lett az egyik uszonyom.

Mit csinálsz, üvöltöttem, miért küldtél ide, üvöltöttem.
Mit csinálsz, üvöltöttem, mit akarsz tenni velem?
Mit teszel velem?
Nem érdekel, hogy mosakszik a húgod,
az sem érdekel, hogy szép a teste vagy sem.
De igen, érdekel téged, hogy ne érdekelne?

Nincs, ahogy ne érdekeljen!
És a szemembe nézett.
Csillapíthatatlan étvággal
bámulta a szemem.
Hosszan nézett,
és lassan, lassan elkezdte kigombolni az ingét,
majd hirtelen mozdulattal lehúzta szoknyáján a cipzárt.

Mit csinálsz?!, üvöltöttem.
Abszolút semmit sem csinálok, mondta a nő.

A szememet bámulta
leplezetlen étvággal, roppant nagy éhséggel.

Rögtön ezután bejött a szobába
a barátom.
Bal kezében egy gilisztát tartott.
Jobb kezében egy kést.

ANDRÉ FERENC fordításai

TÓTH LÁSZLÓ

Egy „hétköznapi” költő nem mindennapi útja

A „Hétköznapi költészet” (Poezia všedního dne) a második világháború utáni cseh líra egyik legjelentősebb kezdeménye volt az 1950–1960-as években. Az irányzat elsősorban az olyan, jobbára az 1920-as években született – később európai rangra emelkedett –, s elsősorban az 1955-ben indult, de 1959-ben már be is tiltott Květen (Május) folyóirat körül csoportosuló költők nevéhez fűződik, mint Miroslav Holub, Ivan Diviš, Karel Šiktanc vagy a később prózára átváltó Jiří Šotola voltak. Törekvéseik lényege, hogy poétikájukkal, líraszemléletükkel, világlátásukkal élesen szembefordultak a második világháború után Csehszlovákiában is végbement, 1948. februári kommunista fordulatot követő zsdanovi irodalompolitika harcos, ideológiai gyökérzetű, emelkedett hangú, a lírát ünnepélyesen zengető verseszményével (klapanciatermelésével), s azt a mindennapi élet jelentéktelen eseményei, fordulatai, mozzanatai, illetve azok rejtett összefüggései felé fordították. Ugyanakkor döntő mértékben lemondtak a hagyományos (bár inkább: a szokványos) költői

eszközök használatáról, s a kötött formájú versekkel szemben tüntetően a szabad verset részesítették előnyben, a versnyelvet pedig a mindennapi nyelvhasználat eszköztelenségéhez közelítették. Ennek az európai viszonylatban is jelentős paradigmaváltásnak a fő képviselői azután az 1968-at követő, Gustáv Husák nevével fémjelzett s „normalizációnak” nevezett politikai retorziók és posztstálinista visszarendeződés idején, az 1960-évek cseh irodalmi progressziójának további kiemelkedő alkotóival (prózaíróival, esszéistáival) nagy számban külföldi vagy belső emigrációba kényszerültek, akik nevét és műveit a *hivatalos* cseh irodalomból, azaz az első nyilvánosságból – sokuk esetében egészen az 1989-es fordulatig – kitiltották. A cseh(szlovák) irodalom három részre szakadt: egy hivatalos, államilag támogatott és ünnepeletett, egy, a *belső* emigráció mindenünnen kiszorított és szamizdatokra utalt művei által képviselt ágra, s egy – a *külső* emigráció íróinak *exuláns* irodalmára (a cseh irodalmi közfelfogás a politikai okból hazájuk elhagyására kényszerült (kényszerített) írókat ugyanis, megkülönböztetve őket a gazdasági s egyéb okok miatt az emigrációt választóktól, ekként: azaz száműzött, számki-

vetett, menekült írókként tartja nyilván). A fentebbiek így talán magyarázhatnák is, de csak részben mentik, hogy a magyar(országi) műfordítás-irodalom és bohemisztika figyelmén rendre kívül maradtak az olyan jelentős költői teljesítmények is, mint amilyen – a nálunk is megfelelőképpen ismert Vítězslav Nezvalé, František Halasé vagy éppen Vladimír Holané mellett – Jiří Kolářé, Jan Zahradníčeké, Jan Skácelé, Miroslav Holubé vagy akár az exuláns Ivan Divišé is. S e helyzet, őket illetően, lényegében 1989 után sem változott nagyobb mértékben, bár Miroslav Holub magyar nyelvű válogatása (*Interferon, avagy A színházról*, 1997), illetve a huszonöt kortárs cseh és morva költő lírájából ízelítőt adó *Akhilleusz és a teknőc* (1996) legalább némi fényt villantott rájuk is.

Ivan Blatnýval (1919–1990) azonban más a helyzet. Részben mert ő még a Divišékénél, tehát az 1968-asokénál eggyel korábbi, az 1948-as kommunista hatalomátvétel utáni emigráció képviselője, aki már megelőzően is ismert(ebb) alkotója volt a cseh irodalomnak. Részben pedig mert – lévén, hogy három és fél évtizedes tartós betegsége is elválasztotta a külvilágtól – a cseh irodalom is csak késve, *Stará bydliště* (A régi lakóhely) című verseskötetének 1979-es torontói megjelenése után fedezte fel (újra), amikor is kötetét az „elveszett szerző” megkerüléseként, visszatérteként üdvözölte a kritika. Jeles, gyakorlatilag kétnyelvű, cseh–német brünni művészcsaládból származó költőknek (akinek nagyapja és nagybátyja elismert zenészek voltak, unokatestvére pedig zeneszerző, míg fiatalon elhunyt édesapja pedig költő, író, drámaíró, színházi dramaturg, a cseh expresszionista próza ismert képviselője), 1948 februárjáig összesen hat kötete jelent meg. Egyébként gyermekkorától verselt (már kilencévesen megnyert egy iskolai diákírói versenyt, második kötete pedig első helyezést ért el egy országos versenyben), akinek költői indulása mindenekelőtt egyfelől a klasszikus impresszionista, valamint a szimbolista költészet, másfelől viszont a szürrealizmus és a belőle kinövő, különböző zenei hangzásokra és színhatásokra épülő cseh poetizmus varázsát tükrözi. 1948 márciusának végén azonban, egy hónappal a februári események után, amikor a Csehszlovák Írók Szindikátusának képviselőjében – Vítězslav Nezval javaslatára – Jiří Kolářszal és egy harmadik társukkal hivatalos küldöttségben Londonba utazhatott, már nem tért vissza hazájába, és Angliában telepedett le (azaz, egy hivatalos kommentár szerint, „örökre megszűnt a cseh irodalom számára”, de lépését a cseh költészet több olyan jelentős alkotója is elítélte, akik később, látva a belpolitikai helyzet alakulását, maguk is egy oldalra kerültek vele). Életkörülményei megváltozása, helyzete rosszabbra fordulása viszont lelkileg oly mértékben megviselte, hogy az – üldözési mániája elhatalmasodásával – hamarosan az egészségét is kikezdte, minek következtében 1954-től élete további részét már különböző elmeegógyintézetekben volt kénytelen leélni (előbb Essexben, majd Ipswichben, végül pedig Clacton-on-Sea-ban).

S tulajdonképpen *második* írói pályája is Ipswichből indult el, amikor 1978-ban egyik ápolónője elküldte a költő 1948 utáni, már itt született verseit Torontóba a Josef Škvorecký – Zdena Salivarová emigráns cseh íróházaspár Sixty-Eight Publishers kiadójának, ahol azok Antonin Brousek gondozásában a fenti címmel a rákövetkező évben már meg is jelentek. Ami költőnket annyira fellelkesítette, hogy ismét nekiveselkedett a versírásnak, és 1990-ben bekövetkezett haláláig – naplószerű folyamban – százszámmra kerültek ki tolla alól az újabb és újabb opusok, amelyekből első ízben a *Pomocná škola v Brixley* (Kisegítőiskola Brixley-ben) című, előbb a prágai Kde domov můj (KDM, *Hol a hazám...* – egyébiránt a cseh himnusz első sora) szamizdat kiadónál 1982-ben, majd 1987-ben

ugyancsak Torontóban megjelent válogatásai adnak ízelítőt. Blatný újrafelfedezéséhez és különböző nyugati nyelvekre történő fordításához nagyban hozzájárult Jürgen Skerke vele készült, 1981-es riportja a (nyugat-)német Sternben (*Menekülés a bolondok házába*), amelynek nyomán a következő évben a BBC és egy norvég televízió is riportfilmet sugárzott róla. Tényleges szellemi „honosítására” azonban csak röviddel 1990 augusztusában bekövetkezett halála környékén, a „bársonyos forradalom” után, illetve jóvoltából kerülhetett sor, s azóta hazájában is a 20. századi cseh költészet kiemelkedő alakjai közt tartják számon. (2014-ben például regény is született róla; verseiből táncszínházi kompozíciót készítettek; költészete egyetemi szakdolgozatok, diplomamunkák tárgya lett; sőt Nagy-Britanniában, Ipswichben utcát is elneveztek róla, így – a középkori grafikus és rézmetsző, Václav Hollar, valamint Jan Hus, Bedřich Smetana és Jan Palach után – ő az ötödik cseh, akit az Egyesült Királyságban ez a megtiszteltetés ért.)

Magyarul tudunkkal eddig vagy másfél tucat verse ismert (különböző folyóiratokból és az *Akhilleusz és a teknőc* című antológiából). (Noha különösen érdekes lehetne számunkra az is, hogy mindössze néhány versfordítása között egy korai József Attila-vers is akad: a költő tizenhetedik születésnapján írt *Távol zongora mellett*.) Igaz, a magyar költészetben hirtelen nem is tudnánk példát említeni az általa követett poétikára (nagy megszorításokkal talán egyedül Ladányi Mihály néhány versének hangfekvését, hanghordozását említhetnénk vele kapcsolatban), illetve kortársaink közül csupán az alig ismert prágai magyar költő, Papp Imre líramodelljét mondhatjuk az övéhez közelállóknak.

Ám mivel jellemezhetnénk leginkább Ivan Blatný költészetét? Talán annak emlékező jellegét, illetve emlékezőtechnikáját, az emlékezet automatizmusára épülő reflexivitását emelhetnénk ki első helyen. A módot, ahogyan kinagyítja az emberélet esetlegességeit. A naplószerűséget, amely azonban a legkevésbé sem egyfajta kézzelfogható dokumentarista szándékból, az elveszithető/elveszített valóság megőrzésének, rekonstruálásának tervéből veszi eredetét, hanem amely egyfajta pótvalóság teremtésének *ihletéséből* fakad. Amit az *olyan, mintha és mégsem az* dichotómiájával jellemezhetnénk leginkább. Már-már hinnénk, hogy 1948 utáni versei akár költőnk (fiktív) önéletírásának, visszaemlékezéseinek részét is képezhetnék, hisz az emlékezés fragmentumai teljes egészében átszövik, behálózzák költészetét, azok mégsem az *elveszített* múlt rekonstruálását, hanem az elveszített *jelen* megteremtését veszik célba. Mindennek megfelelően versbeszéde, -nyelve is a köznapi beszédnyelv szintjén marad, ami azonban azt mégis megkülönbözteti a prózanarratívától, az az egyes (valóság)elemek közti, köznapi beszédértésünk számára sokszor áthidalhatatlan (vagy nehezen áthidalható) távolság. A mód, a szabadság, a látszólagos véletlenszerűség, mellyel egymáshoz nem tartozó valóságreszeket, -töredékeket ránt egy(ség)be, a lendület, ahogy a valóság és a képzelet világa között közlekedik. De ugyanilyen lendülettel veszi az akadályokat a különböző nyelvek között is, verseiben sokszor teljesen véletlenszerűen, váratlan egymásutánban, *korlátlanul* váltják egymást a cseh, angol, német, francia szavak, mondatok, sorok, versrészek (miként a makaróni-versekben), sőt vannak opusai, amelyek egy-két cseh szó kivételével idegen – adott esetben egy-két idegen – nyelven íródtak (amelyekkel kapcsolatban még az is felvethető, hogy cseh versek-e egyáltalán, vagy mondjuk angolok, amelyekbe *valahogy* néhány cseh szó is belekeveredett). Ami azt a kérdést is felvetheti, hogy magát Blatnýt értelmezhetjük-e, olvashatjuk-e többnyelvű – sőt, akár egyetlen versén belül is többnyelvű – költőként, szövegei egy részét (vonulatát) pedig felfoghatjuk-e poliglott textusokként, képződményekként (utaltunk rá

fentebb, hogy a poliglottizmus, a bilingvizmus már gyermekkorában családja mindennapos valósága volt, a nagyanyjával például csak németül beszéltek). Egyébiránt már Blatný emigráció, tehát 1948 előtti verseiben is fel-felbukkantak idegen nyelvű idézetek, betétek (például a közvetlenül az emigrálását megelőző *Hra* (Játék) című versében, amelyben német és francia szavak, mondatok tarkítják a cseh szöveget, sőt opusába egyik elemzője szerint egy *negyedik* nyelv is belekerül: egy „álombéli”, vagyis egy „nyelv előtti” nyelv). (Lásd ezzel kapcsolatban Ivana Herzigová *Vícejazyčné pasáže v exilové poezii Ivana Blatného* [Ivan Blatný exuláns költészetének többnyelvű passzusai] című tanulmányát.) Emellett a legújabb cseh irodalomtörténet-írás a „Hétköznapi költészet” poétáinak egyik elődjét is benne, jelesül *Melancholické procházky* (Melankolikus séták) című, 1941-es pályadíjnyertes kötetében látja, azaz, ilyen értelemben 1948 utáni verseivel úgymond *saját hagyományára* is reflektál.

Élet- és helyzetképei mindenkor közvetlen környezetéről adnak hírt, felsorolhatatlan sokaságban megidézve bennük az őt körülvevő embereket: egykori ismerőseit, barátai hadát; újsághírek, eseménytöredékek, olvasmányemlékek úsznak teljes váratlanságukban és előkészítetlenségükben, minden előzmény nélkül a szövegeibe, ám épp ez a váratlanság, az adott pillanatnak épp ez a szeszélye jelenti szervező erejüket, vagyis épp ez a véletlen válik legfőbb rendezőelvékké. Másképpen, Blatný „hétköznapi” versei egyúttal a tudatalattit (is) mozgósító, abból is épülő (építkező) tudat működésére is mintát adnak. Mintha például valamely napilap (folyóirat) tetszőlegesen felütött oldalairól taláломra kiemelnénk egy-egy nevet, hír- és mondattöredéket, és ezeket állítanánk (rendelnénk?) egymás alá (mellé), majd rácsodálkozva nyugtáznánk a köztük keletkezett (teremtődött) feszültséget. Ebben az értelemben pedig költőnk versei egyes képzőművészeti eljárásokkal – a kollázsokkal, montázsokkal – (is) rokoníthatók (a cseh szürrealisták is előszeretettel alkalmazták ezeket, de a későbbi, szintén európai rangú cseh kísérletező [experimentális] költészet egyik kedvelt iránya is ezt az utat járta, ahogy például jelentős szerepet töltenek be a 20. századi cseh, illetve európai művészet történetében Blatný barátja és nemzedéktársa, Jiří Kolář vizuális, illetve szöveges kollázsai is). Emellett egyéb rétegek, további dimenziók (nyelvek, kultúrák, különböző időszeletek) kerülnek – páratlanul gazdag és sokszorosan összetett műveltséganyagot aktivizálva – egymás mellé a verseiben, amelyeket így afféle tudatosan konstruál(ódot)t intertextuális képződményekként is értelmezhetünk. Amit tehát referenciális elemként értenénk bennük, az rögtön metaforikus szintre is emelkedik; a hétköznapiokból kiragadott (kinagyított) pillanatok, pillanattöredékek az időtlenben nyerik el nála többletjelentésüket. Az egykor „elveszettnek” hitt költő mintha maga is egy „elvesz(t)ett szerzőt” s egy „elvesz(t)ett” nyelvet, valóságot (világot), *történetet* keresne – amelyekben, utóbbi kettőt illetően, a tulajdonképpeni tények sem érdekesek számára (miként esetében számunkra sem kell, hogy azok legyenek), hiszen a tudatában (képzületében) élő „valóságot” avatja (számunkra is) verse egyedüli valóságává. S mind beljebb és beljebb hatolva szöveguniverzumában, arra eszmél(het)ünk, hogy versei – s olykor akár pszeudoversei is? – tulajdonképpen az emberi lét megfajthatatlan titkaihoz nyitnak bányajáratokat. Más szóval: költészeté félreismerhetetlenül 20. századi kolorit az időtlenség vásznán.

IVAN BLATNÝ

A viadukton túl

Az asszony házról házra hordta mesés portékáját
nem ismertem őt

A kőművesek énekeltek közeledett a tavasz

A Zsinagóga utca regénybe illő lakói
kidugják fejüket a penészes ablakok mögül.

Barátaim

Tizenhatodik Lajost kivégezték
De ki volt első Lajos?
Nem Ludvík Kundera volt az?
A disznó Kralicében egy csehóban született
Fekete ribizlit ettem
Eduard Kohout
amikor egy fél éjszakát eltöltöttünk a Trokadéróban
(Toyen Trokáčnak nevezte)
elfogódottságomban szinte nem is gondoltam a lányokra
Az éjszaka hátralevő részét Rudolf Medekkel
és Kamil Bednářzsral töltöttük
reggel a Mánesben Dvořákkal a szobrásszal reggeliztünk

Eduard Kohout
frissen kialudva
tért vissza a Nemzeti Színházba.

Boldogság

A tüskés rózsaligetből egy kutya szaladt elénk
nem ismeri még az egész családot
túl nagy számára mint a gyerekeknek Prága

A diákok spanyolul beszélnek hozzá
ő érti
de sohasem fog érteni a sakkhoz

Mint általában most is a király előtti gyaloggal kezdek
mialatt a virágok a figurák közé hullnak
a királynőt s a futót a megfelelő helyre állítom
susztermattra játszom
ami csak ritkán sikerül.

A poetizmus kiáltványa

A poetizmus híve vagyok
Színekkel és hangokkal játszom
tükröket
veszek clownok festett arcképeit

A cirkusz a képkeretező műhelye s a műterem között
maradt
A festő messze már de a műterméből ma is
a világ egyik legkellemesebb illata száll.

Május

A színész kihívott egy dominópartira
az ablakon túl egy létrarész a drótok közt
a fák az angol gótika
tégla-architektúráját rejtik
a színét egész évben megőrző borostyán sötétzöldje
elválik a fiatalabb szájak világosabb zöldjétől
a fecskék úgy röpködik körbe mint a Macbethben

Csakhogy a vándortársulat londoni vendégjátékakor
elvesztette a dominókészletét s el az összes poggyászat
egyedül vagyunk az essexi kertekben.

Vasárnap

Vasárnap Szabadom van
a betegek a látogatóikat várják
a kórház épülete és a kórházkert között járkálok
talán nekem is lesz látogatóm
talán megtalálnak engem is valaki
talán Brušák bukkan fel az úton
vagy Listopad
vagy Dresler
évek óta itt vannak külföldön ők is de még nem láttam őket
elkészült néhány versem
az irodalomról beszélgetünk majd
a világ megint megtelik étellel.

Benne

A Bledi-tó közepén levő aprócska szigeten van egy templom
ahol elmondhatod három kívánságodat
nekem egyetlen kívánságom van de az háromszorosan

Ezt az anekdotát Senta Paráčková mesélte
a német Heuréka vendéglőben
szemben az orvosi karral
szemben a sárga orvosi karral

A testvére Milča sokkal szebb volt
az idős Paráčková meg jó anya aki tudott a légyottjainkról
kell a gyerekeknek a szórakozás

Milča anyaszült meztelenül állt a kályha előtt
a szobámban
én a verseim német fordítását olvastam fel neki mivel német volt

Német
szeretnék német lenni és nem ébredni fel soha

Jel

Odahaza örvendetes hírt kaptunk
eltörölték a munkát
megszűntek a gyárok és a műhelyek és a boltok
vége a szenvedéseinknek vége a filléres gondoknak
Hua elnök felzárkóztatja a Nyugathoz Kínát
a melankólia ideogrammaít silabizálgatjuk mind.

A verandán

A verandán száraz babbüvelyek és terménykereskedői
 árjegyzékek zörgése közt
 a fiatal Everár Edgar Wallace Agatha Christie
 Simenon régi bűnügyi regényeit olvassa
 Húszezer mérföld a tenger alatt
 A veranda tovaúszik akár a nyár akár az utolsó nyár
 Nemo kapitány holtan hever a tengerfenék homokjában

Ó ha ez még nem az utolsó nyár lenne
 ó ha mindörökre anyánk
 ölében maradnánk boldogan
 a terménykereskedői árjegyzékek zörgése közepette.

Monarchia

Ebben az országban még van királynőnk vagy
 királyunk.
 Micsoda boldogság,
 hogy részesei lehetünk a királyi család esküvőinek,
 utazásainak, sporttevékenységének, fényűzésének.

A hercegnő és vőlegénye jachtra szállnak.

Ebben az országban még vannak meséink.

Kommunizmus

I have the red enemy
 but I love him so much

A kolhoztagok egészen Szibériáig mindenütt a földeken
 Brezsnyev egyiküknek meghagyta a kecskáját

A másoknak kecskeszőr jutott
 nekem meg az összes női nemi szerv szőre Ukrajnától a
 sarkkörig
 egészen a sarkkörig ahol Micsurin az úr.

TÓTH LÁSZLÓ fordításai

VÖRÖS ISTVÁN

Majdnem hallgatni a kimondhatatlanról

A kortárs irodalom mindig elmond mindent, amire a kortársaknak szükségük van. Áll ez a cseh kortárs költészetre is. Minden költő a még elmondhatlant keresi, és azt se bánja, ha ez az elmondhatatlan közelében található. Vagy egész máshol, de az 1964-es születésű Ewald Murrer, úgy tűnik, azt a magyarázatot adta magának a kérdésre, hogy miért is kell olyan kevés szóval (kortárs cseh) verset írni: mert az ember az elmondhatatlan közelébe merészkedik. A cseh költészet mostanában gyakran minimalista, mintha nem is írnák, hanem a számítógép képernyőjére lehelnék szövegeiket a szerzők. Mindenki más célra törve, mást megragadni kívánva. Van, aki a magánélet és a körülötte lábatlankodó közélet képeit rögzíti (Petr Hruška), más gyerekkori traumákat, de diszkrétan, nem tobzódva a kimondás örömeiben-bánatában (Lenka Kuhar Daňhelová). A kimondás öröme helyett a ránézés és nyugtázás aszkézise jellemző a mai cseh költők jó részére. Ebben utazik Murrer is, de mégis egészen másban, mert ő a kimondhatatlanról hallgat majdnem, nem pedig a nagyon is kimondhatóról. Nem kívánok döntenit, melyik a nagyobb tett, a kimondhatót majdnem kimondani, vagy a kimondhatatlant majdnem nem kimondani.

Ewald Murrer a nyolcvanas évek eleje óta van jelen a cseh irodalomban; előbb a második nyilvánosságban, majd a rendszerváltás után hivatalos terjesztésű köteteivel is. Szerepelt a kilencvenes évek elején a Nappali ház folyóirat cseh számának (1994/1) irodalmi anyagában a *Pinke úr feljegyzései* című, vershez közelítő rövidprózaciklusával. Itt következő munkái a 2020-ban megjelent *Tajný sběrač levandule* (Titkos levendulagyűjtő) című kötetéből valók. Műveit mindig is

jellemezte egyfajta burkolt misztikus érdeklődés. A *Pinke úr feljegyzései* például ortodox zsidók körében játszódnak. Az új kötetében és az itt szereplő versekben a nem túlságosan körvonalazott lírai én leginkább a túlvilági, titkos és titkolt dolgok felé szeret kalandozni. Szövegei nem lépnek át az okkult tartományokba, mert a kortárs vers szűkszavú formája fegyelmezett keretek közé kényszeríti a megismerhetetlenre kíváncsi fantáziáját. Egyik versében egyenesen miniatűr dantei utazást teszünk az égi körökbe. Nála hét szintje van a mennynek, de az istenlátásra nem kerülhet sor, mert Zagzagel arkangyal kulcsra zárta a legfelsőbb szintre vezető lépcső rácsát. Maga a bölcsesség angyala fogja vissza Murrert a holdkórosságtól, aki pedig légvárakba is bevezet, ahol egy titokzatos nőnemű lény után kutat – eredményesen, de megfogható eredményt nem elérve. A szűkszavú, minimalista cseh vers csakis enyhén ironikusan tudja megragadni ezeket a patetikus és elégikus témákat. Murrer nem alkalmaz humort, mint apja, az egyik legnagyobb cseh költő, a Kafka-díjas Ivan Wernisch (akinek 2019-ben magyar nyelvű verseskötete is napvilágot látott). A robotsztus apák mellett nehéz jelentős művésszé válni, tartja a közhely, de Murrer példája is jó cáfolata ennek. Még nem tudható, hogy olyan jelentős alkotó lesz-e belőle, mint apjából, de ennyi idősen még Wernisch sem járt lényegesen előrébb a pályáján.

Murrer egyéni hangot alakított ki, nemzedéktársaira jobban hasonlítanak munkái, mint az előtte járó nemzedékére. Ugyanakkor mind a kettőtől el is térnek. Megtalált egy hangot, és a hang alkalmasnak tűnik metafizikai kérdések föltételére. Megóvja őt sokféle kísértéstől, látványokkal és egyszerű szóképekkel tapogatózik égi tartományokban. Úgy tesz, mintha nem is az irodalom szerelné fel eszközökkel, melyek segítségével legalább a bölcsesség angyala küszöbéig el tud érni. A hétből hat égi kör az övé. Ez irányú érdeklődése is ellenpélda arra a közleletű vélekedésre, hogy a cseh ateista nép. A csehek is a sok ezer költő népe, mint a magyar. És a költészet sosem lehet teljesen ateista, mert a konkrét tartalmakon és tapasztalatokon túlra mutat, oda téved még akkor is, ha ez nincs szándékában. Az a nép, ahol költő-túltengés van, nem lehet született ateista, és született bigott se. Vagy születni egyiknek se születünk eleve? Nos, a költők jelenléte megvéd az ilyenféle kicsapongásoktól. Ha száz százalékos védettséget nem is jelenthet.

A vers ugyanezért nem lehet realista. Azt mondtam, mégis mindig elmond egy nép költészete mindent arról, mit éreznek az emberek. A csehek érzései ilyenek. Nem kimondatlanok, nem tudat alá kényszerítettek, inkább óvatosan kimondják őket (például a murreri vers révén). Megjelenítik, beismerik, de a felnagyítástól is megóvják érzéseiket. Nincs tudattalan, vagy legalábbis nincs túlterhelve, telezsúfolva. És nincs a kelleténél nagyobbra növesztett kollektív felettes én sem, nincs túltengő öntudat. A legszürreálisabb szituációban is van valami realitásérzék. A csehek önmítosza nem más, mint hogy ők volnának a mítosz nélküli nép. Nem törnek föl a hetedik égbe, pedig, ha tudnák, hogy kik laknak a légvárakban, bizony meggondolnák magukat.

Murrer versei másvilági utazást is jelentenek a (cseh) lélekbe. Ilyen most a vallásosság, Isten és az angyalok helyzete arrafelé. Nincs kilakoltatás-veszély, de nincsenek luxuslakosztályok sem. Bár minek is volna rájuk szükség? A cseh vers mai formája a könnyed, retorizált szabadvers – rövid sorok, áttetsző versszakok, melyek láthatóvá teszik a hit és a kétség kalandjait. Murrernek egyébként nem annyira kétségei, inkább felismerései vannak a metafizikai világ korlátosságával kapcsolatban is.

EWALD MURRER

Az égbe vezető út

Felhők puha lépcsőjén lépegettem
fejjel lefelé, lassacskán. Homlokomat
belevertem egy kiálló toronyba.

A vér a fejembe szállt,
amikor a levegőlépcsőkön
alászálltam az ég mélyébe.

Az első szinten laktak a villámok,
de a nap is rögtön elvakított.
Az angyalok élén
Mihály, Gábrriel, Rafæel, Uriel.

A második égben
inkább nem nagyon néztem körül,
szomorú váróterem,
ahol a bűnösök várják,
hogyan szól majd fölöttük az ítélet.

A harmadik égben
ámulva álltam meg,
körülvett a szépség.
A paradicsom kertjének közepén
hatalmas életfa, háromszáz
fénylő angyal nyüzsgött körülötte.
De aztán a poklot is észrevettem, iszonyata
közvetlen a paradicsomi örömök szomszédságában történik.

A negyedik égben olyan
katedrális pillantottam meg,
mellyel semmiféle földi
nem vetekedhetett.
Letérdeltem az oltár elé,
láttam mindent,
ami élőnek látható lehet.

Az ötödik égben
egy tornyot találtam,
ahonnan a világ minden
tájára kutató pillantásokat
vetnek arc nélküli teremtenyek,
semmi nem maradhat titok előttük.

A hatodik égben
sokmillió kötetes
könyvtárra bukkantam,
ott az emberek, angyalok, démonok és állatok
minden tette van lejegyezve.

De a hetedik égbe
nem jutottam el,
a lépcsóm lelakatolt
rácsba torkollott.
Mögötte,
ahol pedig Isten jelenlétét
sejtettem,
Zagzagel arkangyal
zörgött egy kulcsomóval.

Légváarak

Az emberek szívesebben
nyitnának be valamelyikbe,
ha megtudnák, hogy ezek közt
az épületek közt él az a bizonyos nő,
aki volt és nincs, de lesz.

Az asztronauta el van szánva,
hogy megmutassa őt a világnak,
hogy feltárja, felfedje rejtekhelyét.
De hogyan tegye?
Szája bevarrva, nem szól.
Aki volt és nincs, de lesz,
kivágta a nyelvét.
Aki volt és nincs, de lesz,
nem tanította meg írni.

Felhők kavarnak
a légváarak körül közömbösen.

Az asztronauta tehetetlen
a szivárványmocsárban.

A mogorva égbolt
mérleget tart a kezében.

Ne érij hozzám

Valahol egy szomszédos világban,
valamiféle mellékidőben
az óramutatók nem mozognak
úgy, mint itt.

Ideát az idő anyagszerű.
Nehéz, kezelhetetlen kéz.

Ne érij hozzám
a mai esőben!
Zuhog egész éjjel,
mintha a Styx zúgna.

Ne érij hozzám soha!
Nem rejtőzhetek el.

Talán a hideg miatt

Szomorúság idején
az erdő felé vonulnak
az aranyhajú nők
és a magányos madárcák.
Követni szeretnék
patetikus gondolataikat.

A halak is sétára indulnak
a könnyekkel teli ég alatt.

A levegőben
madarak éneke.

A holdfényben de Speculo
kisasszony csöndes árnyéka.

Fölötte mindennek
a mesterséges Nap elnyeli Istent.

A világ rosszul szép.

Hol a szívem?

A földet túrtam
órákon át,
de nem találtam semmit.
Kimerült voltam,
a kezem sebes.
Kezdtém nyugtalankodni.

Hol a kincs?
Hová lett?
Kiásták volna?
Akkor mihez fogjak?
A ládában az én szívem volt.

Ki ért az emberi szívhez?
Úgy nyílik, mint a szárazra
vetett kagyló héja.
A szívhez, mely úgy
lobog, mint a
Szent Iván éji tüzek.

A szívhez, mely egy nyíllövésre vár
szuicid reménykedéssel.

A kétségektől
meglátszik a leheletem,
mint a füst
a gyertyaláng fölött.

VÖRÖS ISTVÁN fordításai

ZSILLE GÁBOR

A lengyelek rangidőse

Lassan lezárul egy folyamat a lengyel lírában: földi értelemben eltűnik közülünk egy nagy nemzedék, a kilencven év körüli költők nemzedéke. Az elmúlt másfél évtizedben elhunyt a két Nobel-díjas költő, előbb Czesław Miłosz, majd Wisława Szymborska; kevéssel utánuk Tadeusz Różewicz, legutóbb pedig a kilencvenhat esztendő Julia Hartwig. (Sőt, már a náluk tizenöt-hús évvel fiatalabbak közül is többen eltávoztak, például Adam Zagajewski, Stanisław Barańczak.) Nem akármilyen névsor..

Hartwig 2017-ben bekövetkezett halálával a mai lengyel líra rangidős szerzője Urszula Koziół lett, aki idén júniusban ünnepelte kilencvenedik születésnapját, vagyis 1931-ben született. Költő, író, meseíró, tárcaszerző. 1949 óta Wrocławban, középkori magyar nevén Boroszlóban él. A Wrocław Egyetem bölcsészkarán szerzett diplomát, majd két évtizedig tanárként dolgozott. Első versei 1953-ban jelentek meg nyomtatásban, 1972-től az Odra (Odera) című folyóirat szerkesztője. A kommunizmus bukását követően ösztöndíjasként hosszabb időt töltött az Egyesült Államokban és Franciaországban. Férje, a 2010-ben elhunyt Feliks Przybylak elismert germanista, műfordító volt. Kritikusainak tömör megfogalmazása szerint Koziół lírája alapvetően egzisztencialista, és a mindennapok szenvedéllyel, íróniával kevert leírását adja. Máig huszonhárom verseskönyve és három regénye jelent meg. Magyar nyelven korábban antológiákban és folyóiratokban olvashattunk tőle. Itt következő verseit 2014-ben megjelent *Klangor* című kötetéből fordítottam.

URSZULA KOZIOŁ

Találkozás, elválás

Ajtót nyit / belépek / igen a mosolya / mintha fotóznák /
 tanulmányba illő / megismerem – mondja / ön a tanítványom
 volt / ne hülyéskedj mama – mondom / én vagyok nézd /
 ám az arcára kiülő rémület láttán hozzáteszem / bár
 mindamellett persze a tanítványod is voltam / megnyugvás
 a szemében / szívem görcsbe rándul / arcom elé emelek
 egy újságot hogy ne lássa a félelemtől remegek / hát igen
 a génjeim – gondolom / hát igen nem is tudom – gondolom /
 talán nem vagyok köteles – gondolom / na tényleg – mondja /
 tudtam hogy valahonnan ismerlek – mondja / és udvariasan
 megpuszil / igen az udvariassága – gondolom / hogy a
 nyavalya / hogy a nyavalya – – –

Mi kicsi mi nagy

Visszavonhatatlanul
 közelítek a semmihez
 a semmiben

most látom csak
 mindent birtokolva valami többre vágytam
 nemhogy beértem volna a kevéssel

nyilván nem vettem észre valamit

most többet veszíték
 mint amennyit akkor veszítettem volna
 ha megelégszem a kevéssel

de valójában mi volt kicsi és mi nagy
 talán végképp elvesztem ebben

Sebhely

Mindazon túl ami sebesen múlik
létezik múlhatatlanság
vagy ami még rosszabb
hogy orral túrjuk a homokot.
Mintha egy örvénnyel
néznénk farkaszemet.
És ez az én valódi gondom.

Valami megtörtént
és nem múlt el
hiába próbálsz kivergődni
ebből a hasadékból
nyílásból-nem-nyílásból
repedésből-nem-repedésből.

Mint amikor
a lemezjátzó tűje
megakad egy láthatatlan karcolásban
a régi típusú
hanglemez fekete árkában.
Efféle titkos repedés
sebhely
melyből nem lehet kikecmeregni
megjelenik olykor az emberi lélekben.

Fehérség

Hó terem a mezőn
fehéren virágzik a tél

a megdermedt én
a szenttelen te-nek ütközik
mint egy éjjeli lepke a gyertyalángnak

Jégkorszak

Verset írni egy napról
amely évmilliárdokkal ezelőtt kihunyt

Írni egy fekete lyukról
mielőtt lyukká változna

Verset írni egy versről amely verssé akart lenni
bár a hajthatatlan szónak meg kellett hajolnia
a hallgatás súlya alatt

Jeges fuvallat
áramlott távolléteből
mígnem a mélyembe hatolt
összeácsolva egy jégkorszak gerendáit
a szívben

Szeretem

Szeretem azokat a könyveket
amelyek az elolvasásuk után
a nyomomban járnak

Szeretem azokat a könyveket
amelyek a megírásuk előtt
felhőkként gomolyognak a fejemben
szétfutnak
és folyton visszatérnek más-más alakban
megcsillanva
hajnalhasadtával
hitelen mennydörgéssel
amelytől már jó néhányszor
torkomon akadt a szó

Ennyit tudok

tudok némán várni a vak éjszakára
egy halott szobában
várni az éjre
vak gondolatokkal
néma lakásomban
üres szemmel
tudok várni

mindeközben a kezem
még képes írni
de nem az én versem
és még ez is csak
döcögve megy

ZSILLE GÁBOR fordításai

CSEHY ZOLTÁN

Kérvény a kozmikus harmónia ügyében

Adam Borzič (1978) a kortárs cseh költészet áramvonalasan klasszicizáló vonulatának egyedi hangú képviselője. Itt olvasható versei *Nyugat-keleti tükrök* (*Západo-východní zrcadla*) című, 2018-ban megjelent kötetéből származnak. Már a kötet címe is sejteti azt a művészi programot, amely a kötet mesteri tükörjátékait Goethe híres nyugat–keleti dívánjához köti. Borzič kelet és nyugat párbeszédének illanó és veszélyeztetett tükörképeit ragadja meg könnyű, plasztikus versnyelven, amelynek alapeleme a zeneiség és az izokolonok játéka. A szűfizmus, a keresztény lelkiség, az erotika, a reneszánsz emberközpontúsága és neoplatonizmusa, okkultizmusa és ikonológiája alkot itt egységet anélkül, hogy ez a kultúrtörténeti kavalkád groteszk karnevállá válna. Borzič a nehezebb utat választja: a nyugat és a kelet közti költői skizofrénia nyelvi állapotát, a mentális nehézkedés energiáinak feszítését generálja verssé. És a helyzetek, a szövegek kérlelhetetlen érzékiségét, amely minduntalan transzcendens dimenziókat kap. A kötetben egy mágikus konstelláció alakul ki, egy hatalmas, egyszerre félelmetes és otthonos csillagrendszer, amely ugyan sokkol a maga beláthatatlanságával, de minden alaposabban szemügyre vett, apró szépségével meg is nyugtat.

A költő a kötetet egy terjedelmes esszével, afféle kulccsal egészítette ki, amelyben a szövegeket kontextualizálja, s lényegében fel is kínál egy lehetséges értelmezői partitúrát a szövegek szimfóniájának megszólaltatásához. Ám a könyv enélkül is eleven, életképes univerzum, amely minden olvasással tovább tágul. Borzič magát a reneszánszt szólaltatja meg, önmagát beáldozza

a historikus létformák szerepekre bomló entitásainak oltárán, miközben épp ez a látszólagos távolságtartás hozza közelebb őt magát is az olvasóhoz, ez a különös érzékenység és kultúrtörténeti fogékonyság válik különféle elemekből összeálló modern önarcképpé. Ebben az értelemben is rokonítható ez a költői modell Robert Lowell világával. Lowell költői történelmében egy eleven én számos alakváltozatban mutatkozik meg, miközben a hang nem helyezkedik historikus műfaji sémákba. Pasolini „beszélgetős” lírája szintén rokon vonásokat mutat egyes versek narrációs technikáival. Lorenzo il Magnifico ugyancsak egy érdeklődő ifjúnak adja tovább azt a keserédes tudást, mely benne az idők során gyülemlett fel: nemegyszer tett így a verseiben Pasolini is.

Adam Borzič egy különösen zenei szabadvers-formát használ, amely a retorikai működés muzikalitását aknázza ki, méghozzá olyan leleménnyel, hogy szinte „kötött” formának hat. A fordítói kihívás a kultúrtörténeti utalások dekódolása mellett épp ebben a kígyózó, robosztus hévvel áradó, különféle eszközökkel felerősített vagy lefojtott indulatokat vagy épp memóriefoszlányokat görgető zeneiségben rejlik.

Borzič verseivel először a *Fantasia* című kiadványban találkoztam, amely 2008-ban jelent meg. Ez a miniantológia (Borzič mellett Kamil Bouška és Petr Řehák verseit tartalmazta) egy költői programot is megfogalmazott: az „új pátosz” poétikáját. „Az új pátosz nem érzelmi görcs, az új pátosz a költői lét intenzitását fejezi ki, az új pátosz olyan költészetet jelent, melynek alapvető komponense a világ állapotával szembeni felelősségtudat, az új pátosz kulcsa a képzeletgazdagság” – fogalmaz az előszó, amelynek esztétikai vetületei Borzič negyedik önálló kötetében is érvényesülnek. Hogy az új pátosz nem nélkülözi az öniróniát sem, arra álljon itt a kiáltvány negyedik pontja: „A költő nem egyszerűen csak médium, aki vakon feljegyzi az univerzális energiák áramlásának rá eső részét. A költői megnyilatkozás ezek aktív transzformációjára is képes. Ezt a határozatot három beszélő delfin hozta a ferrarai zsinaton.”

Borzič világa nemcsak historikus, nemcsak egy elleplezett, tudatarcheológusi reflexiókból kirajzolt önarckép, hanem bizonyos értelemben utópia is. Egy lehetséges világ szépségigény-bejelentése. Kérvény a kozmikus harmónia ügyében.

ADAM BORZIČ

Hogy miről írtam én, Lorenzo de' Medici

Még te kérdezed, elszánt ifjú, hogy miről írnék?
Elmondom, miről írtam én! Ó, azok az idők, amikor még írtam...

Istenes verseket írtam, jámborokat, mint az anyám.
Méhviaszból készült gyertyáknál melengtettem őket.

Vezekeltem, és sírva sírtam, főként böjtkor
és a fivérem halálakor.

Írtam tüzes dalokat urak és hölgyek vigasztalására.
A fenyőtobozárus dala: ezt a címet viselte az egyik.

Írtam a testi szerelemről, megénekeltem a nők szépségét,
és az isteni Platón tanítása szerint jól ismertem a férfiakét is.

Írtam, még hozzá úgy, hogy érezzem a toszkán táj fényét,
melyet úgy szerettem, melyet belélegeztem, s mely meghatározta álmaim
alakulását.

Írtam a legelőre hajtott nyájokról, amikor felkelt a rózsaszín hajnal,
az anyjuk után ügető bárányokról, arról, ahogy a pásztorok cipelik a
lesántult barit.

Írtam a csordáról, melyet éjjelre karámba zárnak, amikor a sötétben
hallatszik a pásztorok horkolása, miután elteltek kenyérrel és tejjel.

Írtam a kihunyó Napba, a vörös golyó felé szálló darvakról,
És a sólymokról, ahogy a zsákmányuk fölött köröznek, akár a rómaiak.

Írtam az olajfaligetekről, melyek leveleit felborzolta
a tengeri fuvallat, egyszer szürkék, másszor zöldek, szürkék és megint
zöldek.

Írtam arról, hogyan szökkent szikra a kovakőről,
és lobbant lángra a kiszikkadt avar. És az avartól a zsenge...

Ó, azok a galád lángok, a fákra ugrálnak fel,
nyelvük az odúkba nyal, a fészkekbe, a vacokba,

és a rémült állatok, madarak fuldokolva, szárnyverdesve
menekülnek, akár a Pazzik a lebukás után.

Írtam a téli tájról, a havon sötét szeptember,
a fenyők fekete kontúrjai, a lábak alatt fagyott levelek darája.

Írtam az őzről, akit vadásza reményvesztett ugrásra készítetett.
A türelmes tinóról, akit közuhatag temetett el.

A kimerült madárról, mely inkább zuhant a tengerbe,
mint hogy egy ellenséges hajó árbócára üljön.

Írtam az Ombrone áradásáról,
ahogy a sárga ár a lejtőn hömpölyög,

amikor már követ görget, tölgyek és magyalok ágait,
deszkákat a kis, falusi csürből.

Írtam az apró földművesről, aki porontyával
a hátán nógatja a csordát, nehogy elvigye az ár.

Arról viszont nem írtam, hogy április negyedikén
kimúlt mind a két firenzei oroszlán, két büszkeségünk.

És egy sort sem arról, hogy akkor az egyik dísz,
egy márványgolyó lezuhant a térre.

Megkérdeztem, melyik oldalra gurult,
s amikor megmondták, tudtam:

„Itt a vég. A házam közelébe esett.”
Még egy rettenetes jelenés is mutatkozott.

A Santa Maria Novella miséjén egy asszony
az eszét vesztette, ide-oda szaladgált a templomban, és azt üvöltötte,

hogy egy rettenetes, égő szarvú bika kergeti.
S ami még rosszabb, maga Marsilio Ficino, ez a platóni igazgyöngy,

a kertben rikácsoló óriásszörnyeket látott.
Erről már nem írtam, csak feküdtem a párnákon,

gyógyító kotyvalékokat ittam, és csak gyengültem, egyre gyengültem,
magamhoz
vettem az Úr testét, és gyengülő hangon ezt súgtam

Pico della Mirandola fülébe: „Kár, hogy meg kell halnom, szívesen
segítettem volna tovább gazdagítani a könyvtáradat.”

Ezt már nem én írtam, a bankár, az uralkodó, a mecénás, a gyűjtő,
a pápai állam harcos ellensége, Itália megbékítője,

Lorenzo il Magnifico.

Michelangelo az emberről

Azt kérdezed, milyenek láttam az Embert?

Láttam az embert teremtése dicsfényében,
ahogy kibontakozik a jótét Teremtő érintéséből, meztelen és hatalmas,
csodálatos, akár a teljes világegyetem.

Láttam az embert, ahogy a bordából megszületik,
ahogy az alvó bordából porhanyós és finom éberség támad,
s az isteni gyengédség életre kelti.

Láttam Ádámot, aki egy félig nő,
félig kígyó alaktól kapja meg a tiltott gyümölcsöt
és a halált, a kiűzetést.

Láttam Ádámot és Évát,
ahogy a szigorú angyal kiűzi őket, és elhagyják az édent,
és tekintetük még az élet fájának harmatos levelein csüng.

Láttam Ábelt és Káint
áldozás közben, az egyik meggyújtja az áldozati tüzet,
a másik leöli az áldozati állatot.

Láttam az özönvizet,
a szerencsétleneket, arcukról kiolvasható a rettegés és a halál,
egyesek viszont pusztá együttérzésből segítették a másikat.

Láttam, ahogy a bortól részeg Noé
kendőzetlenül alszik, oly szemérmetlenül szépen, hogy fiai
kénytelenek takarót vetni rá.

Láttam öt szibillát és hét prófétát,
Jeremiást egybekulcsolt lábbal, ahogy karja szabadon hull
az ölébe, és népe sorsát siratja.

Láttam a jósnőt az ajtónál, ruha fedte be őt,
a könyvet a szeméhez emeli, mert látását meggyengítette kora.
És láttam Ezékielt, a mozdulatában, igazságban vonzót.

Láttam a gyereket, ahogy a tűzbe fúj, hogy a jósnő jobban lásson,
és Joelt elmerülve a papírtekercsben, mely fénylő és fehér és hallgatóg.
Zakariást, ahogy szenvedélyesen lapoz a könyvben, mely ráncos, akár az
arca.

Láttam az édes Dávidot, ahogy levágja a bozontos óriás fejét,
és körötte katonák ámulnak a fiatal, bátor férfi erején.
Láttam Juditot, amint a halott fejet egy kosárba teszi, mely az öreg szolgáló
fején van.

És láttam az istenfélő Mózeset és az érc kígyót,
melyet a pátriárka a hegy csúcsára helyezett.
Össze van tekeredve, és sugárzik, akár a Nap.

Láttam a rettenetes kígyókat, melyek embereket fojtogatnak, és
ijesztő, fájdalmas halált hoznak, és láttam, ahogy Mózes kígyója a hegyről
csökkenti a fájdalmukat, és új életet ad nekik.

Mindennél inkább két jelenet kínoz meg.
A fényé, mely az Anya szenvedéséből árad szét halkán, szemérmesen,
ráborulva leölt Fia szépséges testére.

És maga ez a test, utolsó művemben,
lelketlen, halott, üres test, meggyilkolt test, lélek nélkül való test.
A halott Megváltó puszta iszonyata.

És most azt kérdezem magamtól:
Vajon jó keresztény voltam-e? Ha egyszer féltem, hogy meghal az Ember?
Ha egyszer halott Embert teremtettem?

Huszameddin leírja, miként jegyezte fel Rúmi verseit

Azt kérdezed, hogy miként közeledett hozzá a költészet?
Mint kovácsüllőről a szikrák, úgy szálltak szét sisteregve a versek
mesteremből.

Vagy mint ha hirtelen megnyílnak az egek,
és könnyvízesés zúdul a földre. Vagy képzeld úgy, ahogy az anyamellben ha
megindul a tej. Láss ezer villámot egyetlen villanásban.

A tűz, ahogy terjed, a víz, ahogy árad. Légy bátor. Szagolj bele.

Illata éji levegő, madárdallal teli, örültségük nyirkától mámoros.

Úgy közelített hozzá, mint egy lefátyolozott nő
hétsházhetvenhét fátyol alatt.

Úgy jött, akár egy hallgatag árny, és leült a díszkút mellé,
hogy élni tanítsa a csönd ősananyagából.

Vagy mint egy ifjú ugrott elő az örök forrásból.

Vagy ahogy a homok és a por beborította a világot, ám az emlékek felhőjén
Samszeddin arca lebegett, és nyomban a Nap és a Hold,
a tenger és a csillagok szavait diktálta neki...

Pusztán a szemével levetkőztette a létet,
és meztelenül lépett elő az Igazság első sugarából.

Arcom is Isten mosolyát villantotta rá,
amikor reggel először köszönt rám...

A házban, ahol tanított, a fürdőkben, ha fürdött,
a mecsetben, ha imádkozott, az utcán, ahol járt,
ha táncolt és nevetett és sírt, mindenütt, mindig felírtam
a verssorait, mindenütt az ő versei tápláltak, mindig, mindenütt az ő ajkát
láttam, abban a pillanatban, mely világokat szaggat szét, ahogy utat mutat
nekem.

És én mentem, mentem az ürességben, a fehér ürességen át utaztam,
hosszan köröztem, felszálltam, s alábuktam,
köröztem, és vitt az örvény, felszálltam, és zuhantam,
köröztem, és vitt az örvény, felszálltam, és alábuktam,
feljegyeztem a verset, vitt az örvény, és alábuktam,
feljegyeztem a verset, felszálltam, és zuhantam,
mígnem szíve ajtajához értem.

Kinyitódott.

CSEHY ZOLTÁN fordításai

Költészeti folyóirat
Első szám: 1995. október 10.
Megjelenik negyedévente

Alapító főszerkesztő: Turczi István

Szerkesztik:
Turczi István (vers, tanulmány)
Zsille Gábor (olvasószerkesztő)
Király Farkas (on-line)
Vass Tibor (képzőművészet)

Szerkesztőségi titkár: Pálos Anna
Lapterv: Takács József
Logo: Urbán Tibor
Tördelés: DT Pro Bt.

Szerkesztőség:
1147 Budapest, Gyarmat u. 106.
Tel./fax: +36-1-251-8163
E-mail: tippcult@t-online.hu
Honlap: www.parnasszus.hu

Kiadja a TIPP-Cult Kft.
Felelős kiadó: Turczi István

Alapító mecénás: Ispánki László

ISSN 1219-3275

Lapunk megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

Sokszorosítás: Promisszum Kft.

Előfizethető a Kiadónál (1147 Budapest, Gyarmat u. 106.)
Megvásárolható webshopunkban: www.parnasszus.hu